

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

Katedra germanistiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Ženské postavy v prózách Helgy Königsdorf(ové)

Female Characters in the Prose Works Written by Helga Königsdorf

Karolína Voráčková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Viera Glosíková, CSc.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: N AJ-NJ

2019

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Ženské postavy v prózách Helgy Königsdorf(ové)* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 12.7. 2019

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Věře Glosíkové, CSc. za její trpělivost, ochotu a cenné a konstruktivní rady během zpracování této diplomové práce.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zabývá osobností, životem a dílem německé autorky Helgy Königsdorfové a analýzou ženských postav z vybraných prozaických textů. Cílem první části práce je poskytnout přehledný a ucelený soubor biografických informací týkajících se této autorky s důrazem na její spisovatelskou kariéru, dílo a společensko-politický kontext doby. Druhá část je věnována analýze vybraných prozaických textů s důrazem na detailní rozbor ženských postav. Cílem této části je poskytnout přehled témat, motivů a stanovisek souvisejících s postavením ženy v tehdejší společnosti. Analyzované ženské postavy ve vybraných prózách zažívají problémy v partnerských, rodinných či profesních vztazích související s emancipací žen nebo pozicí žen v tehdejší vědě. Závěr práce nabízí stručné shrnutí a porovnání rozdílů a podobností osobností, názorů a priorit rozebíraných ženských postav.

KLÍČOVÁ SLOVA

německá próza, literatura NDR, tvorba H. Königsdorf(ové), analýza ženských postav

ABSTRACT

This diploma thesis focuses on the personality, life and work of German author Helga Königsdorf and the analysis of selected prosaic works. The aim of the first part is to provide a well-arranged and comprehensive set of biographical information about this author with an emphasis on her literary career, work and socio-political context. The second part is devoted to the study of selected prosaic texts with an emphasis on providing the detailed analysis of female characters. The aim of this part is to provide an overview of topics and standpoints related to the status of women in the society at that time. The analysed female characters deal with topics such as women's position in science at that time or problems in partner, family or professional relationships related to women's emancipation. The conclusion of the thesis offers a brief summary and comparison of differences and similarities considering the personalities, opinions and priorities of these female characters.

KEY WORDS

German literature, GDR literature, Helga Königsdorf, literary analysis, female characters' analysis

Obsah

Úvod	8
I. Život a dílo v kontextu doby.....	10
1. Život Helgy Königsdorfové.....	10
2. Helga Königsdorfová v politickém kontextu své doby	14
2.2 Helga Königsdorfová v NDR.....	14
2.2 Doba politických změn („Wendezeit“)	17
3. Exaktní věda versus literární umění	22
4. Dílo	26
5. Charakteristika tvorby Helgy Königsdorfové.....	29
5.1 Témata a motivy.....	29
5.2 Specifika jazyka a vypravěčského stylu Helgy Königsdorfové	32
II. Analýza vybraných povídek s důrazem na hlavní ženské postavy	33
1. <i>Die Wahrheit über Schorsch (Pravda o Schorschovi), Der Zweite (Ten druhý), Bolero</i>	34
1.1 <i>Die Wahrheit über Schorsch (Pravda o Schorschovi)</i>	34
1.1.1 Stručný popis děje	35
1.1.2 Analýza	35
1.1.3 Vypravěčka	40
1.2 <i>Bolero</i>	40
1.2.1 Stručný popis děje	40
1.2.2 Analýza	41
1.2.3 Vypravěčka	44
1.3 <i>Der Zweite (Ten druhý)</i>	44
1.3.1 Stručný popis děje	44
1.3.2 Analýza	44
1.3.3 Vypravěčka	46
1.4 Porovnání ženských postav	46
1.5 Problém poetologické diference	48
2. <i>Das Krokodil im Haussee (Krokodýl v domácím jezeře)</i>	50
2.1 Stručný popis děje	50
2.2 Analýza ženských postav	51
2.2.1 Matka	51
2.2.2 Dcera-vypravěčka	54

2.3	Shrnutí	57
3.	<i>Respektloser Umgang</i>	59
3.1	Stručný popis děje	59
3.2	Narativní techniky a perspektivy vyprávění	59
3.3	Téma zodpovědnosti a spoluviny	61
3.4	Téma rovnoprávnosti žen.....	64
3.5	Analýza ženské postavy: vypravěčka.....	67
3.6	Autobiografické prvky v románu <i>Respektloser Umgang</i>	70
4.	<i>Lemma 1, Der todsichere Tip (Zaručený tip)</i>	72
4.1	<i>Lemma 1</i> – stručný popis děje.....	72
4.2	<i>Der todsichere Tip (Zaručený tip)</i> – stručný popis děje	72
4.3	Porovnání povídek a ženských postav.....	73
	Závěr.....	77
	Resumé	80
	Seznam použitých informačních zdrojů.....	83

Úvod

Tato diplomová práce se zabývá prozaickou tvorbou německé autorky Helgy Königsdorfové, která byla autorsky činná od druhé poloviny dvacátého století do začátku století jednadvacátého. Převážnou část děl napsala ve východní části Německa v době socialistického zřízení. Patřila mezi známé autorky (Christa Wolfová, Maxie Wanderová, Brigitte Reimannová ad.) zabývající se ve svých dílech tématy, jako je ženská rovnoprávnost, emancipace a postavení žen ve společnosti. Königsdorfová byla vědkyní – matematickou a fyzičkou, ve svých dílech tedy často reflektuje i zkušenosti z vědecké oblasti z ženské perspektivy.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části. Cílem první části je představit biografii autorky a kontext její tvorby. Navazuje na ni druhá část, ve které se využívají zjištěné biografické informace. Nemálo postav v dílech Helgy Königsdorfové představuje její současníky/ současnice a velká část děl obsahuje autobiografické prvky. Hlubší znalost doby a dalších relevantních faktorů je tedy nezbytná. Primárním pramenem pro zpracování první části práce je autobiografická sbírka *Landschaft in wechselndem Licht* (2002), sekundární zdroje tvoří například rozhovor s Günterem Gausem v pořadu Zur Person pro televizi RBB Fernsehen z roku 1994, článek z novin *Weiber Zeit*, které vycházely v rámci projektu „Politische Interessenvertretung behinderter Frauen“ z roku 2016 nebo příspěvek britské vědkyně Karoline von Oppen s názvem *Helga Königsdorf: An intellectual opposition?* do publikace s názvem *Textual Responses to German Unification: Processing Historical and Social Change in Literature and Film* (2001).

Druhou část práce tvoří analýza a komparace sedmi vybraných prozaických textů se zvláštním důrazem na ženské postavy. Jedná se o povídky *Bolero*, *Der Zweite (Ten druhý)*, *Die Wahrheit über Schorsch (Pravda o Schorschovi)*, *Respektloser Umgang*, *Das Krokodil im Haussee (Krokodýl v domácím jezeře)*, *Lemma 1* a *Der todsichere Tip (Zaručený tip)*. Povídky s českým ekvivalentem názvu v závorce (plus povídky *Bolero* a *Lemma 1*, jejichž názvy jsou v obou jazycích identické) vyšly v roce 1988 ve sbírce *Běh věcí* v českém jazyce (překlad: Doris Grozdanovičová, doslov: Viera Glosíková). Jedná se o výbor povídek ze dvou německých povídkových souborů s názvem *Meine ungehörigen Träume* (1978) a *Der Lauf der Dinge* (1982). Román *Respektloser Umgang* a vzpomínková kniha *Landschaft in wechselndem Licht* jsou dostupné pouze v německém originále. Pro potřeby této práce byly

za účelem zvýšení čtenářské komfortnosti a estetičnosti textu některé citace z těchto děl přeloženy autorkou diplomové práce. Jedná se pouze o krátké citace, které neobsahují idiosynkratické prvky jazyka autorky, případně pouze o jednotlivá slova či slovní spojení, která mají významově téměř totožný český ekvivalent. Delší, případně významově či umělecky zabarvené pasáže jsou ponechány v německém originále.

Rozbory se skládají ze stručného popisu děje, charakteristiky postav, hlavních motivů a témat a následné detailní analýzy hlavních ženských protagonistek s ohledem na kontext doby a tvorby Helgy Königsdorfové. Výsledkem každé analýzy je ucelený popis zásadních charakteristik ženské postavy, jsou-li dostupné (přibližný věk, jméno, rodinný stav, profese) a rozbor jejích názorů, postojů, cílů a tužeb.

Typickým rysem specifického stylu Helgy Königsdorfové jsou satirické až absurdní situace a (často umně skrytá) ironie. Všechna její díla jsou otevřena hned několika interpretacím a plná na první pohled nezřetelných narážek a významů skrytých v rádobě objektivním a nezaujatým popisem situací.

V pěti z analyzovaných povídek je hlavní protagonistka zároveň vypravěčkou příběhu, často se však jedná o vypravěčku velmi nespolehlivou (pod vlivem léků, případně prezentující informace, které nemohou odpovídat realitě). Ich-forma však umožňuje vhled do myšlenek a pocitů vypravěček, situace jsou prezentované z jejich perspektivy, což umožňuje hlubší analýzu a následné porovnání jejich priorit a názorů.

I. Život a dílo v kontextu doby

1. Život Helgy Königsdorfové

Helga Königsdorfová vydala v roce 2002 soubor autobiografických příběhů, v některých pramenech nazývaný kniha vzpomínek (Erinnerungsbuch), pod názvem *Landschaft in wechselndem Licht (Krajina v měnícím se světle)*. V době, kdy pocítuje symptomy Parkinsonovy choroby, popisuje zážitky ze svého života. Postupuje chronologicky od dětství stráveného na venkově – zmiňuje i historii své rodiny – přes dospívání, stěhování do většího města (Jeny, později Berlína). Dozvídáme se o prvních láskách, studiích, volbě povolání, kariéře, manželství, rozvodu a životní krizi, která ji dovedla ke psaní.

Sbírka vzpomínek tedy představuje primární zdroj pro výzkum týkající se života a tvorby této autorky. Díky autobiografickým příběhům lze spojit jisté povídky či nemálo jejich částí se skutečným životem autorky. První věta v knize však zní: „*Das ist ja gerade das Tolle am Leben: Was auch darüber gesagt oder geschrieben wird, es ist immer anders gewesen.*“¹ Stejně jako se v ostatních dílech Königsdorfové mísí realita s fantazií a přechod mezi nimi je málokdy jasně zřetelný, i ve sbírce svých autobiografických příběhů autorka naznačuje relativitu prezentovaných informací. Tentokrát se ani tak nejedná o použití fantazie a nerealistických prvků jako uměleckých prostředků. V případě autobiografie jde spíše o subjektivní povahu vzpomínek jako takových. Záleží na tom, které a v jaké podobě po několika letech v hlavě uvízly, a také na kontextu, ve kterém se je vypravěčka rozhodne prezentovat. Jedná se o krásnou literaturu, ne exaktní vědu, kterou se zabývala v první polovině svého života, dobře si tedy uvědomuje, jak subjektivní pravda obsažená v beletrii může být.

Autorčiny vzpomínky jsou zasazeny do rámcového vyprávění: Helga hraje šachy, které slouží jako symbolika života a smrti, jak se explicitně dozvídáme na konci knihy. Na téma smrti autorka naráží poměrně často, snaží se vypořádat s diagnózou vážné nemoci. Možná i proto, že si uvědomuje svou smrtelnost více než kdy předtím, má potřebu zaznamenat své vzpomínky, které, dle jejích slov, připomínají onu „Krajinu s měnícím se světlem“. Název sama vysvětluje: „*Manches längst Vergangene strahlt hell und ist voller*

¹KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 5

*Konturen. Anderes ist der Dunkelheit anheimgefallen.*² Struktura vyprávění skutečně evokuje krajinu s mihotavým světlem. Vzpomínky jsou prezentovány poměrně chronologicky, ale občas se jedná o vedlejší příběhy, které autorce z nějakého důvodu utkvěly v paměti, některé životní fáze pouze „problíknou“, jiné jsou popisované do nejmenších detailů, ačkoli z hlediska důležitosti žádnou velkou hodnotu nemají.

Během rámcového vyprávění, při kterém hraje šachy s panem G., přemýšlí o blížícím se sklonku života („[...] *Blick schon ins Leere geht*“³), ale zároveň cítí, že ještě zemřít nechce („[...] *ich habe noch etwas zu erledigen*“⁴). Ačkoli si kvůli svému věku a nemoci uvědomuje vlastní konečnost, psychicky rozhodně není připravená odejít. Myšlenka žít dál, mít pro co žít, prostupuje celou vzpomínkovou knihu: rozhodně nepůsobí jako poslední sbohem někomu, kdo už má za sebou to nejlepší a chce žít v minulosti, vzdát se a pouze čekat na smrt. V knize se téma smrti promítá i do vyprávěných příběhů z minulosti, autorka palčivě a živě vzpomíná na první situaci, kdy si uvědomila svou smrtelnost a začala o ní uvažovat. Když byla dítě, měla těžký zápal plic, ze kterého ji vyléčil penicilín, nedostatkové a vzácné zboží. Původně byl určen pro dítě sousedky, malého Ralfa, jenž však zemřel dříve, než se k němu lék dostal. Smrt Ralfa představovala pro autorku zásadním zážitek („*einschneidender Ereignis*“⁵), díky němuž si uvědomila svou konečnost. Se strachem z ní bojuje po celý zbytek života.

Jako mnozí touží odhalit smysl života. Když se však během dospívání zeptá otce, dostává odpověď s odkazem na partnerství: „*Až si najdeš muže, už se nebudeš ptát.*“⁶ Ačkoli je nejprve zmatená, později uznává, že se její představa o životním štěstí od otcovy definice vlastně o mnoho neliší. Je totiž úzce spojená s láskou, oddaností a něhou.

Helga se narodila 13. července 1938 v malé vesnici na hranicích Bavorska a Durynska. Tatínek podnikal v odvětví těžby břidlice, během první světové války však musel podnik zavřít. Po válce tedy zakoupili rodiče Königsdorfové statek, na kterém otec pracoval. Maminka byla chemická asistentka.

Helga byla jedináček a rodiče automaticky předpokládali, že bude úspěšná „*Ich kann nicht sagen, dass ich von meinen Eltern unter Leistungsdruck gesetzt worden wäre. Es wurde nur stillschweigend vorausgesetzt, dass ich die Beste war.*“⁷ Tak to také je, učení jí jde, sama to

² KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 8

³ tamtéž s. 9

⁴ tamtéž s. 9

⁵ tamtéž s. 49

⁶ tamtéž s. 49

⁷ tamtéž s. 42

však nevnímá jako něco zvláštního: „Über die Einsen in meinem Schulabschlusszeugnis staunte ich. Ich hatte nie geglaubt, dass ich so gut wäre.“⁸ Studijní úspěchy nejsou ničím zvláštním, co by zasluhovalo velké pochvaly, je to prostě norma, kterou rodiče nastaví a Helga přijímá.

Později dostane otec místo v zemědělském ústavu Jenské univerzity, kam se rodina v padesátých letech, když je Helze 15 let, odstěhuje. V Jeně zůstávají tři roky. Po maturitě nastupuje na tamní univerzitu, jako studijní obor si zvolí fyziku. Rozhodnutí pro toto odvětví však v podstatě učinil tatínek po poradě se studijním oddělením. Vášeň pro fyziku Königsdorfová nikdy zvlášť nepocit'ovala, bála se však učinit rozhodnutí sama, měla strach, že udělá něco špatně. Jednalo se o volbu z rozumu: fyzika jednoduše dávala největší smysl a jevila se jako nejperspektivnější, mimo jiné i „[...] protože jsem dívka.“⁹ Právě na základě svého pohlaví se však autorka setkává s předsudky a odrazováním ze strany staršího studenta fyziky i svého fyzikáře: „Fyzika je prostě pro dívku příliš složitá.“¹⁰ shodují se oba. Svořně jí dávají najevo nedůvěru, mají pocit, že takový obor studia se rozhodně pro dívku nehodí, že na něho nestačí. Helgu to však neodradí, je rozhodnutá jít si za cílem, který jí byl vytyčený.

Jako dospívající dívka se jí dostává pozornost mužů, kterou zpočátku nechápe. Dostane varování od matky – v podstatě totožné jako vypravěčka její povídky *Die Wahrheit über Schorsch (Pravda o Schorschovi)*, rovněž od matky. Týká se mužské vypočítavosti a toho, že muži chtějí jen to jedno, co vlastně ženu vůbec nebaví a nezajímá.¹¹ Helga však postupně objevuje svou sexualitu a zjišťuje, že matčin pohled na věc nesdílí.

Když se později sblíží se ženatým mužem, říká mu matka „černý ďábel“ a opět ji varuje: „Zřídka kdy jsem se setkala s někým tak nesympatickým.“¹² Právě on však Helgu osvobodí od matčiny zavádějící rady ohledně mužů, otevírá jí oči poznámkou, že „[...] i ty od mužů přece něco chceš.“¹³ Díky němu si tedy uvědomí, že žena není pouze pasivním objektem, který muži využívají na sex a který se s touto rolí musí smířit a protrpět ji do konce života. „Černý ďábel“ jí ukáže jednostrannost matčina názoru a upozorní na to, že i žena může mít přání a očekávání, hrát ve svém životě aktivní roli – jenom si to musí uvědomit. Königsdorfová se tedy osvobozuje od dogmat, kterými ji během výchovy matka zatížila, a

⁸ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 45

⁹ tamtéž s. 58

¹⁰ tamtéž s. 59

¹¹ KÖNIGSDORF, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon, 1998, s. 61

¹² KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 66

¹³ tamtéž s. 66

realizuje se jako svobodná a sebevědomá žena. Se svým milencem se také rozhodne zapsat se na kurz plachtění s větroněm. Kurz však končí nehodou, při které unikne smrti jen o vlások.

V roce 1956 se rodina stěhuje do Berlína, opět z důvodu změny zaměstnání otce. Helze je 18 let a přechází na Humboldtovu univerzitu, kde začíná svůj třetí semestr studia. Zjišťuje, že má ve fyzice podstatně větší mezery, než si myslela. Obklopí se tedy učebnicemi a nepolevuje, věnuje se samostudiu a přednáší fyzikální teorie svým plyšákům. Je odhodlaná za každou cenu dosáhnout vytyčeného cíle, není zvyklá se vzdávat.

Na letním táboře se seznámí se studentem matematiky Olafem Bunkem, zamilují se a roku 1958 se vezmou. Königsdorfová zpočátku nechápe jeho sebevědomý pocit, že dokáže cokoli: chce být fotbalistou, muzikantem. V souvislosti s Olafovou sebejistotou si postupem času uvědomuje negativní vliv matčiny výchovy, který také kriticky komentuje: „*Später begriff ich, dass dies wahrscheinlich die Erziehung seiner Mutter war. Und ich fand das viel besser als die Restriktionen meiner Mutter.*“¹⁴

Při první návštěvě ji překvapí právě Olafova rodina, která je zvyklá na bouřlivé hádky o politice, je hlasitá – zkrátka opak jejich upjatých rodičů: „*Na něco takového jsem nebyla vůbec zvyklá, zejména pak na takovou vášně.*“¹⁵ Oba Olafovi rodiče byli politicky aktivní, hlásili se ke komunistické straně ještě před druhou světovou válkou, kvůli čemuž v době nacionálního socialismu uprchli do Argentiny, ze které se roku 1952 vrátili. Stejně tak ji fascinuje spontaneita a temperament Olafovy sestry Tamary. Jsou však tak odlišné, že společnou řeč nenachází. „*Sie war eine Schwärmerin. O. und ich waren Leistungstypen.*“¹⁶ Tamara Bunke se později jako tlumočnice seznámí s Che Guevarou, odjíždí na Kubu, volí si bojovou přezdívku Tania a v říjnu 1964 je poslána do Bolívie, kde bojuje na straně Che Guevarových revolučních partyzánů. Právě při tomto pokusu o revoluci umírá během výbuchu americké munice. Stává se legendou nejen na Kubě, ale i v NDR, kde jsou po ní pojmenovány školy, je považována za vzor bojovnice za socialistické hodnoty.¹⁷

Po úspěšném obhájení diplomové práce nastupuje Helga do Vědeckého ústavu v Berlíně (Institut der Akademie der Wissenschaften), kde pracuje po boku svého manžela. Roku 1963 se jim narodí syn Ulrich, v polovině šedesátých let pak přichází na svět dcera. Helga začíná

¹⁴ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 80

¹⁵ tamtéž s. 81

¹⁶ tamtéž s. 81

¹⁷ Revolutionäre: Die letzte Guerrillera. SPIEGEL ONLINE – Aktuelle Nachrichten [online]. 2002 [cit. 09.04.2019]. Dostupné z: <https://www.spiegel.de/panorama/revolutionaere-die-letzte-guerrillera-a-186598.html>

pracovat na doktorátu, který úspěšně dokončí. Roku 1972 se habilituje a stává se vedoucí oddělení pro výpočet pravděpodobnosti a statistiky v matematickém ústavu Akademie der Wissenschaften der DDR ve východní části Berlína. Vědecká práce jí umožní často cestovat na různé přednášky a konference, podívá se tedy na mnohá místa. Na pozici setrvává až do roku 1990, kdy se rozhodne odstoupit, protože se chce plně věnovat autorské tvorbě.

Následující podkapitoly první části této práce se zabývají politickými aktivitami Königsdorfové a vztahem mezi matematikou, emocemi a spisovatelstvím. Oba faktory značně ovlivnily její tvorbu, proto je nezbytné jim porozumět.

2. Helga Königsdorfová v politickém kontextu své doby

2.1 Helga Königsdorfová v NDR

V dobách studia v Berlíně vnímá politickou situaci, zmiňuje, že šla se spolužákem do Západního Berlína na výstavu nebo do kina na americký film *Porgy and Bess*. Od stejného spolužáka se také dozvídá, že „*kdo se směje naposled, ten se směje na Západě*.“¹⁸ Na rozdíl od něho a dalších spolužáků ji však západní polovina Berlína a obecně život v západní části Evropy nijak zvlášť nefascinuje a neláká. Popisuje, jak se přednášející docenti stále obměňovali, protože velká část inteligence odcházela právě do západní části Německa. Sama nemá potřebu být rebel, hranici mezi východní a západní částí Berlína překračuje s nervozitou, bojí se o své místo na univerzitě. Má neustále na mysli, že v ústavu, kde pracuje tatínek, už mají zakázáno hranice přecházet. Uznává, že je ovlivněna politickou situací, která v ní vzbuzuje strach činit cokoli v rozporu s pravidly. Ani stavba Berlínské zdi a uzavření hranic na Západ v ní nevzbuzuje žádné zvláštní obavy či emoce, popisuje své pocity jako nevyhraněné a nijak ji to nepřekvapuje.¹⁹ V pamětech uvádí, že sice vnímala Berlínskou zeď do určité míry jako omezení svobody a uvědomovala si, že je to něco špatného. Považovala to však za menší zlo („[...] *man mußte das komplexer sehen*“)²⁰ a lepší alternativu k válce „[...] *nichts ist schlimmer als Krieg. Ich hätte die Freiheit nicht um den Preis eines Krieges bekommen wollen*.“²¹ Je tedy ochotná přijmout život v nesvobodném, utlačovatelském

¹⁸ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 73

¹⁹ tamtéž s. 89

²⁰ tamtéž s. 90

²¹ tamtéž s. 89

systemu výměnou za mír.

Když vzpomíná na návštěvu Moskvy, kterou absolvovala na počátku své kariéry, uznává, že byla zaslepená naivitou a vírou v to, co jí komunistický režim vtoukal do hlavy: „*Ich wusste aus den Schulbüchern, dass die Moskauer Metro die schönste Metro der Welt war. [...] dass Moskauer Gesundheitswesen das beste der Welt war und dass überhaupt alle Menschen froh und glücklich waren. Ich wusste nichts von Lagern oder anderen schlimmen Dingen [...] Trotzdem begann ich langsam zu ahnen, dass irgend etwas nicht stimmte...die Kriegsinvaliden [...] Die Bettler, die Schwierigkeiten bei der Organisation der Gespräche [...]*“²².

Ačkoli měla jako jedna z mála možnost naživo vidět, jak funguje život v Rusku, a že realita se od verze, kterou znala z učebnic, značně liší, naivní pohled na svět a víra v lidskost jí zabránily vidět věci tak, jak jsou.

Zpětně přemýšlí nad tím, proč nevstoupila do strany již během studia, nenachází však nic, co by jí na tom tehdy připadalo atraktivní. Považovala to za „*nicht würdig*“²³, nelákala ji dlouhá shromáždění a odrazovala disciplína, kterou členství ve straně vyžadovalo. Ironicky dodává: „*Mé volejbalové družstvo bylo lepší než strana. Nebyl v něm takový důraz na disciplínu.*“²⁴ Komunismus v ní tedy v době studií nezbuzoval žádné nadšení, ale ani žádný zvláštní odpor, prostě jen raději trávila čas jinak. Když musel její otec veřejně vyjádřit nesouhlas s emigrací svého vedoucího, kterého měl moc rád, na Západ, dostal infarkt, což změnilo dosavadní fungování rodiny. Z tatínka, který byl dle slov Helgy „*Stehaufmännchen*“²⁵, tedy nezdolný optimista, se stává věčně úzkostlivý a ustrašený člověk. Kdežto maminka je v této situaci jako „*ve svém živlu.*“²⁶ Opět se nabízí porovnání s povídkou *Das Krokodil im Haussee* (*Krokodýl v domácím jezeře*), autorka zřejmě čerpala inspiraci pro ztvárnění rodinné situace částečně ze svého vlastního života (viz část II, kapitola 2).

Činy Olafovy sestry Tamary Helga nechápe, neumí si představit, že je někdo schopný skutečně bojovat za socialismus a vyvolávat revoluci. Je zřejmě pravým opakem extremisticky levicově orientované Tamary, ochotné pevně si stát za svými přesvědčeními a prát se za uskutečnění ideologických cílů. Umírněná Helga začíná uvažovat nad tím, jak

²² KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 95

²³ tamtéž s. 76

²⁴ tamtéž s. 76

²⁵ tamtéž s. 77

²⁶ tamtéž s. 76

lze socialismus ztraktivnit, a dochází k závěru, že je to možné pouze tvrdou prací a osobní angažovaností lidí.²⁷ V tuto chvíli možná poprvé vážně přemýšlí nad tím, že by se mohla osobně zapojit do politického dění a vstoupit do strany. Prozatím se však rozhodla plně věnovat tvrdé práci a angažovat se v rámci své pozice vedoucí oddělení v matematickém ústavu.

Členkou strany se stává až v roce 1970. V televizním pořadu *Zur Person: Günter Gaus im Gespräch* vysílaném na RBB Fernsehen dne 31. 5. 1994 uvádí jako jeden z hlavních důvodů vstupu do strany touhu po kariérním postupu. Ačkoli zvládla bez členství ve straně získat profesorský titul, stát se vedoucí oddělení v matematickém ústavu a procestovat velkou část světa, což v té době rozhodně nebylo samozřejmostí, toužila po tom dostat své oddělení do mezinárodních kruhů. Druhým důvodem byli i tehdejší členové SED, které považovala za zajímavé. Chtěla se dostat do jejich společnosti a zapojit se s nimi do diskuse. Jako třetí důvod zpětně udává neutrální vztah ke komunistickému systému jako takovému: „*Ich hegte damals noch keinen prinzipiellen Widerspruch gegen das System, und da war das eigentlich nur ein folgerichtiger Schritt für mich.*“²⁸ Ačkoli přiznává, že se později dostala do problémů se zástupci SED, zejména kvůli svému psaní, vstupu do strany nelituje. Ve vzpomínkové knize *Landschaft in wechselndem Licht* však hovoří o vstupu do strany v kontextu těžké osobní krize a depresí: „*První pokus o nový začátek mě dovedl do SED. Chtěla jsem dělat něco, co zmenšovalo mé deprese.*“²⁹ Hledá únik ze svého nenaplněného života, rozhodne se tedy stát „*správnou komunistkou.*“³⁰ Část věnovanou vstupu do SED zakončuje slovy: „*Ich erkannte immer mehr, dass ich durch meinen Parteieintritt Teil einer gewaltigen Inszenierung geworden war. Einer Inszenierung der Macht, die schon wieder „Bewunderung“ verdiente.*“³¹ Přesto se však přidává ke komunistům naprosto dobrovolně, bez žádného vnějšího tlaku či ohrožení své osoby, rodiny nebo kariéry. Jednoduše se chtěla stát komunistkou, našla v tom jistý smysl a z velké části se evidentně s tehdejším systémem ztotožňovala. Jak sama tvrdí, nebyla revolucionářka, takže rozhodně nevstoupila do strany s postranními úmysly přispět k velkým změnám v systému. Zjevně si byla vědoma nedostatků tehdejšího zřízení, věřila však (a tuto víru vydržela poměrně dlouho obhajovat ještě po politických změnách v roce 1989) v množnost menších změn v rámci SED.

²⁷ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 81

²⁸ RBB Online. *Zur Person: Günter Gaus im Gespräch mit Helga Königsdorf*. [online].1994 [cit. 10.04.2019]. Dostupné z: https://www.rbb-online.de/zurperson/interview_archiv/koenigsdorf_helga.html

²⁹ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 118

³⁰ tamtéž s. 118

³¹ tamtéž s. 118

Mnozí autoři a umělci obecně se v době vlády komunismu stavěli proti systému. Helga na Gausovu otázku, zda za jejím rozhodnutím stát se autorkou stála i snaha reformovat socialismus, odpovídá: „*Zuerst habe ich wohl bloß Geschichten erzählen wollen, habe mich irgendwie nur selbst erweitern, mich selbst befreien wollen von der Einengung. Später kam dieses Bewusstsein hinzu, etwas machen zu wollen, etwas ändern zu wollen. Das ist dann auch die Gefahr, dass Schreiben nicht überlebt. Da muss man immer dagegen ankämpfen.*“³² S počátkem spisovatelské kariéry se tedy dostává ze světa exaktní vědy, kde je pravda jasně definovaná a neoddiskutovatelná, do uměleckých kruhů. Stává se členkou spisovatelského spolku PEN-Zentrum Deutschland.

2.2 Doba politických změn („Wendezeit“)

Bezprostředně před pádem Berlínské zdi, ještě na začátku září roku 1989, se několik předních spisovatelek NDR, mezi nimi i Helga Königsdorfová, na každoměsíčním setkání na zahradě u Helgy Schützové dohodly, že je na čase vydat oficiální prohlášení. Sedm z nich se tedy rozhodlo přechíst na setkání Berlínského svazu spisovatelů (Berliner Schriftstellerverband) otevřené prohlášení s názvem *Resolution zur Lage im Land (Rezoluce o situaci v zemi)*. Text připravila Christa Wollová a jeho hlavním smyslem bylo poprvé veřejně poukázat na to, že je nutné ve státě provést jisté změny (rezoluce posléze vychází i ve sbírce *1989, oder ein Moment der Schönheit*). Při popisu těchto vzpomínek používá Königsdorfová téměř výhradně množné číslo: „*Wir hatten das Gefühl, wir müssten etwas tun [...] Wir beschlossen [...]*“³³ Helga se tedy evidentně nijak nesnažila prosadit do první linie odporu, spíše podporovala ostatní spisovatelky, než aby se toužila sama ujmout velení, veřejně vystoupit proti straně a vyvolat revoluci. Její postoj rozhodně nebyl vysloveně protistranický, neměla v úmyslu (ostatně stejně jako Wollová a další autorky) svrhnout systém panující v NDR a nastolit jiný režim.

Helga je rozpolcena: na jednu stranu chová k SED náklonnost a cítí se tam doma, na straně druhé si uvědomuje, že určité stranické praktiky nejsou v souladu s morálními pravidly. Pravděpodobně však vůči straně převažují pozitivní pocity, stejného roku totiž dostává a přijímá Národní cenu NDR. Jedním z vyznamenaných je i Günter de Bruyn, který však cenu

³² RBB Online. *Zur Person: Günter Gaus im Gespräch mit Helga Königsdorf*. [online].1994. [cit. 10.4.2019]. Dostupné z: https://www.rbb-online.de/zurperson/interview_archiv/koenigsdorf_helga.html

³³ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 147

odmítá, pravděpodobně z politických důvodů. Helga má potřebu obhájit své přijetí slovy: „*Das konnte ich mir nicht leisten, weil ich ein neues Auto brauchte... außerdem sagte mir mein Gefühl, dass ich den Preis verdient hatte.*“³⁴ Na rozdíl od mnohých odpůrců socialismu z řad umělců a spisovatelů nepocituje žádný větší nesouhlas a potřebu vzepřít se. Osobní a materiální důvody lehce převáží fakt, že přijetím ceny vyjadřuje v jejích kruzích často odmítaný prostranický postoj. Zároveň si však uvědomuje, že společnost umělců, ve které se pohybuje, se přiklání spíše na druhou stranu a socialismus nepodporuje. Proto se během předání ceny pokouší tvářit, alespoň pro svůj pocit, nepříjemně a nesouhlasně, to se jí však nedaří. Dokonce ji zabírají kamery, což způsobuje značnou nervozitu, a v duchu se modlí: „*Bože, zařid', ať hlavně nejsem vidět v televizi.*“³⁵ Svým způsobem se tedy von Oppen (viz níže) úplně nemýlí, když označuje chování Königsdorfové za pokrytecké a neupřímné. Je však možné, že skutečně nebyla schopná sama se rozhodnout, na které straně má stát. Dokázala možná poměrně kriticky pohlédnout na jednání komunistického systému, zároveň ale věděla, že mu i za mnohé vděčí a že ne všichni členové SED jednají v rozporu s etickými zákony a mají nekalé úmysly.

V období pádu Berlínské zdi a událostí, které následovaly, je velmi aktivní – spisovatelsky i politicky. Zabývá se otázkami identity – jak osobní, tak v rámci státu, možnostmi dalšího politického vývoje a pokouší se o inovace v rámci SED. Píše mnoho článků pro různá periodika, mimo jiné *Neues Deutschland* a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Zprvu věří v možnost demokratizace strany, odmítá z ní odejít. Pocituje však naději na lepší zítřky, uvědomuje si, že systém, který v NDR vládl 40 let, rozhodně nebyl ideální: „*Konečně měly nastat nějaké změny.*“³⁶ Zjišťuje také, že situace byla podstatně horší, než byla ochotná si připustit, a s upřímnou sebereflexí uznává, že po celou dobu odmítala vidět věci tak, jak jsou, a zavírala před realitou oči.³⁷

V roce 1989 však v článku pro noviny *Neues Deutschland* nazvaném *Der Partei eine Chance geben* otevřeně obhájuje své členství „*Ich bleibe in der Partei, damit die Partei nicht so bleibt.*“³⁸ Zároveň volá po nutnosti změn. Nechce SED zavrhnout, chce jí pomoci v cestě za demokracií a svobodou. Brzy však zjišťuje, že společnost není nakloněná ani nejmenším

³⁴ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 147

³⁵ tamtéž, s. 148

³⁶ tamtéž s. 151

³⁷ tamtéž s. 151

³⁸ KÖNIGSDORF, Helga. *1989 oder ein Moment der Schönheit*. 2. vydání. Berlin: Aufbau Verlag, 2016, s. 74

ústupkům, že prahne po vymýcení komunismu celkově, že jí nikdo nechce naslouchat.³⁹ Vzdává se tedy snahy o modernizaci komunistické strany a pokouší se prosazovat vizi jednotné Evropy.

Deník *Frankfurter Allgemeine* otiskl v lednu roku 1990 její článek s názvem *Bitteres Erwachen*, ve kterém Königsdorfová popisuje své pocity spojené s pádem komunismu následovně: „*In diesem Jahr habe ich meine Heimat verloren. In diesem Jahr fiel ich aus der Rolle. Für eine gewisse Zeit wenigstens glaubte ich, in meiner eigenen Inszenierung zu leben. Und das war gut.*“⁴⁰

Ve studii s názvem *Textual Responses to German Unification: Processing Historical and Social change in Literature and Film* se v části *Multiple Voices – Generational Views* několik akademiků z různých částí světa (Karoline von Oppen z Univerzity v Bathu, Alisa Kasle z Univerzity v Augsburgu, Jill Twak z Univerzity ve Východní Karolíně a Gerarld A. Fetz z Univerzity v Montaně) zabývá názory a reakcemi různých osobností na události související se sjednocením Německa. Studie Karoliny von Oppen se týká Helgy Königsdorfové a její reakce na převrat v roce 1989. Ve svém článku *Helga Königsdorf: An intellectual opposition?* považuje právě toto „*Bitteres Erwachen*“ za pokrytecké a neupřímné. Kriticky jej porovnává s předchozími články, ve kterých Königsdorfová vyjadřuje odhodlání bojovat za změny v rámci strany a za její udržení. Uznání, že čas na reformu už vypršel, považuje von Oppen za pokus o smíření, možná i za jistý pokus o zachování své vlastní tváře během zjevné porážky (*Bitteres Erwachen* vychází později v rámci sbírky *1989, oder Ein Moment der Schönheit*). Kritika považuje názory Helgy Königsdorfové za zpátečnické a včerejší, ve většině jejích příspěvků se prolíná snaha udržet socialistické hodnoty, právě proto možná von Oppen považuje ono prohlášení o „*hořkém probuzení*“ za neupřímné. Tento fakt podporuje argumentem, že Königsdorfová psala současně pro deník *Neues Deutschland* (kdysi noviny patřící SED) a *Frankfurter Allgemeine*, které obhajovaly naprosto opačné názory. Zatímco v jednom periodiku nabízela kritické pohledy na sjednocení Německa a otevřeně se zastávala zachování a reformace SED, ve druhém negativně hodnotila činy komunistické strany až do roku 1989, kdy procitla z iluzí a uviděla realitu.⁴¹

³⁹ KÖNIGSDORF, Helga. *1989 oder ein Moment der Schönheit*. 2.vydání. Berlin: Aufbau Verlag,2016, s. 61

⁴⁰ tamtéž s. 100

⁴¹ VON OPPEN, Karoline. *Helga Königsdorf: An intellectual opposition?: Textual Responses to German Unification: Processing Historical and Social Change in Literature and Film*. Berlin: Walter de Gruyter, 2001, s. 121-125

Je ovšem možné, že – stejně jako v jiných oblastech svého života – sváděla Königsdorfová boj mezi exaktní částí své osobnosti, která se věnovala matematice, a uměleckou, emocemi poháněnou osobností spisovatelky. Helga se totiž možná jen opět pokoušela o objektivní a nezaujatou analýzu situace. Jak již bylo zmíněno, sama uznává, že nebyla „*vorsätzlicher Revolutionär*“ a že psala pro všechny noviny „*von der Prawda bis zur Frankfurter Allgemeinen, bis sie es merkten und die meisten mich gar nicht mehr druckten*.“⁴² Nijak nevysvětluje motivaci, ani neobhájuje rozdílnost stanovisek, která musela zastávat, aby její články otiskovaly všechny noviny. Vše vysvětluje pouze slovy, že psala, protože byla vyděšená a plná strachu. Psaní představovalo pro Helgu opět záchranu, a zároveň to byla posedlost, „*Existenzform und Bollwerk zugleich. Ein Bollwerk gegen meine Krankheit*.“⁴³ Po uvolnění přísných pravidel a cenzury si užívá svobodu spočívající v tom, že může psát, co chce. To ovšem nevysvětluje, jak je možné, že dokázala psát slova, která se hodila zarytým odpůrcům socialismu a zároveň i jeho podporovatelům. *Neues Deutschland* například otiskuje 22. listopadu 1989 již zmiňovaný článek s názvem *Der Partei eine Chance geben*, ve kterém volá po čase na reformaci strany. Uvádí zde také důvody, proč se rozhoduje stranu nadále podporovat: „*Ich bleibe in der Partei wegen der Leute, die ich da noch weiß*.“⁴⁴ Vyjadřuje respekt a uznání vůči členům, jako jsou Jürgen Kuczynski, Hans Modrow nebo vědci z Humboldtovy univerzity. Odmítá označit veškeré působení strany za špatné a všechny její členy za nemorální, vidí i ty dobré stránky a schopné lidi, kteří měli na srdci dobro společnosti a neměli nejmenší ambice zneužívat moci. Ona a jí podobní „*se pokoušeli o koncepci moderního socialismu*.“⁴⁵ Prokazuje tedy svou věrnost a vidí pád Berlínské zdi jako možnost vítaných a potřebných změn, které nutně nemusí znamenat úplný zánik celé strany. Dále pak uvádí další důvod, proč nechce stranu opustit: „*Ich bleibe auch wegen der vielen, die einfach geglaubt haben und für die nun eine Welt zusammengebrochen ist*.“⁴⁶ Ocítá se tedy v nezáviděníhodné situaci: společnost odmítá cokoli, co jen vzdáleně připomíná komunismus, zejména poté, co vyjdou najevo všechny hrůzy, které byly v rámci nesvobodného státního zřízení spáchány. Helga a ostatní se však ničím takovým neprovinili, mají pocit, že motivací k jejich jednání byla především snaha o zlepšení stavu společnosti a víra v možnost změn v rámci systému. Možná byli skutečně naivní, možná šli správnou

⁴² KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 154

⁴³ tamtéž s. 115

⁴⁴ KÖNIGSDORF, Helga. *1989 oder ein Moment der Schönheit*. 2. vydání. Berlin: Aufbau Verlag, 2016, s. 74

⁴⁵ tamtéž s. 75

⁴⁶ tamtéž s. 74

cestou, protože právě v době revoluce podporovali všechny, co volali po změnách. Nebyli však v první bojové linii, nijak netrpěli, rozhodli se se systémem spolupracovat, což však nutně nemusí znamenat, že podporovali zvrstvá, která systém páchal. Helga vnímala nespravedlnost, když po roce 1989 trpěla kvůli tomu, že byla členkou SED: vždyť se ničím neprovinila, nikdy osobně nikomu neublížila, nepodporovala otevřeně nic, co by odporovalo jakýmkoli morálním pravidlům. Přesto byla však po zbytek svého života nucena obhajovat svou náklonnost k SED a fakt, že i po pádu komunismu ještě za zachování strany značnou dobu bojovala.

Členkou SED tedy zůstává až do ledna roku 1990. Se stranou se však loučí plná emocí, nechává tam část sebe samé a je znát, že jí bude chybět. V díle *Landschaft in wechselndem Licht* sama uznává, že odcházela s těžkým srdcem: „*Neměla jsem tušení, že mě vázalo tak silné emocionální pouto.*“⁴⁷

Deník *Neues Deutschland* otiskuje její článek nazvaný *Was nun?*, ve kterém mluví o svém vztahu k SED – kriticky, ale zároveň téměř láskyplně: „*Diese Partei ist uns Heimat gewesen. Wir hatten keine andere... Die Partei war Vater und Mutter. Und wie wir bei diesen ersten Liebesobjekten entschuldigt und entschuldigt hatten, nur um weiter lieben zu können, waren wir auch hier bereit zu Kompromissen, zum Verdrängen.*“⁴⁸ Cítí tedy potřebu veřejně přiznat pocity náklonnosti, které vůči SED chovala, nechce ji zavrhnout. Zároveň se však snaží sama sebe ospravedlnit, že byla zaslepená náklonností ke straně (a pravděpodobně tedy komunistickou propagandou, která dokázala obrátit na svou stranu nemálo inteligentních lidí). Obhajuje motivy svého vstupu do SED, ani zpětně to nevnímá jako podřízení se a podporování nedemokratického systému, ale jako pokus o změnu: „*Weil sie eine kritische Sicht hatten und weil ihnen die Mitgliedschaft in der Partei als die einzige Möglichkeit erschien, Einfluß auf die Entwicklung der Gesellschaft zu nehmen [...]*“⁴⁹ Věřila ve správné úmysly své i ostatních členů a ve velký morální potenciál v rámci SED.⁵⁰ Vzápětí je však nucena uznat, že se bohužel takovýmto pokusům mnoho prostoru nedostalo, stále však doufali v možnosti reformace a snažili se odvrátit násilí, které by, dle jejich tehdejšího mínění, revoluce rozhodně přinesla.

At' se již jedná o alibismus či ne, faktem zůstává, že Helga Königsdorfová zjevně věřila

⁴⁷ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 160

⁴⁸ KÖNIGSDORF, Helga. *Was nun?* Berlin: Neues Deutschland. 17/18.2.1990, s. 11.

⁴⁹ KÖNIGSDORF, Helga. *1989 oder ein Moment der Schönheit*. 2. vydání. Berlin: Aufbau Verlag, 2016, s.

111

⁵⁰ tamtéž s. 75

v morální správnost mnohých zásad komunismu a byla přesvědčená, že díky nim lze dosáhnout spokojeného života ve svobodné společnosti. Nic nenasvědčuje tomu, že někdy v rámci svého působení v SED jakkoli zneužila své moci. Jak sama zpětně uznává, neviděla všechna fakta jasně, což zřejmě v tehdejší režimu v podstatě ani kvůli propagandě nebylo možné.

Opravdu však zjevně věřila v socialistické hodnoty bez žádných větších sobeckých motivací, což dokazuje i fakt, že po roce 1989 trpěla finanční nouzí. Nezařídila si totiž, jako mnozí její kolegové, žádné konto v některém ze států západní Evropy, všechno poctivě odevzdala, beze snahy o osobní profit.

V socialistické ideály však do určité míry věřila ještě po revoluci, i po svém odchodu se občas účastnila zasedání strany a přijala nabídku na kandidaturu za PDS/LINKE v Baden-Württembergu, která však nedopadla úspěšně. Sama uznává, že se její zásady a politické směřování během života prakticky vůbec nezměnily: „*Meine Vorstellungen von der Partei waren wieder wie am Anfang [...] Am liebsten hätte ich aus der Partei eine Vereinigung von mönchsähnlichen Lebensweisen gemacht, wo Werte wie Kargheit, Spartanertum eine grosse Rolle spielten.*“⁵¹ Na základě ironie obsažené v této až moc idealistické vizi lze říci, že Königsdorfová samozřejmě věděla, že dosažení tohoto uspořádání je značně nepravděpodobné.

3. Exaktní věda versus literární umění

Helga, která stráví většinu všeho života mezi fyzikálními a matematickými poučkami a statistikou, začne v pozdějším věku pociťovat, že ji exaktní vědy zcela nenaplňují. Touží po něčem jiném. Přesto ji matematika ovlivnila nejen profesně, ale i osobnostně. S objektivní distancí analyzuje sama sebe, nezaujatě a sebekriticky se snaží rozebrat své chování a charakter. Díky svému oboru je zvyklá vše pečlivě promyslet a poté vyvodit závěry, vědomě tak přistupuje i k sobě samé: „*Ich bin doch mein eigenes Experimentierfeld gewesen.*“⁵² Snaží se porozumět zejména sama sobě. V době, kdy autobiografii píše, je již v pokročilém věku: „*Ich bin eine alte Frau. Und das ist die schlechteste Rolle, die man sich denken kann. Ein alter Mann zu sein ist weniger schlimm.*“⁵³ Uvědomuje si a uznává rozdíly mezi pohlavími, cítí se jako stárnoucí žena méněcennější než její mužští vrstevníci.

⁵¹ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 161

⁵² tamtéž s. 98

⁵³ tamtéž s. 97

Z analýzy jejího popisu vlastního života lze vyvodit, že vedla do určité míry celý život boj mezi svou analytickou, vědeckou částí ovládanou rozumem a emocionální, uměleckou stránkou osobnosti, která se chtěla řídit srdcem. Až do čtyřiceti let však vyhrával rozum. Zlom nastává, když už skutečně propadá depresím, pozoruje fyziologické změny a celkovou nespokojenost. Nezaujatě popisuje i toto období, uvádí, že cítila, že je vše špatně, nenacházela v životě to, co očekávala a potřebovala. Cítí se fyzicky i psychicky vyčerpaná. Jak sama říká, už nedokázala matematiku dále snášet. Vše v ní se bouřilo.⁵⁴ Pokouší se tedy o změnu, začít nový život. Nejprve vstoupením do SED, později milostnou aférou, rozvodem, a nakonec spisovatelskou tvorbou.

Co se manželství týká, po sedmnácti letech si uvědomí, že jí chybí sebemenší jiskra „[...] *bei uns ging kein Porzellan kaputt. Und O. sagte: Ich mache alles so, wie du es willst.*“⁵⁵ Otevřeně komentuje nedostatek vášně a stereotypní život, který byl jedním z důvodů její nespokojenosti. Z rozpadu manželství viní především matematiku: „*die Mathematik hatte uns aufgefressen.*“⁵⁶ Ani v manželství tedy nenachází naplnění, štěstí a pocit, že je milovaná. Rozvede se, když je dceři deset a synovi čtrnáct let.

Matematika, zdá se, byla hlavním základem vztahu Helgy a Olafa: poznali se na vědeckém táboře a na vdávání by nijak zvlášť nespěchala, nebýt profesní oblasti, ve které se pohybovala. Když se Helga a Olaf rozhodli pro svatbu, bylo jí teprve dvacet, z rozumové stránky jí to však připadalo jako dobrý nápad: „*Jako vdaná žena jsem se cítila v mužské společnosti během studia, a později i v Ústavu mnohem sebejistěji.*“⁵⁷ Své pohlaví pociťovala jako důvod k diskriminaci po celý život, prosadit se v téměř výhradně mužském kolektivu nebylo jednoduché. I tak se jí to však podařilo a vysloužila si značný respekt, ačkoli se musela potýkat s problémy, které by nevyvstaly, kdyby byla mužem. Například když se rozhodovala pro téma diplomové práce, lákala ji práce s polovodiči. Domluvila si tedy schůzku s profesorem z tohoto oboru. Ten si ji však prohlédl a pochybovačně jí sdělil, že to zkusit může, ale že to není optimální výběr tématu pro ženu, protože se pracuje s rentgenovým zářením, což by mohlo ovlivnit případné otěhotnění.⁵⁸ Tento incident pociťovala jako projev diskriminace, chtěla si stěžovat, nakonec však převládl pocit bezmoci, že by tím stejně ničeho nedosáhla.

⁵⁴ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 117-118

⁵⁵ tamtéž s. 124

⁵⁶ tamtéž s. 124

⁵⁷ tamtéž s. 82

⁵⁸ tamtéž s. 82

Přes všechny překážky tedy úspěšně vybuduje kariéru v odvětví ovládaném převážně muži. Jak sama říká, je silně „orientovaná na výkon“, stejně jako její manžel je ochotná obětovat kariéře většinu času a sil: „*Wir lebten nie in der Jetztzeit. Wir hatten Ziele. Und auf den Zielen saß das Glück und winkte uns zu.*“⁵⁹ Na honbě za splněním zejména kariérních cílů tedy postaví celý svůj život. Ona ani Olaf se nesnaží užívat si života jako takového, jsou upnuti na představu, že štěstí a spokojenost přijde teprve tehdy, až dosáhnou vytyčených pracovních cílů.

Helga však přesto již od malička ví, že pouhé profesní úspěchy jí ke štěstí nepostačí. Velmi brzy si uvědomila, že děti patří k jejím představám o životním štěstí: „*Ich wollte Kinder haben, weil ich in mir ein starkes Gefühl von Liebe spürte.*“⁶⁰ Koneckonců, i jedním z rozhodujících faktorů pro sňatek s Olafem byl fakt, že si ho uměla představit jako otce svých dětí a to bylo, dle jejích slov, důležitější než cokoli jiného. Vůči svým dětem cítí silné mateřské emoce, avšak rozum jí nedovolí, aby je dávala najevo, sama zpětně ve svých pamětech uznává, že nedokázala projevovat mateřskou lásku. Uvažuje nad důvodem, kterým je pravděpodobně to, že ji to nikdy nikdo nenaučil. Celý život toužila po projevech lásky, kterých se jí však ze strany primární rodiny nikdy nedostalo. Proto pak předala tento nezdravý způsob výchovy i svým dětem. Její dcera jí to dokonce v pozdějším věku vyčítá: „*Du hast uns nie Wärme gegeben.*“⁶¹

Téma nedostatku něhy („*Zärtlichkeit*“) se prolíná celou vzpomínkovou knihou a potažmo celým jejím životem. Nenaplněnou touhu po projevech náklonnosti si zřejmě v její rodině předávají již generace žen: „*Meine Mutter und meine Großmutter Anna Emma Lina müssen unter demselben Mangel an Zärtlichkeit gelitten haben wie ich. Aber jede hat es weitergegeben.*“⁶² Nedostatek něhy má velký vliv na její vývoj, výchovu dětí a pravděpodobně i krizi, která přichází kolem čtyřiceti let. Právě v rámci této krize jako první v dlouhé linii žen tento problém odhaluje a řeší, avšak v mnohých ohledech je již pozdě, protože děti jsou dávno dospělé. Cítí, že jim neposkytla dostatečně láskyplné rodinné zázemí, ačkoli je uvnitř bezmezně milovala.

„*Ich war süchtig nach Zärtlichkeit*“⁶³ uznává společně s faktem, že měla tendence řídit se spíše city než rozumem. Avšak vzhledem ke svému problému city vyjadřovat se vydala

⁵⁹ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 100

⁶⁰ tamtéž, s. 99

⁶¹ tamtéž s. 130

⁶² tamtéž s. 25

⁶³ tamtéž s. 98

jednodušší cestou. V tomto ohledu byla volba profesního oboru dokonalá: „*Da war vorwiegend der Verstand gefragt. Aber die anderen Teile meines Wesens darbtten.*“⁶⁴ Jelikož se jí nedostávalo dostatku něhy, upnula se na věc, které rozuměla a která byla pro ni snadnější, jelikož spočívala v dodržování jasných pravidel a používání rozumu. Nedostatek něhy, který logicky vyústil v to, že sama nebyla schopná dávat své city najevo, byl ještě umocněn exaktním světem matematiky, ve kterém emoce nemají své místo. Přesto však současně s kariérou dokázala založit rodinu, porodit a vychovat dvě děti.

Cítila ovšem, že ve fungování rodiny není něco v pořádku. Děti měly bližší vztah k její matce, která se o ně starala, když Helga chodila do práce a budovala kariéru. Na první pohled vše fungovalo („*Oberflächlich gesehen, war alles ganz gut. Wir waren eine glückliche Familie... Waren wir erfolgreich, aber nie zufrieden.*“⁶⁵): ona i manžel budovali úspěšnou kariéru, děti byly v dobrých rukou, působili jako šťastná a spořádaná rodina. Hluboko uvnitř však ke štěstí něco podstatného chybělo: onen pocit lásky a náklonnosti, který nikdo neuměl správně dát najevo.

Problémy má i s proječováním jiných emocí. Když jí umírá otec, nemá sílu sdělit to dětem, kterým je v té době pět a tři roky. Rozhodla se situaci nijak nekomentovat a nechat ji plynout, takže si děti na dědečkovu nepřítomnost prostě zvykly. Je to pro ni velká rána, se kterou se jen těžko vypořádává, a protože není zvyklá své pocity sdílet, je to o to složitější: „*Občas jsem pocítila potřebu s někým si promluvit. Ale už tam nikdo nebyl.*“⁶⁶ Byla však součástí na první pohled fungující rodiny, měla manžela, matku, se kterou se pravidelně stýkala, přesto se cítila sama a neměla nikoho, komu by se chtěla svěřit. Veškeré pocity neštěstí, nespokojenosti a nenaplněné touhy tedy dusila v sobě.

„*Z pohledu O. jsme byli šťastni.*“⁶⁷ tvrdí a naznačuje tak, že ona sama se šťastná necítila, že jí povrchní štěstí a na pohled dokonalá rodina nestačila. Většinu svého času věnovala práci v Ústavu a matematice, i když vnitřně cítila, že by měla najít rovnováhu mezi kariérou a rodinou: „*Ich hatte ehrgeizige Pläne und immer ein schlechtes Gewissen, dass sich Beruf und Kinder im Wege standen.*“⁶⁸ Značnou pomocí je jí zejména zpočátku matka, později se však ukazuje, že děti přilnuly mnohem více k babičce než ke své vlastní matce. Zjevně přesně to měla Helžina matka v úmyslu, Helga zjišťuje, že dokonce zakazovala dětem jít

⁶⁴ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 98

⁶⁵ tamtéž s. 105

⁶⁶ tamtéž s. 107

⁶⁷ tamtéž s. 107

⁶⁸ tamtéž s. 103

k ní do pokoje pod výmluvou, že jí musí nechat odpočívat. Zejména po smrti Helžina otce se její matka upíná na vnoučata, jezdí s nimi na dovolenou, tráví u nich všechny večery. Když se jí Helga pokusí naznačit, že by rádi strávili čas sami jako rodina, přichází citové vydírání a výčitky, které podporují i matčiny kamarádky: „*Když tě potřebovali, bylas jim dobrá. A teď tě odkopnou.*“⁶⁹ Jednou v hádce dokonce Helze sdělí, že se považuje více za matku jejích dětí, než ona sama: „*Nedělala jsem to pro tebe. Jsou to moje děti.*“⁷⁰ Helga sama se tedy cítí zbytečná, („*überflüssig*“⁷¹) – jako matka, manželka i vědkyně („*In der Mathematik war ich an meine Grenze gekommen*“⁷²). Nezdravý vztah s matkou přetrvává po celý její život. V dětství jí nebyla schopná dát najevo lásku, díky čemuž toho Helga sama není po většinu života schopná. Na oznámení o zasnoubení reagovala matka pouze podrážděným zvoláním: „*Můj kožich!*“⁷³ Dceřino zasnoubení totiž znamenalo, že bude muset věnovat ušetřené peníze na svatbu a nebude si moci koupit kožich, „*který potřebovala pro své sebevědomí.*“⁷⁴ Jejího vlivu se nezbaví ani po založení vlastní rodiny, dále se angažuje nejen v jejím životě, ale později i v životě jejích dětí. Z nějakého důvodu však Helga nedokáže ve vztahu s matkou stanovit zdravé hranice. Snad je to proto, že matku potřebuje, aby se starala o děti, zatímco ona buduje kariéru. Snad i proto, že zejména po smrti otce nemá jinou možnost, protože jinak by matka upadla do depresí a cítila by se najednou zbytečná. Roli hraje možná i fakt, že Helga neumí vyjadřovat své emoce a snaží se vyhýbat konfliktům. Tak jako tak však matčin vliv rozhodně nepůsobí pozitivně na její psychický stav ani na fungování její rodiny.

Nenaplněné touhy a potřeba lásky v kombinaci s prvními příznaky zatím nediodagnostikovaného vážného onemocnění donutí Helgu provést v životě hned několik razantních změn. Po snaze najít lásku jinde prožívá vášnivý román, který brzy končí a spolu s ním i její manželství.

4. Dílo

Jednu z nejvýraznějších změn v životě Helgy a zároveň nejlepší terapii v době osobní krize

⁶⁹ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 116

⁷⁰ tamtéž, s. 116

⁷¹ tamtéž s. 117

⁷² tamtéž s. 117

⁷³ tamtéž s. 82

⁷⁴ tamtéž s. 83

představuje psaní příběhů, do kterého se skutečně ponoří. Píše především povídky. Hned první sbírka, *Meine ungehörigen Träume*, vydaná v roce 1978, získá spoustu pozitivních ohlasů a uvede Helgu do tehdejší společnosti spisovatelek DDR, jako je například Christa Wolfová nebo Brigitte Reimannová. Už v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století patřila mezi vlivné autorky DDR, které se ve svých dílech kriticky zabývaly tématem rovnoprávnosti žen.⁷⁵

V roce 1982 následuje sbírka *Der Lauf der Dinge*, pak delší povídka *Respektloser Umgang* (1986), sbírka povídek *Lichtverhältnisse* (1988). Po revoluci se věnuje především esejím a úvahám nad politickou situací (*Adieu DDR*, 1990), vydává i sbírku úvah, diskusních příspěvků, básní a dalších děl týkajících se této doby pod názvem *1989, oder ein Moment der Schönheit*. Píše i další povídku s názvem *Ungelegener Befund* a v roce 1992 pak *Gleich neben Afrika*: alegorii na politickou minulost Německa. Za svůj život napsala i dva romány, *Im Schatten des Regenbogens* (1993) a *Die Entsorgung der Großmutter* (1997). Ve svých dílech se zabývá především pozicí žen v tehdejší společnosti, problematikou hledání rovnováhy mezi rolemi matky a realizované osobnosti. Mezi další témata patří ženy ve vědě, rodinné a milostné vztahy, později pak politická situace v Německu.

Její poslední dílem se stává již zmíněná a citovaná autobiografická kniha *Landschaft in wechselndem Licht* (2002).

Ještě před vydáním svého prvního literárního díla *Meine ungehörigen Träume* však pod jménem Helga Bunke publikovala několik matematických knih. Některé napsala sama (*Gewöhnliche Differentialgleichungen mit zufälligen Parametern*), jiné pak se svým manželem (*Statistical methods of model building*).

Cestu k sebepoznání a únik však nachází právě v psaní krásné literatury, a to i později, v době, kdy se dozvídá hrozivou diagnózu – má Parkinsonovu chorobu. První reakcí však není zděšení, ale úleva: „*Es ist absurd, aber ich fühlte Erleichterung. Endlich durfte ich so müde sein [...]*“⁷⁶ Konečně se jí dostává vysvětlení fyzických potíží, které bývalý manžel i okolí pouze odbývali slovy, že to nic není. Její problém je konečně jasně definovaný, má název – ačkoli hrozivý název, který v té době znamená předpověď smrti do šesti let. Ale je ráda, že zná odpověď a nemusí žít v temnotě a v pochybnostech, že je s ní něco

75 Helga Königsdorf: DDR-Autorin wegen Parkinson gestorben - SPIEGEL ONLINE. Aktuelle Nachrichten, [online]. 2014, [cit. 10.04.2019]. Dostupné z: <https://www.spiegel.de/kultur/literatur/helga-koenigsdorf-ddr-autorin-wegen-parkinson-gestorben-a-967666.html>

76 KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 73

nepojmenovatelného špatně. Pod vlivem nových léků nachází nové inspirace ke psaní, jde jí to lépe. Právě díky umělecké činnosti neztrácí rozum a nepropadá zoufalství, funguje pro ni jako ochranná zeď.

Nemoc pro ni znamená probuzení: „*Ich fühlte zum erstenmal einen starken Willen, mich zu mir selbst zu bekennen, sei es im beruflichen, sei es im privaten Bereich.*“⁷⁷ Sděluje tedy svůj zdravotní stav vedoucímu v práci a odchází do Bernburgu na kliniku pro pacienty s nervovým onemocněním. Po návštěvě z Ústavu, během které jí předají medaili za zásluhy, přijímá jejich nabídku stát se zástupkyní vedení, které se v té době začalo rozpadat, a nastupuje zpět do práce.

Vnímá však své limity a pozoruje postupující nemoc. V roce 1990 odchází jak z politiky, tak oficiálně ukončuje vědeckou kariéru profesorky a chce se věnovat pouze psaní. Parkinsonova choroba si však vybírá nemalou daň, Helga žije pod vlivem léků ve svém malém bytě, později v domě s pečovatelskou službou. V pamětech popisuje halucinace, které díky medikaci zažívá a kvůli kterým má často problémy odlišit realitu od fantazie: „*Mein Verstand musste die Grenze zwischen Wirklichkeit und Einbildung ziehen, und das ist nicht immer einfach.*“⁷⁸

Narativní techniku spočívající v tom, že si čtenář není jistý, co je realita a co pouze vypravěččina fantazie, používá Königsdorfová často i ve svých dílech. Nejinak je tomu i v díle *Landschaft in wechselndem Licht*, které je zasazeno do rámcového vyprávění. V něm hraje Königsdorfová šachy v rámci turnaje seniorů, převážně však píše o hře s panem G. Právě v těchto sekvencích je složité odlišit realitu od fantazie – nejen pro čtenáře, ale i pro ni samou: „*Nicht nur bei diesen Meisterschaften, sondern überall, wo ich teilnehme, habe ich ein gewisses Gefühl von Unwirklichkeit. Manchmal muss ich mich in den Arm kneifen, um den Schmerz zu fühlen.*“⁷⁹ Touží po výhře a úspěchu, v šachách, i v životě. Díky nemoci se však naučila i prohrávat: „*Ich bin ein Erfolgsmensch, aber ich kann mit dem Misslingen leben.*“⁸⁰ Těmito slovy komentuje hru, během které se musí vzdát. Rámcem šachové hry celou vzpomínkovou knihu i uzavírá. Šachová partie slouží jako symbol životní pouti: když Helga napadne protivníkovu krále, pan G. se vztyčí a ona pozná jeho pravou identitu: „*Er ist der Tod, ich weiß es sofort... Ich nehme meine ganze Kraft zusammen und schreie 'Ich bin und*

⁷⁷ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 137

⁷⁸ tamtéž s. 166

⁷⁹ tamtéž s. 125

⁸⁰ tamtéž s. 126

du bist nicht! Noch nicht! Verschwinde!“⁸¹

Pomocí symboliky tedy vyjadřuje to, co později sdělí i explicitně: že odmítá smrt. Samozřejmě si jako vědkyně uvědomuje koloběh života a fakt, že vše má svůj konec. Ale odmítá už nyní zemřít, přijít o svou duši, „protestuje“ a je připravena bojovat do poslední chvíle. Úvahy o smrti a stáří nutí Helgu vzepřít se, užívat si každé minuty. Ke konci knihy také nalezneme mnohokrát citovaná slova (zejména v souvislosti s jejím umíráním): „*Ich akzeptiere das Sterben nicht. Ich gehe unter Protest.*“⁸² Ačkoli analytická část jejího mozku chápe, že z hlediska vývoje je smrt nevyhnutelná, nerozumí jí, nedokáže si ji představit: lidská stránka a touha po životě převažuje. „*Ich hätte es so gern gesehen, wie es weitergeht*“⁸³ píše s náznakem rezignace, jelikož si uvědomuje, že konec je blízko. Ačkoli si je vědoma, že se sklonek jejího života blíží, nechce se vzdát bez boje a jenom poráženecky sedět a čekat, až si pro ni smrt přijde.

Helga Königsdorfová umírá po třicetiletém boji s Parkinsonovou chorobou 4. května 2014 ve věku sedmdesáti pěti let v berlínském pečovatelském domě.

5. Charakteristika tvorby Helgy Königsdorfové

5.1 Témata a motivy

Mezi typická témata zejména raných próz Helgy Königsdorfové patří kritický pohled na emancipaci žen, na které si komunistická vláda zakládala. Literární vědci dělí prozaickou tvorbu Helgy Königsdorfové do dvou základních skupin: díla zabývající se světem vědy a díla zabývající se postavením ženy v tehdejší společnosti. V několika povídkách se tyto tematické okruhy spojují a motivem se stává pozice ženy a zároveň vědkyně ve společnosti, v profesním, rodinném a milostném životě (například *Bolero*, *Ten druhý*, *Zaručený tip*). Nemálo povídek vypráví ženská vypravěčka. Jedná se tedy o ich-formu vyprávění, která umožňuje čtenáři nahlédnout do vnitřního světa hlavní protagonistky. Často se jedná o proud vědomí či vnitřní monolog, ve kterém se mísí fantazie s realitou. V některých případech si to protagonistky uvědomují, v jiných ani ony samy nejsou schopné rozeznat, co se skutečně děje a co si pouze vysnily (často v souvislosti s nenaplněnými touhami po lásce,

⁸¹ KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002, s. 167

⁸² tamtéž s. 167

⁸³ tamtéž s. 167

pochopení, náklonnosti).

V mnohých dílech nechybí semi-autobiografické prvky, vypravěčkou krátkého románu *Respektloser Umgang* je například vědkyně trpící nevléčitelnou chorobou, která jí způsobuje halucinace.

Anna Kaminsky rozebírá ve své knize *Frauen in der DDR* změny ohledně ženských práv, které socialistický režim do NDR přinesl. Základem byla naprostá rovnoprávnost mužů a žen, zejména v profesním životě. Socialistický systém přinesl ženám mnohé změny: stejné pracovní možnosti, výhody v mateřství, možnost umístění dítěte do jeslí již od dvou let. Umožnit ženám kompletní emancipaci, možnost dosáhnout stejných profesních pozic jako muži, zároveň splňovat roli matky, být aktivní v organizacích – taková byla idealistická vize socialistického zřízení. Propaganda tedy prezentovala obraz jakési super ženy: „*Selbstbewusst, klug und umsichtig vollbringen Frauen hervorragende Leistungen im Beruf, bei der Erziehung ihrer Kinder und der Lenkung und Leitung unseres Staates. Ihnen voran gehen die Arbeiterinnen als die fortschrittlichste Kraft unter den Frauen.*“⁸⁴ Článek otištěný v periodiku *Neues Deutschland* dne 23.12. 1961 pod názvem: *Die Frau – der Frieden und der Sozialismus* uvádí Kaminsky jako příklad propagandistické vize moderní ženy. Zrovnoprávnění pozice muže a ženy umožnilo mnohým ženám, mezi nimi i Helze Königsdorfové, dosáhnout značného karierního úspěchu ve světě vědy, ovládaném převážně muži. Helga se v poměrně mladém věku stala dokonce vedoucí oddělení ve vědeckém ústavu.

Stinnou stránkou této vcelku pozitivní představy však byla nereálná očekávání, která socialistická společnost na tehdejší ženy kladla. Snaha vyvážit profesní, rodinný a manželský život, být emancipovaná a samostatná žena a zároveň dokonalá manželka a matka, vedla ke stresu a přetíženosti mnohých žen. Anna Kaminsky popisuje tento fenomén následujícími slovy: „*Sie waren wie die zwischen all ihren Rollen zerissenen Heldinnen aus den Erzählungen von Brigitte Reimann, Irmtraud Morgner oder Maxie Wander: Frauen, die sich gegen die ihnen vorgegebenen Rollen und Grenzen auflehnten – und oftmals scheiterten.*“⁸⁵ Mezi jmenované by se daly zařadit i mnohé hrdinky z povídek Königsdorfové. Vypravěčka povídky *Der Zweite (Ten druhý)* je například tak odhodlaná dokázat, že vše zvládá sama, že se snaží vést domácnost a zároveň budovat kariéru. Pocit, že musí být emancipovaná, jí zabraňují požádat svého líného a sobeckého muže o jakoukoli pomoc. V povídce *Bolero* se

⁸⁴ KAMINSKY, Anna. *Frauen in der DDR*. Berlin: Christoph Links Verlag GmbH, 2016, s. 9

⁸⁵ tamtéž s. 9

zase vypravěčka snaží neustále sama sobě dokázat, že svého milence nepotřebuje k tomu, aby cítila, že žije plnohodnotný život. V povídce *Die Wahrheit über Schorsch (Pravda o Schorschovi)* dokonce vypravěčka explicitně tvrdí, že muž prostě nemá v jejím životě využití, že jej nepotřebuje: přitom valná většina povídky svědčí o opaku. Nově zavedený důraz na naprostou emancipaci tedy zároveň kladl na ženy nesplnitelné nároky. Kaminsky zmiňuje též rozdíly mezi ženami. Co se možností a očekávání týče, záleželo na tom, zda byla žena vdaná či svobodná, zda žila na venkově nebo ve městě, případně přímo ve Východním Berlíně, zda pracovala v zemědělství, průmyslu či patřila k akademickým kruhům. Pojetí ženské role se samozřejmě měnilo i v závislosti na generaci: „*Während es für viele Frauen nach dem Krieg ein Gebot der Not war, arbeiten zu gehen und die fehlenden Männer in der Produktion zu ersetzen, wurde die Arbeit für ihre Töchter und Enkelinnen zum Teil ihres Selbstverständnisses als moderne Frauen [...]*“⁸⁶ A to je právě případ Königsdorfové a jejích hrdinek. Často se jedná o generační střet: matka-dcera. Königsdorfová patřila ke generaci, která se sice během druhé světové války narodila, kariéru začala budovat však již v době socialismu pod tíhou očekávání výkonů moderní ženy. Nicméně, možnost budování kariéry má i svou stinnou stránku: „*Gleichberechtigung hieß in der DDR vor allem: Arbeiten wie die Männer.*“⁸⁷ píše Kaminsky. Právě tento typ nátlaku vnímala i Königsdorfová, potažmo její hrdinky. Jak píše i ve svých pamětech, prostě se očekávalo, že bude úspěšná. Také převážná většina jejích protagonistek si vybudovala kariéru hodnou respektu (většinou ve vědeckém odvětví).

Některé hrdinky (například Cornelia Frölichová v povídce *Zaručený tip*) se pak kvůli svému pohlaví potýkají s komplikovanou pozicí na pracovišti. Formálně sice byly ženy zrovnoprávněny s muži (dle čl. 7 odst. 1 Ústavy NDR z roku 1949), to však zázračně nezměnilo nastavení společnosti jako takové. Helga Königsdorfová i její protagonistky se dále setkávají s předsudky a diskriminací na základě svého pohlaví. Jinými slovy: cesta ke kariérním úspěchům jim tedy byla oficiálně otevřena ve stejné míře jako mužům, pohled společnosti se však v tomto ohledu mění postupně a pomalu. Zažité předsudky (například že vědy jako matematika nebo fyzika nejsou pro ženy vhodné, že ženy by neměly být ve vedoucích pozicích apod.) ještě nevymizely a Königsdorfová a její současnice se s nimi musí potýkat, díky čemuž mají cestu za kariérou stále komplikovanější než muži.

⁸⁶ KAMINSKY, Anna. *Frauen in der DDR*. Berlin: Christoph Links Verlag GmbH, 2016, s. 10

⁸⁷ tamtéž s. 10

Horst Haase zpracoval pro posluchače předmětu Sozial- und Geisteswissenschaften na Leibniz-Sozietät der Wissenschaften téma zabývající se vlivem matematiky a vědy obecně na motivy a prostředky v próze Königsdorfové a na její specifický jazyk a vypravěčský styl. V přednášce, později zpracované do eseje, s názvem *Von der Mathematik zur (schönen) Literatur – Helga Königsdorf*, odhaluje tři způsoby, jak se demonstruje matematické zaměření autorky v jejím spisovatelském stylu. Uvádí, že právě znalost vědeckého světa jí umožňuje jeho ostrou kritiku. Zmiňuje témata jako byrokracie, oportunistus. Díky životu ve světě vědy může Helga Königsdorfová reflektovat a umělecky zpracovávat i téma odpovědnosti vědců za své objevy a vynálezy, zmiňuje Haase (jako příklad se nabízí krátký román *Respektloser Umgang*, viz část II, kapitola 3 této práce).

Zjevnou výhodou jejího matematického založení je tedy dle Haase „*intimní znalost této oblasti*“⁸⁸, která jí umožňuje kriticky a s použitím satiry představit problémy vědeckého světa v DDR. Specifickým způsobem čtenáři zpřístupňuje prostředí, které by mu jinak zůstalo skryto. Nejedná se o věcnou literaturu, která je většinou v této oblasti k dostání, ale o umělecké ztvárnění. Použití uměleckých prostředků a literárně-estetických postupů nabízí jiný vhled do dané problematiky a nové způsoby kritické recepce.

5.2 Specifika jazyka a vypravěčského stylu Helgy Königsdorfové

Čtenář si již na první pohled všimne zvláštního způsobu vyprávění a jazyka, který Königsdorfová používá. Jedná se o strohý, objektivní, matematicky přesný způsob vyjadřování. Mnohé povídky jsou psané v ich-formě a jedná se o jakýsi druh vnitřního monologu, souvislý text zachycující úvahy a myšlenky vypravěčky. Některé věty jsou obsahově velmi nahuštěné a poměrně dlouhé. Jiné jsou krátké, strohé, jasně a stručně zachycují situaci nebo myšlenku.

Haase hodnotí, na rozdíl od nemála jiných recenzentů, vliv matematiky na její vypravěčský styl a tvorbu obecně pozitivně: „*Ihre Beziehung zur Mathematik gab der Prosa Helga Königsdorfs einen ihr eigenen Individualstil.*“⁸⁹ Jako příklad uvádí recenzi Wolfganga Predela v *Neue Deutsche Literatur*, který považuje její povídky spíše za pragmatické vědecké texty („*Versuchsbeschreibungen, Testprotokolle*“) než za krásnou literaturu. Haase

⁸⁸ HAASE, Horst. Leibniz-Sozietät der Wissenschaften zu Berlin: Von der Mathematik zur (schönen) Literatur – Helga Königsdorf. s. 121. [online]. [cit. 10.04.2019] Dostupné z: https://leibnizsozietat.de/wp-content/uploads/2012/11/10_haase.pdf

⁸⁹ tamtéž s. 121

naopak považuje vysokou koncentraci slov, která jiným připomíná vědecké protokoly, za „*genüsslich epischer Ausschweifung*“⁹⁰ – originální vypravěčský styl, který nemá obdoby, ale který lze rozhodně považovat za umělecký.

Souvislost matematiky a jazyka si koneckonců uvědomovala i Königsdorfová sama. V již zmíněném rozhovoru s Günterem Gausem popisuje společné znaky matematiky a literární činnosti: „*Man kann mit irgend etwas spielen, hat eine gewisse Freiheit, und braucht sich scheinbar um die Wirklichkeit nicht zu kümmern. Und doch wird das, was man macht, natürlich nur dann interessant, wenn es wieder für Wirklichkeit relevant wird.*“⁹¹ Právě onu hravost a prostředky, které lze najít v umění i matematice („*Wie etwa die Wechsel von logischen Ableitungen und intuitiven Sprüngen, die konstitutive Rolle der Fantasie [...]*“⁹²) považuje Haase za jednu z předností specifického stylu Königsdorfové.

„*Schlanke, konzentrierte Darstellung, Realsatiren der Wissenschaftsproblematik, Verantwortungsgefühl gegenüber Menschenwelt*“⁹³ – to jsou tedy Haasem zmiňované tři typické aspekty tvorby Königsdorfové ovlivněné exaktní vědou.

Nabízí se ještě téma pozice žen ve vědě, které Haase zmiňuje pouze krátce. Zabývá se jím v několika povídkách (například v této práci analyzované povídce *Lemma 1, Zaručený tip (Der todsichere Tip)*), spojitost profesního zaměření a života Königsdorfové obecně je zjevná. Volba studijního oboru a profese jí tedy neumožnila pouze pochopit svět vědy v NDR, dovolila jí mnohem více: pochopit a poznat jej z ženské perspektivy, která se od té mužské v mnohém liší. Specifický přínos jejího díla spočívá i v tom, že umožňuje pohlédnout na určité věci očima žen nejen v NDR, nebo v socialistickém zřízení, ale pojednává i obecněji o postavení žen, jejich přáních, snech a prioritách přinejmenším v evropském kontextu druhé poloviny dvacátého století s přesahem do století následujícího.

II. Analýza vybraných povídek s důrazem na hlavní ženské postavy

⁹⁰ HAASE, Horst. Leibniz-Sozietät der Wissenschaften zu Berlin: Von der Mathematik zur (schönen) Literatur – Helga Königsdorf. s. 120. [online]. [cit. 10.04.2019] Dostupné z: https://leibnizsozietat.de/wp-content/uploads/2012/11/10_haase.pdf

⁹¹ tamtéž s. 120

⁹² tamtéž s. 120

⁹³ tamtéž s. 130

1. *Die Wahrheit über Schorsch (Pravda o Schorschovi), Der Zweite (Ten druhý), Bolero*

Povídky *Die Wahrheit über Schorsch (Pravda o Schorschovi)*, *Der Zweite (Ten druhý)* a *Bolero* mají mnohé společné. Všechny vypráví žena, všechny jsou do určité míry vnitřním monologem, současně s příběhem se dozvídáme myšlenky, úvahy a názory vypravěček, pronikáme do jejich vnitřního světa. Všechny se zabývají mimo jiné rolí ženy ve vztahu k mužům – z pohledu vypravěčky, který kontrastuje s pohledem okolí a společnosti obecně, zvláště pak s mužskou perspektivou. Nutí čtenáře se zamyslet na otázkami typu: co všechno dělá žena kvůli sobě a co kvůli mužům či touze dostat společenským očekáváním?

Zabývají se i tématem společenského tlaku týkajícího se nutnosti najít si partnera. Všechny hrdinky se mu určitým způsobem vzpouzejí, necítí onu nezbytnou potřebu „usadit se“, nutně si nalézt partnera. A i když ji pocítují, její naplnění jim nepřináší uspokojení ani štěstí. Primární motivací jejich činů je tedy onen tlak a zažitá představa, že žena bez muže je ve světě ztracená.

Ve všech povídkách se prolíná reálný svět se smyšleným, vnitřním světem hrdinek. Každá z povídek má v podtextu téma emancipace žen – rozhodně však nejde o prosazování oné obecně známé teze mnohých feministek. Hlavním smyslem povídek není za každou cenu prokázat rovnocennost žen a mužů, poukázat na diskriminaci a utiskování. Povídky Helgy Königsdorfové lze jen stěží označit za „feministické,“ přesto v nich lze prvky feminismu najít. Je však mnohdy nutné číst mezi řádky a vnímat ironii a satiru, která není vždy na první pohled zřejmá. Právě pomocí jemného satirizování v povídkách rezonují témata jako obtížná situace žen ve patriarchálně strukturovaném světě, nesplnitelná snaha být úspěšná a uznávaná ve všech ženských rolích: jako matka, žena s kariérou, manželka a zároveň seberealizovaná osobnost s vlastními cíli a zájmy.

Analýzou životních situací, myšlenek a činů tří ženských postav – vypravěček následujících povídek týkajících se především vztahů mezi mužem a ženou – lze poukázat na jisté společné znaky a témata těchto příběhů.

U každé z tří povídek se do určité míry mísí fantazie se skutečným světem, někdy je to zřejmé, jindy nechává vypravěčka čtenáře v nejistotě, nutí je, aby se sami pokusili text interpretovat a zjistit, co je realita a co jsou pouhé sny.

1.1 *Die Wahrheit über Schorsch (Pravda o Schorschovi)*

1.1.1 Stručný popis děje

Vypravěčka popisuje historii svých vztahů s muži, od prvního rozčarování, když pocítila zájem o svou osobu, po zjištění, že „*krása je tou nejnepodstatnější ze ženských zbraní.*“⁹⁴ Ze svého pohledu popisuje vztahy se čtyřmi různými muži, ze kterých ani jeden nelze hodnotit jako spokojený a naplňující. Z kontextu se dovídáme, že je vědkyně a že zpočátku sama sebe rozhodně za atraktivní a přitažlivou ženu nepovažovala. Navzdory matčiným varováním o „*neuvěřitelné proľhanosti mužů, kterým jde vesměs o to jediné, co ženu vlastně vůbec nebaví*“⁹⁵ však poznává Schorsche a zamilovává se. Objevuje s ním svou sexualitu a přichází na to, že matčino tvrzení o tom, že milování ženu „*vlastně vůbec nebaví*“, v jejím případě rozhodně neplatí.

Skutečnost, že je ženatý, vypravěčku nijak zvlášť netrápí. Ani článek o nevěře se jí z morálního hlediska nijak nedotkne, vyděsí ji spíše vyjmenované další „*neblahé následky: vypadávaní vlasů, neschopnost soustředění, rozklad míchy.*“⁹⁶ Na základě toho a na základě faktu, že Schorsch nemůže mít děti, se s ním raději rozejde a najde si partnera vhodného pro založení rodiny. Snaží se být dokonalou ženou, její muž ji však neodkáže sexuálně uspokojit, cítí se poroto méněcenný, což má za následek vypravěččiny pocity opuštěnosti a samoty. Vše kontrastuje s vášní, kterou zažívala se Schorschem.

Rozchází se tedy i s tímto partnerem a nachází jiného muže, který je opakem toho předcházejícího. Tentokrát tedy, „*řídíc se svými poznatky*“⁹⁷, dává najevo až přehnané vzrušení, čímž muže vyděsí a udělá z něho impotentu. Uražená mužská hrdost a ješitnost ho pak přimějí vypravěčku opustit a vrátit se k bývalé ženě. Poslední muž je sobecký, nadřazený, dává jí najevo její „*nižší pozici*“. Vypravěčka se však pomalu smiřuje se svou situací a po řadě neúspěšných vztahů považuje partnerské štěstí za něco nedosažitelného. Když jedné noci nemůže spát, odchází do obývacího pokoje, kde „*v matném světle stál Schorsch a vztahoval ke mně ruce. Schorsch, po dvaceti letech, nezměněný.*“⁹⁸

1.1.2 Analýza

Hlavním tématem povídky je vztah mezi mužem a ženou z vypravěččiny perspektivy: její

⁹⁴ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 57

⁹⁵ tamtéž s. 58

⁹⁶ tamtéž s. 59

⁹⁷ tamtéž s. 61

⁹⁸ tamtéž s. 63

očekávání, touhy a sny, které se jeví jako nespelnitelné. Muži nejsou v této povídce pozitivními postavami. Matčina rada, kterou vypravěčka dostává ihned v pubertě, naznačuje, že nevyrostala v ideálním prostředí. Negativní varování jí ještě předtím, než naváže nějaký vztah s mužem, neposkytuje ten nejlepší start. Navzdory tomu však vypravěčka, na rozdíl od své matky, mužům nikdy nedává explicitně nic za vinu, nepochybuje například o morálním charakteru nevěrného Schorsche. Vášeň a láska vše přebíjí, vypravěčka zažívá pocity, před nimiž ji matka nevarovala: možná je totiž nikdy sama nezažila. Starší generace žen nebyla dle všeho zvyklá přijímat ženskou sexualitu a hledat v pohlavním životě jakékoli potěšení. Matka jej přijímala pouze jako nutnou a nepříjemnou povinnost, kterou musí v rámci manželství splnit, aby byl muž spokojený, protože se to tak dělá a k manželskému životu to patří. Tím se tedy degradovala na sexuální objekt, na něco, co muž využije k uspokojení svých potřeb a co ženě nemůže přinést nic pozitivního. Dcera však díky vztahu se Schorschem zjišťuje, že erotika je neoddelitelnou součástí partnerského života, že je to něco, z čeho může mít potěšení i žena. Navíc ji pozdější zkušenosti naučí, že fungování sexuálního života je pro partnerský život důležité, že je-li jeden z partnerů nespokojený (tedy, že záleží na tom, jak moc sex vyhovuje ženě), nastává problém.

Po rozchodu z rozumu se Schorschem tedy vstupuje do neuspokojivého manželství. Za veškeré negativní pocity, neštěstí a pochybnosti však viní sama sebe – snad kromě nenaplněných sexuálních očekávání, která ale později také vysvětlí vlastním nedostatkem zkušeností. Zjišťuje, že ačkoli na manželovi není objektivně nic špatně – poskytne jí děti, nemá jinou ženu – naplněná se necítí.

Druhý muž ji svou nedostupností a faktem, že je pravý opak manžela, naprosto ohromí. I jasně negativní věci podává pozitivně: „*Tvrdím, že nic nepodníti vášeň ženy tak jako milenec, který se v jejím náručí projeví co impotent. Bezmezně jsem se zamilovala.*“⁹⁹ Když ji kvůli svému ublíženému egu opustí, „*málem se z ní stane nepřítelkyně mužů.*“¹⁰⁰ Tento vztah ji však vede k zamyšlení nad emancipací ve vztahu k mužům, uvědomí si, že „*muži to mají svým způsobem těžké.*“¹⁰¹ Navzdory svým zkušenostem s poměrně negativními mužskými charaktery uznává, že muži se ocitají ve složité situaci: „*Muž bez úspěchu není mužem. Žena v téže situaci přece jen zůstává ženou.*“¹⁰² Paradoxně se tedy naoko staví na stranu mužů a uznává, že být mužem není nijak jednoduché, a zároveň naznačuje, že úspěch žen není

⁹⁹ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 62

¹⁰⁰ tamtéž s. 62

¹⁰¹ tamtéž s. 62

¹⁰² tamtéž s. 62

srovnatelně důležitý jako úspěch mužů. Evidentně tedy nevnímá mužské a ženské role jako rovnocenné. Poukazuje na to, že i muži se ocitají pod společenským tlakem, snaží se dostat všem očekáváním a „být muži“.

Sobectví a egoismus čišící z posledního partnera je čtenáři jasný hned od první věty, přesto jej vypravěčka satiricky popisuje pozitivními slovy: „*Můj další muž byl upřímný. Ujistil mě, že od něho je nesmírná laskavost začít si s matkou tří děcek, ale že to nějak zvládnou, abych ho svými starostmi nezatěžovala.*“¹⁰³ Navzdory jeho aroganci a sobectví však vypravěčka s tímto mužem zůstává, působí rezignovaně a, jak se dozvídáme později, „*dělá to vše kvůli lidem.*“¹⁰⁴

Jemnou ironií, nepřímými náznaky a často i protikladnými tvrzeními a satirickým obhajováním těžké situace mužů tedy autorka znázorňuje nepříjemnou pozici nejen svou, ale obecně žen, svých vrstevnic. Ocitají se pod společenským tlakem najít si vhodného partnera, založit s ním rodinu. Hon za splněním těchto očekávání vypravěčku dožene k poruše spánku a konečně k únikům do světa fantazie, kde se znovu shledává s milovaným Schorschem, symbolem čirého štěstí a nezávislosti, o kterou ji všechna následující partnerství připravila. Po nasbírání životních zkušeností s jinými muži, založení rodiny a splnění všeho toho, co společnost očekává, vypravěčka zjišťuje, že se rozhodně necítí naplněná. Vztah, který vznikl na základě vzájemné přitažlivosti a čerpal z vášně a zamilovanosti, bez snahy o naplnění očekávání vytvářených společenskými konvencemi a splnění obecně stanovených cílů (založení rodiny, manželství), jí vlastně přinášel nejvíce uspokojení. A naopak rozhodnutí z rozumu, založené na objektivních faktech (že jí Schorsch nemůže poskytnout děti, že je ženatý), jí sice přineslo splnění všech cílů vytyčených společností, ale nezaručilo celkovou spokojenost.

„Pro lidi“ zřejmě zakládá i rodinu: argument, že Schorsch je neplodný, byl hlavním důvodem jejich rozchodu, „[...] *děti patřily k mým představám o životním štěstí.*“¹⁰⁵ Ony „představy o životním štěstí“ však nutně nemusí znamenat skutečné štěstí, své děti pak zmíní pouze okrajově, lehce groteskně: „[...] *udělal mi tři a půl dítěte.*“¹⁰⁶ To, po čem evidentně skutečně touží, je partnerské štěstí a spokojenost, naplňující vztah. V náznacích se dozvídáme, že být matkou jí k pocitu naplněného života nestačí. Slovy „*někdy jsem dočista zpanikařila z*

¹⁰³ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 62

¹⁰⁴ tamtéž s. 64

¹⁰⁵ tamtéž s. 60

¹⁰⁶ tamtéž s. 60

*představy, že by mohl život uběhnout takhle všedně a planě*¹⁰⁷ komentuje dobu strávenou s manželem a dětmi. „*Veškerou životní sílu, kterou jsem musela vložit do zaopatřování svých tří dětí, mi společnost jednoduše zaučtovala jako uspokojení z mateřské rozkoše.*“¹⁰⁸ Ve skutečnosti se tedy vše točí spíše než kolem dětí okolo mužů, to u nich hledá smysl života, uspokojení. Navzdory tomu jí společnost říká, že by žena měla být šťastná jednoduše proto, že je matka a manželka, a redukuje ji na předepsané role. Fungující vztah je však předpokladem toho, že i děti získají dobrou platformu pro svůj vývoj, spokojené dětství a život ve zdravé rodině. Poznává tedy, že jedno bez druhého nejde, že udělat si smysl života z výchovy dětí ke štěstí nestačí – k tomu jejímu, ani k dětskému. Vypravěčka totiž pocítuje potřebu být sama sebou, ucelenou osobností, kterou je potřeba rozvíjet, nestačí jí pouze správně fungovat v předepsané roli matky a manželky.

Na konci povídky vypravěčka uniká do snu, do onoho prvního a jediného vztahu, který jí naplňoval, ač byl dle společenských pravidel nejméně vhodný. Vztah se ženatým mužem jí znovu připomene „*dávný pocit nezávislosti a síly.*“¹⁰⁹ On je tím, se kterým byla nejvíce šťastna, a fakt, že je ženatý s jinou ženou, na tom, zdá se, nic nemění. Dozvídáme se, že neustálá potřeba najít si partnera byla v jejím případě způsobena pouze společenským tlakem: „*Opravdu jsem nepotřebovala žádného muže. Je to jen kvůli lidem.*“¹¹⁰ Toto tvrzení však nekorresponduje s jejími činy: setkání s imaginárním Schorschem je plné emocí, naplňuje ji štěstím, takovým štěstím, které rozhodně nepramení z pouhého uspokojení, že to dělá kvůli lidem – vždyť muže už přece má.

Satira prosakuje celou povídkou, zdá se dokonce, že čím pozitivněji o mužích vypravěčka mluví, tím negativnější obrázek si o nich čtenář dělá: „*[...] usínala jsem při tom. Ale ten muž se tím nedával rušit. Byl zabrán zcela do sebe... Věřila jsem nyní, že se v tom projevuje skutečná síla člověka. Poznenáhlu jsem však pochopila, že jeho síla spočívala hlavně v tom, že se nezajímal o nic jiného než o vlastní pohodlí.*“¹¹¹ Nakonec se ukazuje, že – jako mnohé hrdinky Königsdorfové – to hlavní, po čem vypravěčka touží, je naplněný, rovnocenný vztah s mužem, který nenachází – dost možná i proto, že první informace, kterou od matky o mužích dostala, byla značně negativní a v podstatě zavrhovala jakoukoli možnost spokojeného partnerského vztahu. Poté, co vypravěčka popíše neúspěšné pokusy o

¹⁰⁷ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 61

¹⁰⁸ tamtéž s. 62

¹⁰⁹ tamtéž s. 63

¹¹⁰ tamtéž s. 64

¹¹¹ tamtéž s. 62-63

naplňující partnerské soužití, prohlásí: „*Nemám nic proti mužům, jenom pro ně nemám jaksi použití, což ovšem může tkvět ve mně.*“¹¹² Ačkoli se o mužích nevyjadřuje vyloženě explicitně negativně jako její matka, kromě vysněného vztahu se Schorschem, který nemá s realitou nic moc společného, vnímá muže jako jedno velké zklamání, jako něco, co jí mělo přinést spokojenost a naplnění, ale pokaždé selhalo. Chybu většinou hledá sama v sobě; navzdory zjevné nespokojenosti to nikdy není ona, kdo by udělal onen radikální krok a rozešel se. Snad proto, že by pak nedostála své „představě o životním štěstí“, která zahrnuje muže a děti, ačkoli si paradoxně velmi dobře uvědomuje, že ani jedno jí životní štěstí nepřináší. Proto jí tedy nezbyvá nic jiného, než si zachovat tvář a všechn ten čas, který strávila v neuspokojivých vztazích, omluvit tím, že to, dle svých slov, „dělala pro lidi“. Podřizuje se tedy pravidlům a očekáváním druhých, je blokována svým okolím. Nabízí se otázka, jak by její život vypadal, kdyby se rozhodla nebrat ohledy na společnost a jednat podle sebe. Žije ve svobodné době, kdy se žena sama může rozhodnout, s kým a jakým způsobem stráví svůj život. „*Kdyby šlo pouze o to, najít si nějakého milence, dopadla by volba často docela jinak*“¹¹³, komentuje výběr otce svých dětí. Přesto se na úkor vlastního štěstí podřizuje konvencím, má strach vymanit se a být svobodná, stát si za svými vlastními názory a touhami, které proto zůstávají nenaplněné a jejichž naplnění hledá alespoň ve světě fantazie.

Jaká je tedy ta skutečná „pravda o Schorschovi“? Má vypravěččin vnitřní monolog sloužit jako zpověď, během které ze sebe dostane všechny své pocity týkající se (nejen) Schorsche? Z vypravěččina pohledu byl vztah se Schorschem tím nejideálnějším ze všech, ve skutečnosti se však jednalo o ženatého muže, pro nějž byla protagonistka pravděpodobně pouhou milenkou a se kterým se po většinu svého života nevidala. Název vyznívá v kontextu závěru povídky navíc jako jeden velký paradox: čtenáři je jasné, že Schorsch, který se na konci zjevuje uprostřed vypravěččina obýváku, není skutečný, že jejich shledání není pravdou, ale jen fantazií. Má snad ona pravda tkvít v tom, že si vypravěčka konečně připustila, že stále lpí na dávném románku a na vizi života, který nikdy nežila? Možná se konečně, po všech trápeních a ztroskotaných láskách, alespoň v představách osvobodila ze zajetí společenských konvencí a připustila si, po čem skutečně nejvíce touží ona sama.

¹¹² KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 63

¹¹³ tamtéž s.60

1.1.3 Vypravěčka

Příběh vypráví žena, nyní v pozdějším věku, vědkyně. Nejvíce informací máme o jejím partnerském životě, dozvídáme se o první lásce, románku se ženatým Schorschem, ke kterému se ve vzpomínkách stále vrací. Poté se vdala za jiného muže, jehož jméno nezmiňuje, a porodila tři děti, o kterých se však žádné další informace nedozvídáme. Po rozvodu má krátký románek s mužem, který ji není schopný sexuálně uspokojit. Posledním partnerem je arogantní sobec, který jí s ničím nepomáhá a zajímá se jen o své pohodlí. Jeho nedostatky si uvědomuje, přesto se však vzdává „[...] *poslední naděje, že bych ho snad mohla změnit.*“¹¹⁴ Zůstává tedy v neuspokojivém partnerství, aby nemusela čelit předsudkům společnosti a nepříjemným dotazům, proč je sama. Vysní si však návrat milovaného Schorsche a upíná se k nereálné vidině milence z mládí. Potřebuje totiž nejen sexuální stimulaci, ale i vášeň, kterou jí manžel nedopřával. Vyžaduje, aby byl muž sebevědomý a schopný ujmout se velení, proto nenachází sílu opustit posledního arogantního partnera, přestože prvního, na pohled dokonalého a hodného, opustila bez velké lítosti – „*se smutkem, avšak zároveň s úlevou.*“¹¹⁵ Evidentně se cítí nenaplněna a zároveň unavená po celoživotním snažení o uspokojující partnerství, proto utíká do fantazií k vysněnému muži.

1.2 Bolero

1.2.1 Stručný popis děje

Ve své době jedna z nejdiskutovanějších povídek Königsdorfové je osobní zpověď ženy, zřejmě ve středním až pozdním věku. Žije sama, je bezdětná, s dobrou kariérou. V povídce popisuje období pravděpodobně několika let, ve kterém trval románek se ženatým mužem, jehož jméno není nikdy zmíněno. Vypravěčka pouze uvádí, že je otcem jedné dcery a charakterizuje jej jako korektního člověka. Jak by však čtenář očekával, nejedná se o příběh plný žárlivosti, vášně, tajných schůzek a ublížených citů. Alespoň ne na první pohled. Po seznámení jdou na večeři, pak už se ale scházejí pouze u ní v bytě. Občas pro něho uvaří, dají si spolu večeři, mají sex a muž odchází. Žádné velké výbuchy emocí se nekonají,

¹¹⁴ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 63

¹¹⁵ tamtéž s. 61

pozitivních ani negativních, a nejinak tomu je v onen osudný den. Jediným rozdílem snad je, že vypravěčka k němu cítí větší něhu a lásku než obvykle. Když před odchodem muž vystoupí na balkon, aby se podíval na své auto, vypravěčka jej vezme za nohy a vyhodí z balkonu.

1.2.2 Analýza

Z podtextu vyprávění vyvstává vypravěččina zášť, nenaplněné touhy, představy a křivdy, ačkoli je nikdy přímo nepojmenuje. Jediné explicitně pojmenované negativní pocity pramení ze setkání (i když nepřímého) s milencovou ženou, kterou neshledává ničím zajímavou: „*taková mininabídka osobnosti byla deprimující... cítila jsem se nevýslovně pokořena.*“¹¹⁶ Více než hluboké city lásky či žárlivosti pociťuje ponížení, ublíženou hrdost. Aniž by o tom milenec věděl, způsobí jí traumat víc, například když mu poprvé a naposledy ve slabé chvílce zavolá a zjistí, že jí dal falešné číslo. Nikdy ho kvůli tomu ale nekonfrontuje. Stejně tak mlčí, když ji donutí, navzdory jejímu přesvědčení a zdravotním problémům, brát antikoncepci. Kvůli němu také předstírá rozkoš „[...] *odhadoval procento frigidních žen na Západě na devadesát šest. Ale která správná žena by nevložitla všechnu svou ctižádost do toho, aby byla počítána ke zbývajícím čtyřem procentům?*“¹¹⁷ Nechává tedy milence do jisté míry definovat její vlastní hodnotu. Vše má však rádoby emancipovaně odůvodněné: nedělá to kvůli němu. To ona sama, kvůli své hrdosti, nechce být považována za frigidní ženu. Fakt, že má manželku, považuje za zbraň, jeho pracovní úspěchy, na kterých má značné zásluhy, ji uspokojují, aniž by o veřejné uznání stála – je jí podvědomě jasné, že by se jí žádných nedostalo.

Události, příjemné i nepříjemné, popisuje se stoickým klidem, s odstupem a emoční distancí. Tvrdí, že „*sama neví, proč to udělala*“¹¹⁸, proč milence vyhodila z balkonu. Podle ní se choval slušně, vždy se zeptal, zda smí přijít, dal jí na výběr. Možná však v hloubi duše cítí, že je uvězněná v destruktivním vztahu, a neví, jak z něho ven, aniž by ublížila svému křehkému egu a hrdosti.

Větu nesoucí smysl „vůbec nechápu, proč jsem to udělala“ opakuje několikrát, čtenář až do poslední chvíle neví, co vlastně vypravěčka udělala: klimax v závěru povídky tak přinese značnou míru překvapení, které až vzbuzuje otázku, zda k němu skutečně došlo, zda vše

¹¹⁶ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 11

¹¹⁷ tamtéž s. 8

¹¹⁸ tamtéž s. 8

nebylo pouze vysněnou fantazií, něčím, co by si přála udělat.

Bolero se jeví jako zpověď ženy z činu, který sama nechápe, nejedná se však o zpověď z pocitu viny, nepocituje lítost, pouze se snaží porozumět sama sobě. Proto se i opakovaně překvapeně zamýšlí: „*Vlastně nevím, proč jsem to udělala*“¹¹⁹. Nedostatek lítosti však svědčí o opaku, stejně jako zdánlivě objektivně a bez emocí popisované vzpomínky na vztah se ženatým mužem. Navzdory tvrzení, že neměla nejmenší důvod pro tak radikální čin, jich lze najít několik. Königsdorfová tedy opět nechává vypravěčku sdělovat svůj příběh z vlastní perspektivy, plný skryté ironie, paradoxů a satiry.

Zdá se, že hlavním smyslem vypravěččiny zpovědi je zachovat si důstojnost zejména sama před sebou, dokázat, že se nenechá kvůli své slabosti (milovat) ponižovat a degradovat. Proto možná i kriticky popisuje první dojem: „[...] *nebylo na něm nic, ale docela nic zvláštního*“¹²⁰ a dodává, že by nikdy nevěřila, „[...] *že bude v mém životě, nebo lépe, že já v jeho životě budu jednou hrát tak nesmírně významnou roli*.“¹²¹ Snaží se dokázat, že jí na něm od začátku nezáleželo „[...] *a já mu poskytla uspokojení z toho, že jsem se dala pozvat na kávu*.“¹²² Snaží se dát najevo, že je jí v podstatě lhostejný, chce projevit ženskou nezávislost, mít navrch, což explicitně dokáže vyrovnáním účtu v restauraci během první schůzky. Vzápětí to však označuje za „*rozhodující chybu*“¹²³ – ona se tím pouze snažila aplikovat své „*zgruntu nesprávné pojetí rovnoprávnosti*.“¹²⁴ Neúmyslně tím však v jeho očích stanovila jasná pravidla a další vývoj vztahu: jedná se pouze o sex, bez možnosti hlubších citů. Fakt, že to vnímá jako chybu, však dokazuje, že skutečně toužila po něčem víc, po hlubším vztahu, který není založený pouze na sexu.

Milování popisuje jako něco, co jí „*nepřinášelo žádné potěšení*.“¹²⁵ Při čtení vypravěččina vnitřního monologu několikrát vyvstane na mysl otázka: proč se s ním tedy stále schází? Není na něm nic zvláštního, během sexu přemýšlí nad tím, že musí odnést šaty do čistírny, vadí jí jeho zápach. Šance na jakýkoli rovnocenný partnerský vztah jsou, vzhledem k jeho manželství, mizivé. Přesto mu nic z toho nikdy neřekne, předstírá vzrušení, je zábavnou společnicí, vaří mu jeho oblíbená jídla, ačkoli jí nic neříkají, chodí kvůli němu ke kadeřnici. Její slova a činy si tedy zjevně odporují, sama se snaží pochopit, proč to vše dělala: nejen

¹¹⁹ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 5

¹²⁰ tamtéž s. 5

¹²¹ tamtéž s. 6

¹²² tamtéž s. 6

¹²³ tamtéž s. 7

¹²⁴ tamtéž s. 7

¹²⁵ tamtéž s. 7

drastický čin vyhození z balkonu, ale proč vůbec vztah udržovala. Opravdu tomu sama nerozumí, nebo si odmítá připustit možnost, že jej milovala, a proto si za celou dobu nedokázala najít jiného muže? Ve skutečnosti mu totiž obětuje mnoho.

První krok, který kvůli milenci vědomě učiní proti svému osobnímu přesvědčení, je brání antikoncepce, kterou vnímá jako něco, co naruší její „já“. V této souvislosti si pokládá otázku: „*Byla bych to potom ještě já?*“¹²⁶ Přesto však na jeho popud „*zahanbená polyká antikoncepci.*“¹²⁷ Je lapená v kruhu, ze kterého se marně snaží najít únik, vysvobození, zároveň jí to však city nedovolují, ačkoli není ochotna si to připustit. I onen neuspokojivý sex dost možná pramení z pocitu ponížení a méněcennosti, z vědomí, že ačkoli on je pro ni jediným partnerem, ona je pouze „ta druhá“, milenka, o které nikdo neví. Evidentně touží po lásce, plnohodnotném a rovnocenném partnerství, ve kterém bude ona tou nejdůležitější ženou, čehož se jí však nedostává.

Vše popisuje s distancí, téměř nezaujatě, pouze při poslední schůzce však uvádí: „*měla jsem ho tak nějak ráda, tak jako snad nikdy předtím... vůbec jsem se nepřetvařovala.*“¹²⁸ Když jí pak v romantické chvíli odstrčí s nevhodným komentářem, sarkasticky popisuje, že se vše stalo zcela neočekávaně.¹²⁹ Se stejnou distancí jako vše ostatní je popisované i vyhození milence z balkonu ve dvanáctém patře. Nenásleduje žádný šok, lítost, výčitky svědomí, smutek nad ztrátou milované osoby. Vypravěčka se pouze s až groteskním klidem zamýšlí nad tím, jak se vysvětlí, že tak korektní člověk vyskočil z okna bez bot.

Za zmínku stojí i název povídky, *Bolero*, podle jednověté orchestrální skladby francouzského skladatele Maurice Ravela. Je napsána pro mimořádně pestrý orchestr, přitom se jedná o neměnnou melodii bez vývoje. Jediné, co se mění, jsou nástroje. Podle Ravela má připomínat jednotvárný, avšak hlasitý a výrazný zvuk průmyslových strojů ve fabrice. Skladba zní po chvíli disonantně (souzvuk dvou nebo několika tónů, které působí drsně až nepříjemně), a končí náhle jednoduchým kvintakordem.¹³⁰ Vypravěčka zmiňuje, že kdykoli ji milenec navštívil, poslouchala právě tuto skladbu: „*tóny Ravelova Bolera naplňovaly se stoupající intenzitou pokoj.*“¹³¹ Nabízí se tedy analogie s neměnicím a nevyvíjejícím se

¹²⁶ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 8

¹²⁷ tamtéž s. 9

¹²⁸ tamtéž s. 12

¹²⁹ tamtéž s. 12

¹³⁰ The Story Of Ravel's Boléro – Classic FM. Classic FM - The World's Greatest Music [online]. [cit. 16.04.2019]. Dostupné z: <https://www.classicfm.com/composers/ravel/guides/story-maurice-ravels-bolero/>

¹³¹ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 10

vztahem vypravěčky a jejího milence, zakončeným náhlým a výrazným činem.

1.2.3 Vypravěčka

Jméno vypravěčky opět neznáme, stejně jako jméno jejího milence. Pravděpodobně má poměrně vysokou kariérní pozici: setkávají se během jakési schůze, zmiňuje, že na další schůzi řeční, milenec dostává medaili za vynikající práci, přičemž „[...] *mu tu věc vyložila ve svém bytečku ve dvanáctém poschodí.*“¹³² Zakládá si na své hrdosti a důstojnosti, nechce si připadat méněcenná a ponižovaná. Přesto však udržuje nezdravý vztah s ženatým mužem, do kterého je zjevně nešťastně zamilovaná. Hledá proto únik ze své situace, který nachází ve chvíli, kdy vyhodí milence z okna. Žije sama v bytě na sídlišti, ve dvanáctém poschodí.

1.3 *Der Zweite (Ten druhý)*

1.3.1 Stručný popis děje

Také *Der Zweite (Ten Druhý)*, nejkratší z trojice povídek, je zpovědí ženy, respektive popisem její partnerské historie. Vypravěčkou je tedy žena, nyní v pozdějším věku. Spíše než sebe popisuje své manžely – současného porovnává s minulým. Uvědomuje si a hodnotí rozdíly mezi nimi. Dospívá k názoru, že ačkoli po rozvodu považovala za lepšího současného manžela, teď vidí pravý opak. Mají jasně rozdělené výdaje a v podstatě i životy. Ona se stará o děti (syna a dceru) z prvního manželství, nakupuje, vaří. Svou nezáviděníhodnou situaci si plně uvědomuje, ale mlčí, nestěžuje si, nevyvolává hádky. Žije stereotypním životem, nic ji nepřekvapuje, zdá se být smířená se současným nastavením věcí.

1.3.2 Analýza

Nápadný na osobnosti vypravěčky je fakt, že nechává muže, aby ji definovali, zdá se, že

¹³² KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 11

svou identitu bez nich nezná: „[...] v den, kdy změním své jméno – své jméno – ne, dávno žádné nemám, pokaždé jenom to jeho [...].“¹³³ Za účelem získání a udržení si muže je ochotná vzdát se všeho: na popud nového manžela dokonce posílá milovaného syna pryč. Žádný důvod neuvádí, pouze to, že jí nový manžel „strhl pásku přes oči“¹³⁴ a že trpěla ohledně svého syna „provozní slepotou.“¹³⁵ Zároveň však dodává, že syna miluje, jeho odchod jí způsobil velký žal a bolest. Její úvahy dokonale odrážejí sociální tlak na ženy, představu, že žena bez muže není plnohodnotnou osobností: „Mohu se něčím prokázat. Mužem. Dokonce druhým se mohu vykázat,“¹³⁶ komentuje ironicky. Vždyť právě ten muž jí nic reálného nepřináší, není oporou, nepomůže jí ani s nejmenšími úkony, finančně je na tom hůře než ona. Má s ním jenom starosti a musí se omezovat.

Zdá se, že jí však na kvalitě charakteru muže ani nezáleží. Beze stop bolesti uvažuje nad tím, jestli ji podvádí, a dospívá k logickému závěru, že ano: „[...] a muž, který je věrný pouze z pohodlnosti, ponižuje člověka ještě víc než nevěrný.“¹³⁷

Přijímá – snad i vyhledává – roli „ovce“, dokonce sama explicitně popisuje, že má „ovčí výraz.“¹³⁸ Veškerá péče o domácnost a o děti leží na ní. To ona tahá těžké tašky do schodů. Přesto si však svým způsobem připadá nadřazeně, alespoň tedy v porovnání s ním, kterému „záleží na začátku [filmu], na jeho pantoflich a na jeho pivu.“¹³⁹ Na základě toho usuzuje, že „v tom muži nevězí nic...“¹⁴⁰ a naopak o sobě tvrdí: „Jsem si jista, že to všechno vězí ve mne.“¹⁴¹

Vypravěčka a potažmo celá povídka však mají nečekaný přesah: od oněch ovcí ji totiž odlišuje jedna ne nepodstatná věc: vše si uvědomuje. O to bezútešnější a nelichotivější obraz o sobě však podává: je ochotná se vědomě a za cenu své identity, svobody své i svých dětí všeho vzdát na úkor muže. Muže, který jí ani nepřitahuje, ani jí neimponuje, jehož jedinou kvalitou je, že je mužem. Nepotřebuje ho však zjevně pouze kvůli lidem, ale i kvůli vlastnímu pocitu, že není sama, méněcenná. Ačkoli je pro ni spíše přítěží než pomocí, je ochotná to přijmout výměnou za pocit, že se má čím prokázat. Fakt, že vychovala dvě děti a zvládá se starat sama o domácnost, evidentně není hodný uznání – ne tolik, jako mít muže,

¹³³ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 116-117

¹³⁴ tamtéž s. 116

¹³⁵ tamtéž s. 115

¹³⁶ tamtéž s. 117

¹³⁷ tamtéž s. 118

¹³⁸ tamtéž s. 118

¹³⁹ tamtéž s. 119

¹⁴⁰ tamtéž s. 119

¹⁴¹ tamtéž s. 119

ke kterému už jen stěží chová nějaké hlubší city: „*Vítězem zůstal černý krém na boty. Jakostní výrobek. Trvanlivý. Stálejší než cit. Než můj cit.*“¹⁴² Po pouhých dvou letech, po evidentně vášnivém vzplanutí v době, kdy byli oba zadaní, zjišťuje, že je pro ni muž pouhou stereotypní povinností. „*Od té doby, co pravidelně spolu uléháme, stále řidčeji spolu spíme. Upřímně řečeno, už s ním nespím vůbec.*“¹⁴³ komentuje jejich sexuální život. Během aktu raději utíká do představ, kde se jí zmocňují neznámí muži. Současné manželství tedy nelze po žádné stránce hodnotit jako naplňující: muž není oporou, nepřitahuje ji, nepomáhá, sexuální život nepřináší žádné uspokojení. Přesto však ve vztahu setrvává. Povrchní fakt, že na první pohled není sama, jí za to evidentně stojí. Ačkoli v hloubi duše touží po plnohodnotném partnerství a uvědomuje si, že to současné se tak dá stěží označit, smiřuje se se svou situací a přijímá ji.

1.3.3 Vypravěčka

Jedná se o ženu, nyní v pozdějším věku. Během života byla dvakrát vdaná, prvního manžela opustila kvůli tomu druhému. Z prvního manželství má dceru a patnáctiletého syna, kterého na popud nového muže poslala kamsi pryč. Touží po uspokojivém vztahu, kterého se jí však nedostává, se svou situací však nijak aktivně nebojuje. Žijí v bytě, peníze a majetek nabytý v prvním manželství nyní utrácí na úkor nového manžela.

1.4 Porovnání ženských postav

Zejména u této povídky přichází na mysl otázka, jaký typ ženských postav tedy Königsdorfová vytváří a proč. V. Glosíková hovoří v doslovu publikovaném v českém vydání povídek pod názvem *Běh věcí* o hranicích emancipace, přičemž Königsdorfová není feministickou obhájkyní ženských práv, která by své protagonistky chtěla vysvobodit ze světa mužů. Smysluplný život vidí ve společném „modu vivendi,“ jenž by uspokojil zároveň muže i ženu.¹⁴⁴ Přesto se ve většině povídek spokojeného partnerského soužití dosáhnout nedaří. Königsdorfová nedává, jak to většinou ženské feministické spisovatelky dělají, vinu

¹⁴² KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 114

¹⁴³ tamtéž s. 119

¹⁴⁴ tamtéž s. 160 (doslov V. Glosíkové)

utlačovatelským mužům, kteří staví ženu do nižšího postavení. Jejimi hrdinkami nejsou silné ženy, které se vzchopí a bojují za své hodnoty, za rovnoprávnost. Naopak, nechávají se unášet „během věcí“, aniž by se nějak výrazněji vzepřely. Pro Schorsche je vypravěčka pouhou milenkou, „ten druhý“ má ze své ženy takřka služku, v *Boleru* je žena opět milenkou, ne rovnocennou partnerkou, nejdůležitější ženou v životě. Muži ani ženy však nejsou kritizováni přímo, na nikoho není explicitně svalována vina. Všechny vypravěčky jsou si vědomy své situace, připouštějí, že do ní vstoupily dobrovolně, že mohou kdykoli odejít. Nejednají pod nadvládou žádného muže, přesto jejich činy nejsou motivované zcela svobodně. Zdají se být ovládané společenským tlakem, konvencemi, představou, že muž je pro život ženy nezbytný. Právě toto vědomí je svazuje, paralyzuje, nutí zůstat a žít ve strachu, aby o svého muže nepřišly. Z nespokojených vztahů neodchází – alespoň ne reálně –, k úniku používají imaginaci, fantazii, alternativní realitu: představu Schorsche v obýváku, vyhození milence z okna, unikání do fantazií během sexu s manželem. Jsou to tedy zřejmě inteligentní ženy, jinak stojící nohama pevně na zemi, jsou si vědomy své situace a nenaplněností svých vztahů. Nabízí se otázka, proč se tedy nevzeprou. Proč se nesnaží dosáhnout onoho ideálního soužití, proč se přizpůsobují svým mužům přes všechno neštěstí, které jim to přináší? Vypravěčka příběhu o Schorschovi zmiňuje, že muže vlastně vůbec nepotřebuje. V *Boleru* se zase snaží sama sebe přesvědčit, že je jí milenec vlastně lhostejný. Ten druhý je stěží podporou v jakémkoli ohledu, přesto s ním vypravěčka zůstává navzdory tomu, že se musí vzdát syna a je na vše sama. Ač si čtenář mnohdy pomyslí, že by jim snad bylo lépe bez oněch mužů, románeků a neustálého přizpůsobování se, pro protagonistky je zjevně dostatečným uspokojením pouhý fakt, že „mají muže.“ Alespoň tedy uspokojením na oko, před ostatními lidmi, hluboko uvnitř rozhodně spokojené nejsou. To platí v povídkách *Pravda o Schorschovi* a *Ten druhý*. V *Boleru* je protagonistka evidentně spokojená se svou volbou života o samotě, nezdá se osamělá, snad jí i vyhovuje, že jednou za čas přijde milenec a zase brzy odejde. Proč ale potom tak radikální čin, jako je vyhození z okna z ničeho nic, bez vzteklého afektu? Cítí se snad uvězněná ve vztahu, o kterém ví, že ji nikdy nebude uspokojovat, že jí nikdy nedá to, co ona potřebuje – tedy muže, partnera, někoho, kým se může „prezentovat“? Nebo snad cítí, že si jí jako partnerky dostatečně neváží, snad právě proto, že je pouhou milenkou? City pro milence možná blokují jakoukoli možnost navázání jiného vztahu, navíc zjevně neví, jak z onoho vztahu uniknout, aniž by ztratila tvář a hrdost. Všechny zmíněné protagonistky si, zdá se, uvědomují existenci emancipace, potřebu partnerství, ve kterém jsou role vyrovnané, kde se nikdo necítí

utlačovaný nebo ponížený. Nachází se tedy v jakémsi vnitřním rozporu: touží po tom být emancipované, vědí, jak by vztah mezi mužem a ženou měl vypadat, přesto však zůstávají ve svých neuspokojujících vztazích ze strachu, že zůstanou samy. Nabízí se otázka, v čem je chyba? I když vypravěčky muže vymění, nenacházejí to, po čem touží. Je snad problém v nedostatečné komunikaci a nepřesné sebeartikulaci? Svazuje je strach, že o muže přijdou, natolik, že se bojí vyjádřit své potřeby a raději se ve všem přizpůsobují? Egoismus mužů ve světě, který je silně patriarchálně strukturovaný, pak logicky převáží, zejména v situaci, kdy se žena bez většího odporu nechá postavit do role „ovce“.

1.5 Problém poetologické difference

Gerigk ve svém díle *Lesen und Verstehen* mluví o tzv. poetologické difference, definované jako „*die Differenz zwischen der innerfiktionalen Begründung unter außerfiktionalen Begründung eines innenfiktionalen Sachverhalts*.“¹⁴⁵ Hovoří tedy o dvou světech v rámci literárního díla: o světě uvnitř fikce (cause efficiens) – světě protagonistů – a o světě v realitě, který má základ v intencích autora (causa finalis), a dále o čtenářské interpretaci. Rozebírá také vzájemné vztahy těchto světů.

Jinými slovy, při čtení a potažmo analýze a interpretaci textu je nutné vždy myslet ve dvou realitách – vnitřně-fiktivní a vnější. Pochopit „innerfiktionale Realität“ znamená porozumět postavám, motivacím jejich činů a všem kauzálním vztahům v rámci konkrétního, jasně definovaného světa daného díla, dané fikce. To je to první, co čtenář pochopí, prvotní způsob, jak si vyloží daný text. Je však nutné text posuzovat i s ohledem na „Außerrealität“, tedy spojit ho s reálným světem a s celkem jako takovým, s motivací autora: proč tato postava udělá toto, čeho tím dosáhne, co tím dává najevo. Z toho vyplývá, jak Gerigk říká, že v Außerrealität „neexistují náhody, vše má svůj smysl, své místo.“¹⁴⁶

Problém poetologické difference demonstruje na příkladu povídky amerického spisovatele Jamese Thruvera *Das Geheime Leben des Walter Mitty*, kde jsou sny prezentovány vedle hrdinovy reality a vždy je zřejmé, o jakou z „realit“ se jedná. Text lze tedy vnímat ze dvou různých perspektiv: záleží na pohledu a intencích autora a na pohledu a fiktivním světě

¹⁴⁵ GERIGK, Horst-Jürgen. *Lesen und interpretieren*. Heidelberg: Mattes Verlag 2013 (3. Auflage), s. 17

¹⁴⁶ tamtéž s. 30

protagonisty v rámci jasně definované reality daného díla.¹⁴⁷

Typickým rysem nejen *Bolera*, ale i dalších povídek Königsdorfové je naprostý opak. Mezi specifika autorčina stylu patří mimo jiné fakt, že se vyprávění často ocitá kdesi mezi fantazií a realitou, a čtenáři (a často ani postavě samotné) není jasné, kde se hranice nachází. Zároveň je často problematické rozpoznat, zda jsou si postavy v rámci vnitřní reality daného díla vědomy toho, že se děje něco nereálného, co musí být pouze výplodem jejich (potažmo autorčiny) fantazie.

U zmiňovaných povídek této autorky je třeba vzít v úvahu zaprvé fakt, že jsou psané v ich-formě, prezentují nám tedy zdánlivě objektivní realitu, životní příběh postav. Čtenář však má stále na paměti, že vše nelze vnímat jako objektivní realitu: koneckonců, jedná se o jednu jedinou perspektivu, tedy tu vypravěčovu, která tedy nemůže být z principu objektivní. Když aplikujeme teorii poetologické diference na diskutované povídky, zjistíme, že nastává problém rozlišit, kdy se jedná o „realitu ve fikci“ a kdy o fikci ve fikci. Na rozdíl od Gerigkem zmiňovaného příkladu povídky od Jamese Thrubera, kde je jasně oddělený snový svět protagonisty od toho reálného, si Königsdorfová s touto linií často hraje a mnohdy nechává čtenáře s rozporuplnými pocity přemýšlet nad tím, co je v rámci „Innerrelität“ skutečný svět postavy a co je fikce, co si protagonistka vysnila, nebo snad co jsou její bludy, vidiny, kterým věří, ale které se skutečně nedějí.

Dle Gerigka vnímá čtenář popisované události jako realitu, aniž by mu bylo naznačeno, že se ocitá ve snech, bludech, představách dané postavy. V těchto třech povídkách nacházíme různé úrovně tohoto fenoménu: zatímco v *Pravdě o Schorschovi* je poměrně zřejmé, že když se Schorsch zjeví uprostřed vypravěččina obýváku, vztahuje k ní ruce a říká „*Jdeš pozdě. Vždyť víš, moje žena...*“¹⁴⁸, jedná se o blud, možná vysněnou představu, do které touží protagonistka imaginárně uniknout ze svého nešťastného života.

V *Boleru* už to tak zřejmé není: vyhodila vypravěčka milence skutečně z okna, nebo to bylo nějaké její zbožné přání, představa? V. Glosíková se v již zmíněném doslovu zamýšlí: „*Pravdou je, že čtenář nemá jistotu, byl-li čin hrdinky pouze „nepřístojným snem,“ nebo realitou, protože v textu nelze přechod ze skutečného do snového života rozpoznat.*“¹⁴⁹

V rámci „Innerrelität“ se však čin jeví jako poměrně skutečný: několikeré konstatování, že „neví, proč to udělala“, tvrzení „*bezpochyby teď, poté co se to všechno událo, je pro mne*

¹⁴⁷ GERIGK, Horst-Jürgen. *Lesen und interpretieren*. Heidelberg: Mattes Verlag 2013 (3. Auflage), s. 17-41

¹⁴⁸KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 63

¹⁴⁹ tamtéž s. 158

velmi výhodné, že nikdo o naší známosti netušil“¹⁵⁰ a vlastně celý popis události, ač neočekávané a popisované s nezvyklým klidem (který však koresponduje s celkovým vyzněním povídky) působí realisticky. Kromě extrémnosti až absurdnosti daného aktu nic nenaznačuje, že by se to ve skutečnosti neudálo. I z kauzálního hlediska čin dává smysl: pokus o únik z nešťastného prázdného vztahu, kdy vypravěčka nevidí jinou možnost než takto radikální krok.

2. *Das Krokodil im Haussee (Krokodýl v domácím jezeře)*

2.1 Stručný popis děje

Protagonistkami povídky *Krokodýl v domácím jezeře* jsou dvě ženy. Jednou je vypravěčka, jejíž jméno neznáme. Z pozice dcery popisuje fungování své rodiny vedené tvrdou mateřskou rukou. Matka je pak druhou z hlavních postav. Dcera stručně představuje historii rodiny, role a základní rysy jednotlivých členů: maminky, tatínka, bratra, na jistou dobu i svého manžela a svého syna. Z podtextu je zřejmé, že matčino vedení rodiny hraničí s terorem a psychickým utlačováním. Klimax nastává, když se do stejného domu nastěhuje nový soused. Podřízené členy rodiny neskutečně fascinuje jeho „nenucenost“ – tedy naprostý opak jejich uhlazené, na pohled dokonalé a upjaté rodiny. Vypravěčka, její bratr i tatínek začnou v sousedově bytě hledat útočiště – sami ani nevědí, co je k němu tolik táhne. Pravděpodobně jsou to zakázané aktivity a pocit uvolněnosti a pohody. Otec a bratr k němu chodí sledovat fotbal, pít pivo a hrát hry, dcera si do něho projektuje sexuální a romantické touhy. Rodina se začne rozpadat, soused nepřímo narušil matčinu vládu, vznikají pokusy o vymanění se z jejího tyranského područí. Nakonec se však ukáže, že žádný z členů rodiny není schopný udělat rozhodující krok, všichni jsou pouze zvyklí poslouchat a přizpůsobovat se. Jako obvykle tedy vezme otěže do rukou matka, zakoupí motorový člun a pozve rodinu i souseda na vyjížďku po jezeře. Když si uprostřed jezera jde soused zaplavat, sežere ho krokodýl – alespoň tak tedy zní lehce neurčitá a těžko uvěřitelná slova dcery-vypravěčky, která popisuje, jak všichni uviděli krokodýla, obrátili člun a vrátili se ke břehu. Narušitel byl zničen, v rodině opět vládne pořádek, vše je tak, jak má být.

Název povídky zní značně absurdně a do poslední strany vyprávění není čtenáři jasné,

¹⁵⁰ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 11

k čemu odkazuje. V samotném závěru teprve přichází na scénu loď, jezero a krokodýl. Nereálnost a absurdita vyvrcholení povídky je zřejmá na první pohled, vzniká nemálo nezodpovězených otázek. Titul povídky lze chápat jako metaforu sousedovy osobnosti a jeho vlivu na rodinu. On je tím „krokodýlem“, nebezpečným tvorem, který ohrožuje do té doby poklidné „domácí jezero“, tedy fungování rodiny pod matčiným velením. Pro ni a potažmo pro celou rodinu představuje predátora, který chce ohrozit jejich klid a navyklý systém.

2.2 Analýza ženských postav

2.2.1 Matka

Matka stojí za všemi událostmi v povídce, právě o ní se toho dozvídáme nejvíce: jakým způsobem vedla domácnost, co si přála, její ambice, které dávala najevo skrze své děti, zejména syna. Slovy „*Musí to být tak trpké, když vlastní děti to nikam nedotáhnou.*“¹⁵¹ komentuje závist, kterou vidí ve své sestře, tetě Carole, během synova koncertu. Její jméno se však nedozvídáme, stejně jako nevíme prakticky nic o její osobnosti mimo roli matky, možná proto také žádné jméno nepotřebuje. Celou její podstatou je jednoduše to, že se identifikovala s rolí matky tak silně, že ztrácí svou individualitu mimo ni. Její „já“ je tvořeno pouze její představou dokonalé matky, tomu obětovala celý život a ostatní členové rodiny to také vnímají: „*Věděla, co komu z nás svědčí. Její péče a láska neznaly mezí.*“¹⁵² Z popisu fungování rodiny však vyplývá, že vlastní realizaci, kterou uplatňuje v roli matky, provádí bez ohledu na přání a pocity ostatních členů rodiny.

Jak sama vypravěčka ironicky uvádí, matka je vůdcem rodiny, tím, na kterém vše stojí: „*Nazývat maminku duší naší rodiny, to by nevystihovalo úplně situaci. Maminka byla mozkiem, žlučníkem, pravou rukou a co všechno je ještě nezbytné k životu.*“¹⁵³ To by samo o sobě nemuselo být negativní, matky jsou obětavé a často jsou to skutečně ony, kdo táhne rodinu dopředu, spravuje finance, zajišťuje hladký chod domácnosti, má přehled o aktivitách ostatních členů a podobně. Případ matky z této povídky je však až groteskně přehnaným případem matky, která za každé situace vnucuje členům rodiny svou péči, obětavost a

¹⁵¹ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 45

¹⁵² tamtéž s. 44

¹⁵³ tamtéž s. 44

očekávání. Dělá to zdánlivě nenápadně a nevinně, takže dcera, která byla tímto způsobem vychovávána celý svůj život, má potřebu zdůraznit, že „*by bylo nesprávné se domnívat, že mé chování určoval vnější nátlak. [...] Být hodná se mi stalo hlubokou potřebou. Bažila jsem po chvále a uznání.*“¹⁵⁴ Čímž si v podstatě protiřečí – vždyť hluboká potřeba a touha po uznání a pochvale druhých, v tomto případě matky, přece vzniká právě na základě pravidelného, mnohdy nenápadného vnějšího nátlaku. Umně skrytý a dlouhodobý psychický teror matky má za následek i neschopnost dětí udržet si jakýkoli trvalý vztah. Dcera si sice najde muže, se kterým má dítě, bydlí však stále u rodičů. Když dostanou s manželem příležitost odstěhovat se, stěhuje se pouze její muž, ona zůstává u matky. Krátce na to ji pak partner opouští.

Obdobně destruktivně působí matka i na životy ostatních členů rodiny. Otec se jako jediný pokusil vymanit z manželčina područí vícekrát. Od dcery se dozvídáme, že se rodiče kdysi hádali – byla za tím jiná žena. Pak však otec dostal infarkt a „*od tohoto okamžiku o něho maminka pečovala s nevýslovnou obětavostí.*“¹⁵⁵ Nevěra byla zapomenuta, byl odkázán plně na manželčinu péči, která dokonale naplňovala její potřebu mít vše pod kontrolou a dělat vše čistě podle sebe. Díky infarktu, který oslabil otcovu schopnost vzepřít se, tedy ohrožení matčiny vize dokonalé rodiny pominulo.

Na svého syna je matka obzvláště hrdá. Má totiž velké hudební nadání, a ona se tak může chlubit jeho úspěchy a dokazovat výjimečnost a dokonalost své rodiny. Právě do něho promítá své nenaplněné touhy a sny. Hermann-Michael se jí v dospívání pokusí vzepřít a nechá se vyhodit z konzervatoře, protože se chce věnovat matematice. Stejně jako ostatní členové rodiny v obdobných situacích však nenajde dost odvahy, aby svůj vzdor dotáhl do konce. Matce tedy tuto informaci nesdělí, každé ráno odchází na procházky a předstírá, že je ve škole. Sestra a otec se rovněž bojí matčiny reakce, svorně tedy udržují tuto informaci v tajnosti.

V době krize, katalyzované sousedem, se matka vše doví, následuje křik a výčitky. Sama si však uvědomuje, že se rodina rozpadá a že synův promarněný talent momentálně patří mezi méně vážné problémy. Nakonec, v rámci zachování tváře, funkčnosti rodiny a své vedoucí pozice, vydává nápad s matematikou za svůj: „*Maminka říkala, že dávno dospěla k přesvědčení, že jeho pravý talent je v tomto oboru.*“¹⁵⁶ Ve světle nové situace, kterou ona

¹⁵⁴ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 48

¹⁵⁵ tamtéž s. 47

¹⁵⁶ tamtéž s. 56

změnit nedokáže, raději rychle akceptuje změnu a vydává ji za svůj plán, za něco, co měla od začátku pod kontrolou.

Když začne otec chodit k sousedovi hrát hry a koukat na fotbal, je to pro něho, stejně jako pro ostatní členy, únik z tyranie. Už však nemá sílu skutečně od manželky odejít, žije tedy alespoň pro minuty planého sprádání plánů na útěk, o kterém je mu však jasné, že se nikdy konat nebude. Je smířený se svým osudem: vypravěčka pozoruje, že vždy, když se má vrátit domů, „rozhostí se mu na tváři opět šedivý trpělivý výraz“ a povzdechne si „už musím“¹⁵⁷. Soused představuje z matčina pohledu jasné zlo, narušitele dokonalé rodinné harmonie. Je jejím pravým opakem, vidí v něm hrozbu – po jeho nastěhování dokonce namontuje na dveře zámek navíc. Cítí nebezpečí, ale hlubší než to, před kterým ji ochrání zámek na dveřích. Koneckonců, nikdo neměl žádný důkaz o tom, že by byl skutečně nebezpečný, byl pouze „ušmudlaný, vousatý, kalhoty měl samou skvrnu... Asociál.“¹⁵⁸ Matka však – a později se ukáže, že oprávněně – tuší, že by mohl narušit její nadvládu. Možná se obávala, že ukáže jejímu manželovi a dětem odlišný způsob života, který se jim zalíbí. Je si tedy evidentně velmi dobře vědoma své tyranské výchovy a je odhodlána bránit svou pozici za každou cenu a nedovolit nikomu, aby se jí vzepřel.

Taková situace však skutečně nastane a na základě krize rodiny se do krize dostává i matka, která onemocní a hrozí, že bude upoutána na lůžko, což koresponduje s vzájemnou závislostí. Nefunguje-li rodina, nefunguje matka, jedno s druhým se doplňuje a bez sebe navzájem není schopno existovat. Matka žije pro svou rodinu, obětovala jí veškerý čas a námahu. Systematicky si ji absolutně podřídila, proto tento nezdravý systém není schopný bez jasného autoritativního vůdce fungovat. Autorita je však matčinou nemocí a vlivem souseda oslabena. Křik a vydírání nepomáhá, věci se vymykají kontrole. V zoufalství se tedy odhodlá k ráznému činu, kterým dokáže, že je opět ve velení. Zakoupí člun, pozve rodinu i souseda na projížďku. Zdánlivě to vypadá, že se rozhodla udělat ústupek, poznat souseda a začlenit jej do rodiny. Matka rozhodne, že tatínek zůstane na břehu, protože by mu „vítr při plavbě mohl způsobit potíže.“¹⁵⁹ Ironie hraničící se satirou je opět zřejmá: člověku, který před několika lety prodělal infarkt, by vítr při plavbě po jezeře na motorovém člunu jen stěží ublížil. Otec se však ani teď nebrání, zcela s matčíným rozhodnutím souhlasí. Brzy se ukáže její skutečný záměr, který je v povídce popisován

¹⁵⁷ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 52

¹⁵⁸ tamtéž s. 51

¹⁵⁹ tamtéž s. 55

s nepřehlédnutelnou satirou: souseda sežere krokodýl, alespoň dle slov dcery. Celá situace je popisována nezaujatě a s distancem typickým pro Königsdorfové díla. Když, podle vypravěčky, všichni na palubě spatřili krokodýla, „*maminka otočila klíčkem v zapalování a můj bratr pomalým obloukem zajel ke břehu. Když jsme dorazili k tatínkovi, spatřili jsme, jak velký šedohnědý krokodýl odplouvá pryč. Soused zmizel.*“¹⁶⁰ Směšnost, nereálnost a absurditu situace ještě podtrhuje detail, že bratr „*pomalým obloukem zajel ke břehu.*“¹⁶¹. Aby snad „krokodýla“ nevyplašil? Aby si souseď nevšiml, že se vzdalují a nechávají ho napospas? Nebo snad nechtějí vypadat podezřele pro potenciální svědky? Čtenář si snadno domyslí, že oním krokodýlem je ve skutečnosti společná snaha zbavit se pod vedením matky narušitele zažitého rodinného systému. Jakkoli je to systém nezdravý a destruktivní, pro všechny je podstatné, že funguje. Pravděpodobně se dokonce jedná o jediný systém, ve kterém je tato rodina schopná fungovat.

Vina je kolektivní, matka sice celou akci řídila, avšak dle dceřina popisu krokodýla zaregistrovali všichni. Vraždou souseďa matka jednou provždy umlčí všechny pochybnosti o své autoritě. Dokáže všem, že pouze ona skutečně zvládne udržet rodinu pohromadě, ona umí zakročit a vyřešit jakoukoli krizi. Obhájí si svou pozici tak výrazně, že se pravděpodobně už nikdy žádný ze členů nepokusí ji jakkoli ohrozit. Vždyť právě její rodina je smyslem celého jejího života, mimo roli matky není ničím, pro její záchranu je schopna čehokoli.

2.2.2 Dcera-vypravěčka

Dcera je zároveň vypravěčem povídky, matčinu osobnost tedy poznáváme jejím prostřednictvím. Detailně popisuje fungování rodiny v rámci několika desetiletí, které zahrnují vypuknutí otcovy nemoci, její soužití s mužem, narození syna a rozchod. Povídka není dlouhá, i tak je čtenáři více než zřejmé, že hlavní formující složkou dceřiny osobnosti byl právě vliv matky. Nikdy však o matce nemluví negativně, její činy popisuje jako obětavé, nazývá ji středem rodiny a tím, na kom vše stojí. Mezi chválou a superlativy však jen tak mimochodem popisuje matčinu energii jako „[...] *ohromnou, jež jenom málokdy je nakažlivá. Spíše skličující. Ochromující.*“¹⁶² Nezdravou míru matčina vlivu si tedy evidentně

¹⁶⁰ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 56

¹⁶¹ tamtéž s. 56

¹⁶² tamtéž s. 44

uvědomuje, přesto však její činy podává naoko pochvalně, souhlasí s nimi. Je zcela závislá na matčině vedení, jejích názorech a uznání.

Již v úvodu samotné povídky dcera zmiňuje poněkud neobvyklý názor na svou primární rodinu: „*My jsme byli neporušená rodina. A mělo to tak zůstat provždy.*“¹⁶³ Vzápětí se dozvídáme, že vypravěčkou je dospělá žena, která má syna. Z celého jejího vyprávění však ani náznakově nevyplývá, že by pociťovala potřebu osamostatnit se a založit si vlastní rodinu. Otec jejího syna ji opustil poté, co splnil svou „*pohostinskou roli, ze které vzešel Tomík.*“¹⁶⁴ Jediný způsob života, který zná, je tedy ten pod vedením své matky, tyranský, ale s jasnými pravidly. „*Jak by mi to byl mohl Petr všechno vynahradiť!*“¹⁶⁵ komentuje vztah s otcem svého syna, který byl od začátku kvůli její závislosti na matce odsouzený k zániku. Má strach zkusit cokoli nového, není schopná vymanit se z jejího vlivu.

Později si začne matčin negativní vliv a vměšování uvědomovat. Nijak proti tomu však nebojuje a nesnaží se nic změnit: smíruje se – i za cenu částečné ztráty syna: „*Smířila jsem se s tím, že Tomík řešil své drobné problémy s babičkou.*“¹⁶⁶ Mateřskou osobou pro Tomíka se tedy stává babička, vypravěčka místo toho buduje kariéru a přijímá matčin pohled, je jí vděčná, že jí s výchovou pomáhá.

Schopnost samostatného uvažování a fungování, které matka systematicky v dětech i manželovi postupem času zničila, se demonstruje i během jejich neúspěšného pokusu vymanit se z jejího vlivu. Jako „*katalyzátor*“¹⁶⁷ poslouží nový soused. Je naprostým opakem maminky, vším, čím ona opovrhne a čeho se ve svém zdánlivě dokonalém a uspořádaném světě nejvíce děsí. Právě to však vypravěčku přitahuje. Svoboda, volnost a ona „*nenucenost*“, to, že nepodléhá společenským pravidlům a nátlaku fascinuje nejen ji, ale i ostatní utlačované členy rodiny. Touží po úniku dokonce tak moc, že se všichni, pravděpodobně nezávisle na sobě, se sousedem spřátelí. Když vypravěčka, „*ve stavu nepochopitelného rozkladu vědomí*“¹⁶⁸ zaklepe na dveře jeho bytu, ke svému překvapení tam nalezne zbývající členy rodiny hrající skat, sledující fotbal a popíjející pivo. Něco takového je tak absurdní představa, tolik to nezapadá do toho, nač je zvyklá, že se chvíli domnívá, že sní.

Chvíli to vypadá, že v bezpečném prostředí bez matčina vlivu všichni procitají a začínají se

¹⁶³ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 42

¹⁶⁴ tamtéž s. 43

¹⁶⁵ tamtéž s. 49

¹⁶⁶ tamtéž s. 50

¹⁶⁷ tamtéž s. 53

¹⁶⁸ tamtéž s. 52

bouřit. Matka však všechny dokonale zbavila schopnosti reálného odporu – sice najdou dočasné útočiště u souseda, očekávají však, že to on je „zachrání“, dostane z jejich situace: „*Soused cosi uvedl do chodu, a nebyl schopen z toho vyvodit důsledky a poskytnout nám pomoc.*“¹⁶⁹ Pasivně čekají na to, až za ně někdo jiný rozhodne, sprádaří plány, jak se vymanit z matčina vlivu, avšak sami vědí, že je bez pomoci zvenčí nikdy nedotáhnou do úspěšného konce. Dcera opět čeká, až jí někdo přikáže, co má dělat: „*Stačilo jediné slovo, a byla bych se k němu nastěhovala.*“¹⁷⁰ Jednoduše potřebuje, aby jí někdo velel, aby vše zařídil za ni. Nic jiného než poslouchat ani neumí, veškerou osobnost a vůli má pod svým vlivem matka. Vypravěčka si však díky sousedovi začne uvědomovat realitu. Popisuje, že „*u něho hledala ochranu*“ a že všichni tři „*mají velice zlomenou páteř.*“¹⁷¹ Začne se s matkou hádat, vyhrožuje, že odejde. Krize se promítá do všech aspektů jejího života: cítí neklid, fyzické problémy, v práci se jí nedaří. Není však schopna jednat, upíná se k sousedovi a čeká na vysvobození, stejně jako zbylí členové rodiny.

Vysvobození přichází. Ne však to, které by čtenář očekával. Matka bere vše opět do svých rukou, kupuje člun a vydává se s rodinou na výlet na vodu, kde se zbaví nepohodlného rozvraceče. Dcera popisuje matčino rozhodnutí jako téměř hrdinský čin, něco, co je zachránilo, co udělala pro dobro všech a za cenu osobních obětí: „*Maminka na nás obětovala svůj brilantový prsten, starý rodinný šperk.*“¹⁷²

Všichni jsou spokojení, krize končí, někdo převzal velení a řekl ostatním, co mají dělat a jak se zachovat. Je zřejmé, že jediným možným řešením krize vlastně nebylo uniknout z matčina područí – toho nikdo nebyl schopen. Pro vyřešení situace však bylo nutné, aby někdo převzal zodpovědnost a velení. Tím matka vrátila ostatní členy rodiny zpět do jim známé role – jediné, ve které umí fungovat, která je smyslem jejich života. Berou to jako vysvobození, najednou vědí, co mají dělat (protože jim to matka přikáže), místo aby bezcílně bloudili a čekali, až soused či někdo jiný udělá nějaký rozhodný krok. Pokus o vzdor a protest nevyšel, bylo jasné, že se vše dříve nebo později vrátí do starých kolejí.

Z mnohých ironických až satirických komentářů dcery je často zřejmé, že si do jisté míry matčin destruktivní vliv na svou osobnost uvědomuje: „*Bylo to tak prosté. Člověk musel jenom za všech okolností činit to, co se po něm žádalo.*“¹⁷³ Tak popisuje pocity štěstí a

¹⁶⁹ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 54

¹⁷⁰ tamtéž s. 54

¹⁷¹ tamtéž s. 54

¹⁷² tamtéž s. 54

¹⁷³ tamtéž s. 49

spokojenosti, které závisely na plnění matčiných rozkazů a přání a následné pochvyle, jež pro ni byla vším. Dalo by se snad i říci, že se jedná o určitou formu Stockholmského syndromu. Ač jsou členové rodiny určitým způsobem matkou utlačováni a omezováni, jsou na to natolik zvyklí, že to vlastně vyžadují, jsou na ní závislí. Jméno dcery je taktéž neznáme, částečně vzhledem k tomu, že to ona příběh vypráví, částečně snad proto, že její osobnost jako by ani neexistovala. Celé její já má pevně v ruce matka, je tedy tím, kým si přeje matka, aby byla. Vybuduje si kariéru, porodí dítě, avšak hnací silou jejího života je potřeba matčiny pochvaly, uznání.

Ani jednu z ženských postav této povídky nelze považovat za pozitivní. Matčina obětavost je jistě obdivuhodná, avšak stojí za nezdravými vztahy v rodině. Potřeba neustále vypadat dokonale před sousedy, mít děti, kterými se může prezentovat, perfektně se starat o nemocného manžela – to vše nepramení z čisté mateřské lásky, ale z pocitu nedokonalosti a vlastních nenaplněných ambic. Matka není bezelstnou osobou, která se plně oddala své rodině a považuje její spokojenost za prioritu. Prakticky vše dělá ze sobeckých důvodů, pro svou vizi dokonalé rodiny, která musí fungovat přesně tak, jak si ji vysnila.

Povídka *Krokodýl v domácím jezeře* tedy může být vnímána jako obrázek rodiny žijící v tyranském područí. Díky vypravěčce získáváme vhled do detailů fungování rodiny, situace popisuje rádobu objektivně a v subjektivních komentářích maminku spíše obdivuje a obhajuje. Přesto však lze z textu snadno vyčíst matčin destruktivní vliv na všechny aspekty jejího života i života bratra a otce.

2.3 Shrnutí

V povídce figurují dvě výrazné ženské postavy. Vypravěčkou je dcera, která vystudovala vysokou školu a pracuje na nějaké vyšší pozici („vedoucí oddělení“, „zastává úřad“¹⁷⁴). Má syna Tomíka z nedlouho trvajících manželství. Žije se svými rodiči, bratrem a synem v bytě. Je závislá na matčině uznání, matka je její důvěrníci, poslouchá ji na slovo. Matka je typický tyran, který musí mít vše pod kontrolou a řídit. Téměř dokonale si podrobila své děti i manžela. O rodinu se stará obětavě, zařizuje vše, je to její hlavní životní poslání, je schopná čehokoli, aby si udržela autoritu a vedoucí pozici. Nenápadnou manipulací brání svým dětem v navázání a udržení partnerských vztahů. Nejvíce jí vyhovuje, když nekladou odpor. Když byl manžel po infarktu oslabený a zcela závislý na ní, dokonale se o něho starala a zajistila

¹⁷⁴ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 50, 56

si tak, že na ní závislý zůstal.

Svým způsobem jsou obě ženské postavy nezdravě závislé na rodině. Smyslem matčina života je udržovat vše v chodu a podle svých představ, mimo roli matky se nikdy nijak nerealizovala (alespoň z textu to tak vyznívá). Dcera je vlivem celoživotního působení tyranské výchovy neschopná jakkoli se osamostatnit a fungovat mimo rodinu a jasně daná pravidla.

Realita se opět mísí s fantazií a jako v jiných dílech Königsdorfové popisuje vypravěčka absurdní situaci naprosto realisticky. V tomto případě však závěr obsahuje paradoxní komentář: „*Pouze Tomík vyprávěl na potkání každému, kdo jen byl ochoten poslouchat, že souseda sežral krokodýl. Ale prosím vás, kdopak by věřil dítěti.*“.¹⁷⁵ Autorka tedy v tomto případě dotahuje absurdní komiku a satiru do konce: vypravěčka sama poté, co realisticky a bez jakýchkoli pochyb popíše situaci, vzápětí explicitně uznává, že si její absurditu a nereálnost plně uvědomuje.

¹⁷⁵ KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon 1998, s. 56

3. *Respektloser Umgang*

3.1 Stručný popis děje

Nejdelší dílo, analyzované v této práci, představuje román (někdy též nazývaný jako novela, případně delší povídka) *Respektloser Umgang*, vydaný roku 1988.

Kniha je částečně vnitřním monologem vážně nemocné vypravěčky-vědkyně, která sedí ve své pracovně a utíká do světa fantazie a halucinací, kde se setkává s fyzičkou Lisou Meitnerovou. Meitnerová žila v letech 1878-1968 a zabývala se atomovou energií. Spolu s Otto Hahnem pracovala na výzkumu v oblasti jaderného štěpení. Právě za objev štěpení uranu obdržel Hahn v roce 1944 Nobelovu cenu za chemii, nijak se však nesnažil připsat zásluhy i Meitnerové. Její jméno někdy bývá milně spojováno s vývojem atomové bomby. Meitnerová se však veřejně zasazovala proti násilnému využití svého objevu. Byla židovského původu, s nástupem nacistického režimu tedy na podzim roku 1938 uprchla přes Nizozemsko do Stockholmu. Fiktivními rozhovory s ní vypravěčka otevírá mimo jiné téma zodpovědnosti vědce za objevy a obecně za negativní důsledky vědeckého a technického pokroku.¹⁷⁶

Lise Meitnerová i vypravěčka mají mnohé společného – obě jsou vědkyně, obě trpěly nespravedlivým zacházením v rámci svého zaměstnání a musely si složitě obhajovat svou pozici. Zároveň je kniha semi-autobiografická, není složité rozeznat nemálo podobností mezi vypravěčkou a Helgou Königsdorfovou (viz níže).

Autorka se prostřednictvím rozhovorů s Meitnerovou a analogií mezi jejím životem a životem vypravěčky dále snaží vyrovnat s vlastní smrtelností a životem pod vlivem léků a vážné nemoci.

Hlavními motivy díla jsou tedy pozice žen ve vědě, smrtelnost, nacistická minulost Německa a zodpovědnost jedince za společnost.

3.2 Narativní techniky a perspektivy vyprávění

Co se narativních technik týká, vyprávění je v ich-formě a perspektiva se dá rozdělit do tří kategorií. Buď je vypravěčka plně při smyslech, uvědomuje si své halucinace a v reálném světě o nich přemítá. Nebo se nachází ve fiktivním světě, kde se setkává a komunikuje

¹⁷⁶ Lise Meitner – Leben und Werk. Lise-Meitner-Gesamtschule Köln-Porz [online]. [cit. 11.04.2019]. Dostupné z: <https://imgporz.de/schulleben/lise-meitner-leben-und-werk/>

s Lisou Meitnerovou. Často s ní navštěvuje přednášky a je svědkem situací, které Meitnerová skutečně prožila. Je tedy jakýmsi pozorovatelem, prochází s Meitnerovou vědeckým ústavem, sedí s ní u oběda. Jindy se Meitnerová nachází naopak v době vypravěčky, v jejím pokoji, případně spolu obědvají v restauraci a vypravěčka jí líčí svůj životní příběh nebo diskutují o různých tématech. Vše je popisované naprosto realisticky a do detailů. Meitnerová je výplodem fantazie vypravěčky, je tedy svým způsobem její součástí, což dokazuje také fakt, že mluví-li Meitnerová, není její přímá řeč uvozena uvozovkami, ačkoli následuje uvozovací věta: „*Sagt Lise Meitner.*“¹⁷⁷

V několika částech se vypravěčka přímo stává Lisou Meitnerovou a prožívá situace, které Meitnerová skutečně zažila, jejím prostřednictvím, sama to nazývá „*Doppelexistenz.*“¹⁷⁸ Opět si tedy navzdory realisticky popisovanému světu halucinací uvědomuje, že se nejedná o skutečnost. Zejména v takových částech je poměrně komplikované rozeznat, kdy mluví vypravěčka o svých zážitcích a vzpomínkách a kdy o vzpomínkách Meitnerové. Zároveň se svým způsobem jedná o částečnou biografii, popis životních příběhů: jak Lisy Meitnerové, tak vypravěčky, která často uvádí faktické údaje podpořené daty a prokazatelnými informacemi. Jindy prožívá osobní vzpomínky, snaží se vyřešit problémy se svým již zemřelým otcem, porozumět jejich vztahu.

V určitých částech textu si evidentně ani sama vypravěčka neuvědomuje, že je Meitnerová pouze přelud. Když se s ní přijde rozloučit, pociťuje vypravěčka smutek: „*Ich habe mich an sie gewöhnt.*“¹⁷⁹ Navzdory tomu, že se jedná o fiktivní postavu, vypěstovala si k ní náklonnost a skutečné emoce. Dalším příkladem je výrok: „*Schnickschnack. Sagt die Meitnerin. Als könnte sie meine Gedanken lesen.*“¹⁸⁰ Zůstává otázkou, zda vypravěčka navzdory neustálé snaze o rozlišování reálného světa a fikce skutečně kompletně ztrácí kontakt s realitou. Možná lze tuto větu chápat ironicky: jelikož je Meitnerová pouhým výplodem vypravěččiny fantazie, není na místě komentovat její chování slovy, že jí může číst myšlenky. Vždyť ona sama je součástí vypravěččiných myšlenek, a ne autonomní osobností. Realita začíná splývat s fantazií a je čím dál tím složitější (pro vypravěčku i pro čtenáře) najít mezi nimi hranice: „*Die beiden jungen Assistenten, die die Akten weggetragen haben, kommen zurück. Sie sehen, wie sich eine kleine alte Dame verabschiedet. Ich erkläre,*

¹⁷⁷ KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag, 1986, s. 74

¹⁷⁸ tamtéž s. 71

¹⁷⁹ tamtéž s. 105

¹⁸⁰ tamtéž s. 109

*das eben war Lise Meitner. Der Name sagt ihnen nichts.*¹⁸¹ Odehrává se celá tato scéna pouze v hlavě vypravěčky? Nebo je skutečná a ona je pod vlivem léků v této chvíli opravdu přesvědčená, že se nachází ve stejné místnosti jako Meitnerová a považuje za nutné vysvětlit její odchod, který však asistenti vidět nemohli?

Vyprávění je svým způsobem biografií Meitnerové, avšak neobyčejnou biografií, kdy vypravěčka mluví za ni, popisuje její pocity a ve své fantazii si představuje jisté aspekty jejího života do nejmenších detailů. „*Ich sehe das alles vor mir, als wäre ich dabei gewesen*“¹⁸²: těmito slovy popisuje hotelový pokoj, ve kterém po emigraci do Stockholmu Meitnerová pobývala. Vyprávění je však proloženo i místy, kde fiktivní Meitnerová sama mluví, popisuje své zážitky, pocity a názory. Míra jejich přesnosti a pravdivosti je však nejasná. Mnohá fakta jsou dohledatelná a většina popisovaných událostí se skutečně stala. Vypravěčka (i Königsdorfová sama) přitom mohla stěží znát do detailů názory Meitnerové a emoce, které během popisovaných událostí prožívala. Tento fakt reflektuje i vypravěčka a snaží se sama sebe utvrzovat v tom, že se opravdu jedná o výplod její fantazie. Udivuje ji však, že mnohé informace o Lise jsou pro ni nové: „*Sie will mich verwirren. Das wird mir klar. Sie spielt mir Fakten zu, die ich scheinbar nicht wissen kann.*“¹⁸³ Vzápětí však sama sebe ujišťuje: „*Sie ist tot. Das will ich festhalten.*“¹⁸⁴ Snaží se tedy neztratit kontakt s realitou a s fakty, přičemž ale nepovažuje za nijak alarmující skutečnost, že se jí snaží halucinace zmást a pouhý výplod její fantazie má autonomní úmysly a myšlenky. Ironie celé situace však vypravěčce nedochází.

3.3 Téma zodpovědnosti a spoluviny

Značná část románu *Respektloser Umgang* se zabývá otázkou viny. Dílo reflektuje motiv zodpovědnosti a spoluviny ze dvou hledisek. Jedním je spoluvina německého národa za druhou světovou válku a nacismus, druhým pak zodpovědnost vědce za objevy a jejich negativní důsledky.

Objev štěpení uranu, na kterém se Meitnerová podílela, měl za následek vynález atomové bomby. Ačkoli s bombou nikdy neměla nic společného, existuje zde kauzální spojitost.

¹⁸¹ KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag. 1986, s. 105

¹⁸² tamtéž s. 12

¹⁸³ tamtéž s. 20

¹⁸⁴ tamtéž s. 20

Co se týká nacistické minulosti Německa, vypravěčka se distancuje: „*Zu spät geboren, um mitschuldig zu werden.*“¹⁸⁵ Přesto však přemýšlí nad tím, jak by se v době počínajícího nacismu zachovala: „*Hätte ich erkannt, wie sich das Ganze in ein Programm zur psychologischen Kriegsvorbereitung einordnet?*“¹⁸⁶ Podobné otázky si klade poté, co cituje Hitlerovo nařízení o zacházení s židy. A téma možné spolupiny („[...] *co mohli dělat? Můj otec? Lise Meitnerová?*“¹⁸⁷) dává kriticky do souvislosti s objevem štěpení uranu a atomovou bombou. V diskusi s Meitnerovou o tomto tématu rázně odsuzuje její chování: „*Ich bin nicht bereit, mir moralisierende Reden anzuhören. Vor allem nicht von jemandem, der sich ein Jahr nach Hiroshima von der amerikanischen Presse zur Frau des Jahres küren ließ.*“¹⁸⁸ Dostává se s Meitnerovou do fiktivního konfliktu a kriticky, avšak spravedlivě a objektivně, se snaží hodnotit její zásluhy v rámci vědy. Vypravěčka poměrně detailně popisuje vědecké objevy vedoucí k vynálezu atomové bomby. Zvláštní důraz klade na roli Meitnerové a Otto Hahna v celém procesu, ale zmiňuje i názory ostatních vědců ohledně zodpovědnosti za možné důsledky bádání: „[...] *der Ungar Szilard, der bereits 1933 über die möglichen Konsequenzen einer Kettenreaktion nachdachte und vorschlug, die Wissenschaftler sollten ihre Forschungsergebnisse geheimhalten.*“¹⁸⁹ Zamýšlí se nad tím, proč nikdo nedbal předpovědí, které se objevovaly již na počátku výzkumu, kdy nemálo vědců naznačovalo, že by objevy v této oblasti mohly přinést zkázu a „*strašlivé síly.*“¹⁹⁰ Dostává se k dilematu, zda je lepší vývoj pozastavit v rámci vyhnutí se katastrofickým následkům, nebo zda jsou to rizika, která za pokrok stojí. Přemítá nad nebezpečím vědeckých pokroků, zároveň si však uvědomuje jejich přínos, který jí osobně momentálně umožňuje žít: „*Gäbe es die Institution Wissenschaft nicht, wäre ich schon tot [...] ohne diese Chemikalien kann ich nicht mehr existieren.*“¹⁹¹

Na toto téma vede diskusi s Meitnerovou, která zastává stanovisko vědce bezmezně oddaného své práci, zatímco vypravěčka již dokáže pohlížet na věc objektivněji a zhodnotit negativa i pozitiva. Dříve však sdílela nadšení pro vědu a schopnost obětovat jí značnou část života. Vzpomíná na své kariéřní úspěchy, které nebyly vždy přijaty s nadšením. Mnozí kolegové snášeli těžce její postavení a nadšení pro výzkum. Slovy: „*Záviděli mi mou*

¹⁸⁵ KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag. 1986, s. 19

¹⁸⁶ tamtéž s. 29

¹⁸⁷ tamtéž s. 29

¹⁸⁸ tamtéž s. 30

¹⁸⁹ tamtéž s. 66

¹⁹⁰ tamtéž s. 67

¹⁹¹ tamtéž s. 68

*radost.*¹⁹² popisuje nepřejícnost mnohých kolegů, zejména mužů, kteří čekali na její pochybení a doufali v to, že se jí nebude dařit. S postupem věku a nemoci však začíná vnímat i odvrácené stránky vědeckého pokroku. Meitnerové naivní názor „*Wissenschaftlich arbeiten zu können ist eines der größten Lebensgeschenke.*“¹⁹³ nesdílí, je schopná pohlížet na vědu kriticky, vidět i její negativní projevy a důsledky: „*Die Enttäuschungen und die Leiden. Die niederdrückende Verantwortung. Trotz allem? Trotz allem ein Lebensgeschenk?*“¹⁹⁴ Právě Meitnerová však, na rozdíl od vypravěčky, obětovala vědě vše: nikdy se nevdala, neměla děti. Díky konfrontaci s vlastní smrtelností a možná také díky pohledu na život Meitnerové si protagonistka začíná uvědomovat, že kariérní úspěch není vše. Koneckonců, Meitnerová pracovala tvrdě a oddaně celý svůj život, a přesto se jí nedostalo zásluh v míře, jakou by si zasloužila. Nachází tedy podstatný rozdíl mezi sebou a Meitnerovou, pro kterou byla fyzika vším, odkázala jí celý svůj život: „*Es [das Institut] bildete ihre Familie*“, „*Sie hat nur ihre Physik*“, „*Das einzige, was sie vorweisen kann, ist ihre Physik.*“¹⁹⁵

Vypravěčka naopak zjišťuje, že ústav, kterému obětovala značnou část života, nebyl tím nejdůležitějším. Objektivně uznává, že éra její produktivity a přínosu vědě je již u konce: „*Bald werde ich hier vergessen sein.*“¹⁹⁶

Objev atomové energie přirovnává vypravěčka k legendě o Prométeovi: „*Wieder einmal wird dem Menschen Feuer in die Hand gegeben [...] Sein Geschenk kann Wohltat oder Vernichtung bringen. Bisher hat der Mensch stets beides in Szene gesetzt.*“¹⁹⁷ Zamýšlí se nad cenou, kterou je nutné zaplatit za nové objevy a vynálezy. Dochází k názoru, že nejlepší by bylo zpomalit vývoj, a udržet tak možné negativní následky pod kontrolou: „*Ist es nicht besser, etwas langsamer voranzugehen und den Überblick zu behalten?*“¹⁹⁸ Vývoje je bezesporu nutný, ale rizika, která s sebou neukočirovaný vývoj nese, považuje za příliš velká. Představují pro ni nebezpečí, jemuž by se mělo předejít – i za cenu zpomalení pokroku.

Nakonec dospívá k názoru, že vědci rozhodně nejsou nevinní a že je nutné, aby si míru zodpovědnosti uvědomovali: „*Es ist wahr, man darf ihnen nicht die gesamte Verantwortung*

¹⁹² KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag. 1986, s. 102

¹⁹³ tamtéž s. 109

¹⁹⁴ tamtéž s. 110

¹⁹⁵ tamtéž s. 42-43

¹⁹⁶ tamtéž s. 102

¹⁹⁷ tamtéž s. 77

¹⁹⁸ tamtéž s. 77

*aufbürden. Doch man kann die auch nicht aus der Verantwortung entlassen. Den sie allen wussten, welche furchtbaren Kräfte da in Szene gesetzt werden konnten.*¹⁹⁹

3.4 Téma rovnoprávnosti žen

Dalším tématem, typickým pro tvorbu Helgy Königsdorfové, je život ve světě, kde je sice rovnoprávnost mezi ženou a mužem formálně nastavená, praxe tomu však neodpovídá: „*Als soziales Wesen wäre ich lieber ein Mann. Das ist wahr. Sozial fühle ich unvollständig.*“²⁰⁰ Právě v tomto pocitu nerovnoprávnosti nachází opět společný prvek s Meitnerovou. Ta se, na rozdíl od vypravěčky, narodila a počátky studií prožila v době, kdy měly ženy značně omezené možnosti. Otto Hahn si ji vybral jako spolupracovnici, nesměla se však stýkat s ostatními studenty a musela chodit do Ústavu Emila Fischera vedlejším vchodem. Když je o dva roky později v Prusku uzákoněna možnost studia i pro ženy, Fischer toto omezení ihned ruší.²⁰¹ Fyzikální talent převážil fakt, že byla žena, přesto se však setkávala s otevřenou diskriminací: „*Es gab Assistenten am Chemischen Institut, die grüßten, wenn sie ihr und Hahn gemeinsam begegneten, demonstrativ mit: „Guten Tag, Herr Hahn!“*“²⁰²

Navzdory tomu se díky svým schopnostem a díky fyziku Maxi Planckovi, který se později stane jedním ze zakladatelů kvantové teorie, dostává do společnosti předních berlínských fyziků. Že tehdejší nastavení vědecké společnosti nebylo pro ženu nijak ideální, dokazuje autorka citací výroku Maxe Plancka. Ten sice uznává, že by ženy mohly mít talent pro fyziku a vědu obecně, a je otevřený poskytnout jim možnost studia. Považuje však takový úkaz za výjimku: „*Im allgemeinen aber kann man nicht stark genug betonen, dass die Natur selbst der Frau ihren Beruf als Mutter und als Hausfrau vorgeschrieben hat.*“²⁰³ Společenská situace ve vědě tedy v první polovině dvacátého století, kdy do ní Meitnerová vstupovala, rozhodně nebyla nakloněná ženám a jistě nebylo snadné vydobýt si pozici a úctu. Přesto se jí to podařilo a roku 1922 úspěšně ukončila studium a stala se první ženou s titulem z fyziky v Prusku.

S nerovným posuzováním žen a mužů ve společnosti se musela potýkat jak Meitnerová, tak vypravěčka. Ta přemítá nad tím, o kolik by to Meitnerová měla jednodušší, kdyby byla muž. Výrokem: „*Hohe Leistungen in Physik oder Mathematik steigern nicht ihren Wert als*

¹⁹⁹ KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag, 1986, s.77

²⁰⁰ tamtéž s. 21

²⁰¹ tamtéž s. 23

²⁰² tamtéž s. 23

²⁰³ tamtéž s. 23-24

Frau.²⁰⁴ poukazuje na rozdíly mezi vnímáním úspěchů muže a ženy v dané oblasti. Žena výborná ve vědě, tedy v oblasti opanované muži, ztrácí atraktivitu jako žena obecně. Zdá se téměř, jako kdyby získala mužské „prvky“ a vyčlenila se z tradiční společnosti žen a jejich typických rolí. Něco podobného lze v dnešní době stále pozorovat i v opačném směru. Nežrídka jsou muži, zastávající pozice vnímané jako typicky ženské (učitelé v mateřských školách, zdravotní bratři), považováni za zženštilé a mnohdy se stávají terčem výsměchu a diskriminace. A to bez ohledu na to, jak dobrou práci vykonávají a jak velký talent pro danou oblast mají.

Zásluhy Meitnerové jsou zapomenuty, když Hahn sám dostává Nobelovu cenu za jejich společný objev: „*Třicet let společné práce, a Nobelovu cenu obdrží pouze muž*.“²⁰⁵ Vypravěčka tedy zpětně prožívá s Meitnerovou úspěchy i neúspěchy, problémy a diskriminaci kvůli pohlaví a také židovskému původu.

„*Albert Einstein nannte sie unsere Madame Curie... Aber sie wollte Lise Meitner sein. Verstehe ich das? Und ob*.“²⁰⁶ Otázka identity, osobního rozvoje, úspěchu a prosazení se je typickým rysem děl Königsdorfové. Meitnerová trpěla hned dvojí diskriminací: jako žena v oblasti, kde ženy prakticky neměly místo, a zároveň jako částečná Židovka ve společnosti, kde byli Židé považováni za podlidi: „*Sie war doppelt gedemütigt. Als Jüdin. Und als Frau*.“²⁰⁷ Všichni pocítovali úlevu, když opustila za nacismu ústav, protože ji kvůli židovskému původu vnímali jako ohrožení.²⁰⁸ Neustále tedy musela dokazovat svou hodnotu, o které ostatní pochybovali kvůli objektivním faktorům, které neměly na její fyzikální znalosti a schopnost nejmenší vliv. Vypravěčka chce pravděpodobně poukázat na potíže žen v kariéře a na jejich diskriminaci způsobenou mužskými představami o nerovnoprávnosti žen, potažmo i na komplikace, které právě tyto předsudky způsobovaly i po zrovnoprávnění žen. Ve vypravěččině době již mají ženy formálně stejná práva jako muži. Tuto dobu a dobu Lisy Meitnerové však dělí pouhých padesát let. Je tedy značně nepravděpodobné, aby společnost tak rychle opustila zakořeněnou představu, že ženám je předurčena pouze role žen v domácnosti a matek, a začala měřit ženy a muže naprosto stejným metrem. Možnost seberealizace je jak pro Meitnerovou, tak pro vypravěčku zkomplikována faktem, že za svou pozici musí bojovat a složitě si ji vydobývat z důvodu

²⁰⁴ KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag. 1986, s. 83

²⁰⁵ tamtéž s. 31

²⁰⁶ tamtéž s. 39

²⁰⁷ tamtéž s. 43

²⁰⁸ tamtéž s. 42

svého pohlaví.

Francouzská filozofka a feministka Simone de Beauvoirová ve své knize *Druhé pohlaví*, stěžejním díle druhé vlny feminismu, rozebírá mimo jiné i pozici žen a mužů v průběhu dějin. V předmluvě uvádí: „Žena je určována svým vztahem k muži, nikoliv muž svým vztahem k ní, žena je nepodstatná vzhledem k podstatnému. On je subjekt, on je Absolutno. Ona je to Druhé.“²⁰⁹ [...] „To v podstatě charakterizuje ženu: ona je tím Druhým v celku, jehož oba díly jsou jeden druhému nezbytné.“²¹⁰ Interpretace myšlenky de Beauvoirové není nijak složitá: nemůže existovat svět bez mužů, avšak ani svět bez žen. Problém je v celkovém nastavení, kdy přirozený zákon duality sám o sobě neurčuje hierarchii, avšak vývoj společnosti nastavil normu tak, že muž je ten důležitější a žena ta podřadnější.²¹¹ On zajišťuje přežití, ona se pouze stará o děti a domácnost. Důsledky tohoto pravěkého vzorce jsou až příliš zřejmé ještě ve dvacátém století a bolestně jej pociťuje jak vypravěčka, tak Lise Meitnerová. Cítí se jako ty Druhé, avšak jsou připraveny s tím bojovat: nechtějí být nutně lepší a úspěšnější než muži, požadují však, aby byly za své zásluhy a schopnosti posuzovány stejně jako jejich mužští kolegové. Nechtějí být považované za výjimky, za druhé Madame Currie, což naznačuje, že je Meitnerová jednou z mála svého druhu (úspěšných žen ve vědě) a téměř zázračný úkaz. Zatímco úspěšnými vědci se to jen hemžilo, vědkyně způsobovala pozdvižení a představovala raritu. Koneckonců i vypravěčka cituje Christu Wolfovou, část z díla *Kassandra*, ve kterém se zabývá tématem ženské literatury a rozebírá rozdíly mezi tím, jak jsou obecně vnímáni a přijímáni muži a ženy. Pozici žen v patriarchálně ovládané společnosti nazývá Wolfová jako „Objekte zweiten Grades.“²¹² Vypravěčka se však stoprocentně s touto teorií neztotožňuje – koneckonců jako Königsdorfová sama, i ona nepohlíží na ženy pouze jako na oběti mužského světa: „Bei diesem Geschehen gibt es immer zwei Seiten. Die eine, die den Angriff, das Objektmachen, als Machtmittel inszeniert, und die andere, die als Subjekt ihre Autonomie bewahrt.“²¹³

Vypravěčka sama však v dětství pociťovala, že by bylo jednodušší být mužem: „Ich wuchs als Sohn meines Vaters auf... Meine Interessen und Neigungen, meine Kinderfreundschaften, meine Zukunftsvorstellungen – alles: männlich.“²¹⁴ Již od dětství byla tedy postavena do pozice, kdy se měla chovat a jednat jako muž. To samozřejmě vyvolalo

²⁰⁹ BEAUVOIROVÁ, Simone. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis. 1996, s. 10

²¹⁰ tamtéž s. 4

²¹¹ tamtéž s. 4

²¹² KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag. 1986, s. 51

²¹³ tamtéž s. 53

²¹⁴ tamtéž s. 53

pocit, že ona sama je méněcenná už z principu, na základě svého pohlaví. Když ji jako dospívající dívku otec považuje za nutné informovat o roli ženy, rozčílí ji to: „*Nikdy v životě jsem se necítila tak uražená.*“²¹⁵ Z toho poměrně jasně vyplývá, že otec ženskou roli neartikuluje nijak pozitivně, ačkoli se o přesném znění onoho poučení více nedozvídáme. Faktem však zůstává, že na základě této rozmluvy se vypravěčka cítí jako odpadlík, („*Abtrünnige*“²¹⁶). Má problémy s nalezením a přijetím své vlastní identity, vlastní role, hodnoty a pozice ve světě.

Sama sebe začíná skutečně hledat až s nástupem nemoci a uvědomuje si svou rozpolcenost: „*Den Mann in mir. Die Frau in mir. Wie sollte ich da nicht schreien: Wer bin ich?*“²¹⁷ Vyrostla s pocitem, že ji otec miloval pouze proto, že ji považoval za syna (nebo ji považoval za syna, aby ji mohl milovat?), což dokazuje větou „*Ist es verwunderlich, dass er mich, um mich auf andere Art lieben zu können, kuzerhand zum Sohn stempelte.*“²¹⁸ Má problém najít svou vlastní hodnotu jako žena a uznat ji, respektovat sama sebe. Snaží se najít si svou vlastní cestu: „*Man muss seinen Auschnitt suchen. Das starre Rollenspiel durchbrechen.*“²¹⁹ Vypravěčka se snaží obhajovat současnou situaci ve své zemi, dokázat posun emancipace žen. Na otázku Meitnerové o principu rovnoprávnosti žen v tehdejší společnosti odpovídá následovně: „*Děti se dávají do zařízení, kde se o ně starají. O domácnost pečují ženy a muži společně.*“²²⁰ To zjevně funguje pouze zdánlivě, jelikož na dotaz týkající se počtu ženských držitelek Nobelovy ceny v Německu je vypravěčka nucená odpovědět: „*Žádná... Ale podniká se vše pro to, aby se to změnilo.*“²²¹ Tím pravděpodobně naráží na přehnané snahy socialistické vlády o emancipaci a zdůraznění důležitosti žen a zároveň kritizuje jejich nefunkčnost v reálné společnosti.

3.5 Analýza ženské postavy: vypravěčka

V podstatě jedinou ženskou postavou (a prakticky jedinou postavou celkově) je vypravěčka románu. Potažmo zde vystupuje i Lise Meitnerová, která má základ v reálné postavě, převážně však představuje výplod fantazie hlavní protagonistky omámené silnými léky.

²¹⁵ KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag. 1986, s. 54

²¹⁶ tamtéž s. 54

²¹⁷ tamtéž s. 54

²¹⁸ tamtéž s. 54

²¹⁹ tamtéž s. 55

²²⁰ tamtéž s. 56

²²¹ tamtéž s. 57

Vypravěčkou je tedy asi pětáctyřicetiletá letá vědkyně, matematicka. Je vdaná, má děti a trpí vážnou nemocí, kvůli které je často pod vlivem silných léků. Valná většina děje se týká právě Lisy Meitnerové, jejího života, kariéry a problémů, se kterými se musela potýkat. Vypravěčka trpí strachem z vlastní smrtelnosti, ze ztráty rozumu. Proto se zprvu snaží proti halucinacím bojovat, uvědomuje si, že jsou děsivým příznakem její nemoci („*Ein Krankheitszeichen*“²²²). S nemocí žije už nějaký čas („*Immerhin habe ich meine mittlere Lebenserwartung überschritten*“²²³), ale uvědomuje si, že za to vděčí pouze medicíně („*mit Hilfe kleiner grüner Kapseln*“²²⁴). Je si vědoma, že je na nich zcela závislá, a právě to ji tolik děsí. Halucinace bere jako nutnou daň za přežití. I tak však nechce být zcela bezmocná: „*Ich habe mich entschlossen, die Kontrolle nicht zu verlieren. Realität und Scheinwelt zu scheiden.*“²²⁵ Zejména pro vědkyni zvyklou exaktně přemýšlet, pohybující se ve světě, kde je pravda poměrně objektivní jev, který lze prokázat a mít pod kontrolou, jsou halucinace těžko přijatelné. Z medicínského hlediska své nemoci dokonale rozumí, ví, jaké procesy v mozku probíhají a proč. Je pro ni však těžké přijmout něco, co se neřídí exaktními a jasně danými pravidly. I tak se však pokouší mít vše co nejvíce pod kontrolou.

Dobu vyprávění lze snadno odvodit na základě tvrzení: „*Dáma sedící proti mně v kolečkovém křesle je již patnáct let mrtvá.*“²²⁶ Datum úmrtí Lisy Meitnerové je bez problémů dohledatelné (27.10.1968), jedná se tedy o období kolem roku 1983. Dále pak vypravěčka zmiňuje, že se s Meitnerovou skutečně jednou setkala, v roce 1958 u příležitosti oslav fyzika Maxe Plancka: „*Já: studentka fyziky... Bylo jí osmdesát! A mně dvacet!*“²²⁷ Není složité dopočítat, že tím pádem se vypravěčka narodila v roce 1938 – tedy ve stejném roce jako Königsdorfová. V textu je dokonce nepřímo zmíněné datum narození vypravěčky: „*Am einem Rosenglühwürmchentag hat Lise Meitner alles, was ihr Leben ausmachte, verlassen müssen. Am gleichen Tag erthielt mein Vater die Nachricht von meiner Geburt.*“²²⁸ Lze dohledat, že 13. července 1938 Lise Meitnerová za pomoci a podpory Hahna ilegálně emigrovala přes Holandsko do Stockholmu poté, co ztratila své rakouské občanství, když se v březnu 1938 Rakousko připojilo k nacistickému Německu a ona se jako Židovka ocitla

²²² KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag. 1986, s. 6

²²³ tamtéž s. 7

²²⁴ tamtéž s. 7

²²⁵ tamtéž s. 8

²²⁶ tamtéž s. 8

²²⁷ tamtéž s. 22

²²⁸ tamtéž s. 113

v potenciálním nebezpečí.²²⁹ Zároveň jde o den narození Königsdorfové. Podle autorčiných pamětí matka porodila na návštěvě, mimo domov, otci se tedy donesla zpráva až později.

Vypravěčka nachází mezi sebou a Meitnerovou hned několik spojitostí: „*Unsere reale Begegnung war kaum der Rede wert. Und doch ist alles voller geheimnisvoller Fäden und Verknüpfungen.*“²³⁰ Možná i proto si vybírá Meitnerovou jako své, svým způsobem, alter-ego. Jejím prostřednictvím pak vnímá a hodnotí svůj život, hledá společné znaky, analogie a rozdíly. Komunikace s Meitnerovou má pro ni terapeutický účinek: pouze jí se dokáže otevřeně svěřit se svými obavami, jen s ní dokáže diskutovat nad dilematy, která ji trápí. Společné mají mnohé, avšak autorka si většinou sama uvědomuje, že se jedná o pouhou iluzi, nazývá jí „*Erscheinung*“, „*Spuck*.“²³¹ Jedná se tedy opět o prolínání fantazie s realitou, charakteristický vypravěčský prostředek Königsdorfové. Místy se zdá, že vypravěčka stojí pevně nohama na zemi, ví, co je skutečné, uvědomuje si všechna objektivní fakta. O pár řádek později však následuje naprosto realistický popis konverzace mezi ní a Lisou Meitnerovou. Kdyby čtenář nevěděl, o koho se jedná, a neznal kontext, ani ho nenapadne si myslet, že by mělo jít o pouhý výplod fantazie, o situaci, která nastat nemohla.

Fiktivní postava Meitnerové však vyvolává ve vypravěčce reálné pocity a emoce: „*Wie könne mich aber jemand, an dessen objektive Existenz ich nicht glaube, kränken. Ich bin trotz aller Halluzinationen ein Wirklichkeitsmensch.*“²³² Snaží se bojovat s příznaky nemoci a slabosti, zůstat pevně nohama na zemi. S postupem času však propadá čím dál tím více do světa halucinací a hranice mezi fikcí a realitou se i pro ni stává stále nezřetelnější. Prostřednictvím fiktivních rozhovorů také vychází najevo její největší strach: strach ze smrti: „*[...] mir schon die Vorstellung von Folter und Todesurteil in Grauen und Angst versetzte.*“²³³

Později vypravěčka sama nachází spojitost mezi dvěma velkými tematickými okruhy celého díla: strachem ze smrti a zodpovědností za všechny své činy: „*Die Bedrohung der menschlichen Zivilisation bleibt abstrakt. Man kann die Gedanken darüber beiseite schieben wie das Wissen um die eigene Sterblichkeit.*“²³⁴ To však vypravěčka nedělá. Kvůli nemoci je nucena být konfrontována s vlastní smrtelností, pokusit se ji pochopit a přijmout. Možná jí k tomu pomáhá právě analogie s Lisou Meitnerovou, která se také musela potýkat

²²⁹ Otto Hahn – Wikipedie. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Otto_Hahn.

²³⁰ KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag, 1986, s. 113

²³¹ tamtéž s. 9, 10

²³² tamtéž s. 46

²³³ tamtéž s. 19

²³⁴ tamtéž s. 92

s přijetím nepříjemné situace, kterou většina lidí upozaduje: musela přijmout zodpovědnost za následky objevu, na kterém se podílela. Možná má celá kniha sloužit jako terapie, pokus smířit se s vlastní smrtelností a s bolestivými událostmi svého života, a to prostřednictvím Meitnerové a jejího dilematu. Zároveň jsou obě témata propojená: Meitnerová je mrtvá, vnáší tedy do díla téma smrti, vypravěčka je vědkyně, otázka zodpovědnosti za vědecké pokroky se jí tedy také týká. Zdůrazňuje důležitost přijetí nepříjemných faktů, ačkoli je to složité: „*Angst aus Wissen lähme nur, kann man sagen. Aber man darf dann auch nicht mit der Mobilisierung seiner Kräfte rechnen.*“²³⁵ Těmito slovy komentuje strach z nemoci a jejích následků. Mluví také o tom, že zamlčí-li se pacientovi nepříjemná zpráva, nemá prostor zmobilizovat své síly. V této souvislosti opět tvoří analogii na vědu. Mluví o „*mobilizaci lidskosti*“²³⁶, jinými slovy tedy: budou-li vědci před nepříjemnými možnými důsledky zavírat z pohodlnosti oči, logicky je nic nedonutí podívat se na věc z hlediska humanity, jednoduše si nepřipustí negativní stránky vývoje, protože je to snazší. Tento problém spojuje i se třetím tématem: s odpovědností Německa a Němců za činy druhé světové války. „*[...] es zwischen Verantwortung und Mitschuld in Zukunft nichts mehr gibt. Mitschuld am Missbrauch von Erkenntnis. Mitschuld am Abstempeln zu Untermenschen. Zu Objekten.*“²³⁷ Nutnost vidět a připustit si realitu a v některých případech i spoluvinu se tedy týká všech diskutovaných oblastí: zdravotního stavu a vlastní smrtelnosti, zodpovědnosti za vědecký vývoj i zodpovědnosti za druhou světovou válku.

3.6 Autobiografické prvky v románu *Respektloser Umgang*

Jak již bylo zmíněno, v díle lze nalézt několik částí přímo odkazujících na život Helgy Königsdorfové. Některé autobiografické prvky jsou zřejmé na první pohled: již diskutované datum narození, vypravěčka je vědkyně trpící nevléčitelnou nemocí, otec vypravěčky pracuje ve stejném odvětví jako ve své době otec autorky („*Schieferbergbaugesellschaft Hoffnung*“²³⁸).

Její bývalý manžel je také matematik, mluví o výzkumném semináři, který spolu vedou („*Er ist der Vater meiner Kinder. Damals, als die Angst begann, war er noch Meinmann...Heute beschränkt sich alles auf Mathematik*“²³⁹). V souvislosti s tím také popisuje jeho reakce na

²³⁵ KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag, 1986, s. 92-93

²³⁶ tamtéž s. 93

²³⁷ tamtéž s. 93

²³⁸ tamtéž s. 51

²³⁹ tamtéž s. 61

příznaky počínající nemoci: „*Du kannst schon! Du willst nur nicht!*“²⁴⁰ Obdobně popisuje chování manžela Königsdorfová ve své autobiografii.

Vypravěčka má děti, dceru a syna-vědce, stejně jako Königsdorfová. Očekávání ze strany rodičů a fungování v rámci primární rodiny popisuje téměř stejnými slovy jako ve své autobiografii *Landschaft in wechselndem Licht*: „*Niemand hat mich zu hohen Leistungen getrieben. Es wurde einfach stillschweigend vorausgesetzt, dass ich überall die Erste war.*“²⁴¹

Svůj komplikovaný vztah s matkou popisuje slovy: „*Meine Mutter hat die klassische Frauenrolle akzeptiert, und diese – sie ist ein starker Charakter – voll ausgeschöpft. Ihre Fürsorge war blanke Tyrannei.*“²⁴² Stejně jako Königsdorfová, pociťovala i vypravěčka nedostatek něhy a lásky ze strany své matky: „*Es gab Zeiten, da waren wir fast Freundinnen. Aber meistens stand ein Mann zwischen uns.*“²⁴³ Matka plnila ženskou roli manželky a matky napohled dokonale, dle konvencí a představ společnosti.

Román *Respektloser Umgang* pak vypravěčka zakončuje úvahami nad tím, co je smyslem života, a vyrovnává se s vlastní blížící se smrtelností: „*Der Sinn des Lebens ist das Leben [...] Unsterblich sind wir, solange diesem Leben Kontinuität beschieden ist.*“²⁴⁴ Dochází k závěru, že je nutné zanechat stopu pro další generace, něco, z čeho mohou těžit a vycházet, co mohou dále rozvíjet. Považuje za důležité zanechat otisk, něco hodnotného na světě a zároveň si život užít. Potom měla existence jedinice smysl, něco po něm zůstane: „*[...] i když moje jméno bude již dávno zapomenuto.*“²⁴⁵ Každý jedinec je originál, tedy každý má možnost přispět svou existencí světu. Jedná se o otázku, se kterou se potýkala i Königsdorfová v kontextu své nemoci a osobní krize ohledně vědecké kariéry a smyslu života jako takového, který byl po dlouhou dobu zastíněn honbou za kariérou, výsledky, úspěchy a uznáním – tedy cíli, které si předsevzala buď sama, nebo které jí předepsala společnost. Nakonec však zjišťuje, že její přínos vědě – potažmo i ona sama – mohou být brzy zapomenuty, že ona „stopa“, kterou po sobě po smrti zanechá, nezůstane v oblasti pomíjivých kariérních úspěchů. Možná má právě toto vyprávění (a její umělecká činnost obecně) být tím, co po ní zůstane i po jejím odchodu ze světa.

²⁴⁰ KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag, 1986, s. 61

²⁴¹ tamtéž s. 90

²⁴² tamtéž s. 80

²⁴³ tamtéž s. 81

²⁴⁴ tamtéž s. 114

²⁴⁵ tamtéž s. 114

4. *Lemma 1, Der todsichere Tip (Zaručený tip)*

4.1 *Lemma 1 – stručný popis děje*

Povídka je vyprávěná v er-formě, místy připomíná matematický protokol. Obsahuje napohled vědecké definice matematických teorií týkající se tzv. lemma 1 (odtud i název povídky), předpokladu, který se vědec snaží dokázat. Johanna Bocková je mladá matematicka píšící dizertační práci na zadané téma „Geometrický přístup ke 3. Kurzovému problému“. V rámci výzkumu učiní nečekaný objev a navrhuje řešení, které přijímá vědecká komunita s nadšením. Ani jeden ze tří vědců posuzujících její práci však neodhalí zásadní chybu, která celou její teorii vyvrací. Přijde na ni Bocková sama, stahuje svou dizertaci a odkládá obhajobu. Ve výroční zprávě o plnění plánu Matematického střediska vedoucí pracovníci byrokratickými kličkami a vhodným formulováním vět napíší, že plán byl solidně splněn. Proti tomu se však Bocková ohradí, protože se jedná o zjevnou lež. Požaduje pozměnění zprávy, čímž způsobí pozdvižení a problémy ve vyšších sférách vedení. Johanna všem vysvětlí, že se jedná pouze o její pochybení, avšak navzdory tomu ji později ze Střediska propustí a pošlou ji, „*aby si hledala místo v praxi.*“²⁴⁶ Johanna však neklesá na mysli a nadšeně se pouští do nových výzev, což její nadřízený komentuje slovy, že „*se tím Johanně dostane příležitosti, aby konečně jednou způsobila opravdovou škodu.*“²⁴⁷

4.2 *Der todsichere Tip (Zaručený tip) – stručný popis děje*

Obdobným stylem je psána a obdobnými tématy se zabývá i povídka *Zaručený tip*. I ta se odehrává v Matematickém středisku, vedoucím profesorem je i v tomto případě Papst. Tentokrát je hlavní ženskou postavou Cornelia Fröhlichová, opět nadaná vědkyně, teoretička pravděpodobnosti. Vedoucí se rozhodne navrhnout ji na cenu za vědecký přínos, místní televize ji pozve do svého vědeckého pořadu, noviny o ní chtějí napsat článek. Pro potřeby pořadu vynalezne zábavnou hru, v níž je výhra zaručená, s pravděpodobností 0,99 (odtud i název povídky). Papst však najednou nedokáže unést její úspěch a slávu a bez uvedení jakéhokoli prokazatelného důvodu stahuje její navržení na cenu. Sekční šéf na ministerstvu financí se zase obává možných neblahých následků výstupu Fröhlichové: „*Přede dveřmi je*

²⁴⁶ KÖNIGSDORF, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon, 1998, s. 23

²⁴⁷ tamtéž s. 23

novoroční tombola a kolegové z televize by se měli podívat na poslední výherní kvóty.“²⁴⁸ Nakonec i šéfredaktor stahuje plánovaný článek. Všichni se začnou ptát na důvody náhlé změny situace, nakonec přijde vysvětlení: „Fröhlichová prý způsobila v televizi obrovský skandál... Nemá se o tom mluvit.“²⁴⁹ Papst na základě toho ruší služební cestu Fröhlichové, další vedoucí pracovník – muž, který ji měl přijmout do vyšší pozice, než zastávala dosud, ji nakonec na základě těchto událostí odmítá. Jejím manželovi, biologovi pak Papst podá „mlhavý výklad o narušených vztazích vzájemné důvěry ve smyslu obecném i zvláštním, o spolupracovnících, kteří nenalézají cestu ke svému vedoucímu, o roztržkách, které zasahují až do manželství.“²⁵⁰ Do půl roku se Cornelia rozvádí. Avšak nedává na sobě znát smutek ani rozčilení, což dohání Papsta k šílenství: „Kdykoli Papstovi zkřížila cestu, celá bezstarostná a šťastná, přemítal pln rozhořčení o tom, proč že mu zákoník práce neposkytuje žádnou fintu, aby mohl proti takovým lidem zakročit, jak si zaslouží.“²⁵¹

4.3 Porovnání povídek a ženských postav

Jak již bylo zmíněno, několik povídek Helgy Königsdorfové je situováno do vědeckého prostředí. Vzhledem k faktu, že sama strávila většinu profesního života ve vědeckém ústavu, je zřejmé, že inspiraci pro tyto povídky čerpala ze svých zkušeností matematicky. V. Glosíková ve svém doslovu k českému vydání povídek nazývá většinu povídek z vědeckého prostředí „ostrými satirami“ a nachází „společného ideového jmenovatele: jsou kritikou takové vědecké práce, která nesměruje k hledání nového, ale k objevování už objeveného [...], k vylepšování formulací [...], otevřeně pranýřují plagiátorství, nekvalifikované rozhodování a hodnocení výsledků vědecké práce [...], neúčinnost a neefektivnost několikastupňových organizačních struktur [...], poukazování na škodlivost převahy subjektivního činitele nad objektivními odbornými kritérii při hodnocení a řízení vědecké práce.“²⁵² Všechny vyjmenované oblasti kritiky lze nalézt i ve vybraných povídkách *Lemma 1* a *Zaručený tip*. Kromě toho však mají společnou ještě jednu věc, vzhledem k tématu této práce zásadní: jednou z hlavních postav je žena. Tím však podobnost nekončí.

²⁴⁸ KÖNIGSDORF, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon, 1998, s. 109

²⁴⁹ tamtéž s. 112

²⁵⁰ tamtéž s. 112-113

²⁵¹ tamtéž s. 113

²⁵² tamtéž s. 161-162

V obou povídkách se žena-vědkyně stává obětí byrokracie a nefungujícího a nespravedlivého systému, který ve vědeckém světě v době autorky panoval. Ani v jednom případě není otevřeně řečeno, že se jedná o diskriminaci z hlediska pohlaví, avšak několik negativních komentářů plných despektu je namířeno právě tímto směrem. Slovy: „*Jen proto, že jedna husička se chtěla předvést, je teď celá armáda kvalifikovaných sil zdržována od vědecké práce,*“²⁵³ vynadá profesor Johanně.

Rozhodnutí pozvat do populárně naučného televizního pořadu Corneliu pak považuje moderátor za dobrý nápad právě z důvodu jejího pohlaví:

„*Žena a matematika, to poskytne přesně onu špetku perversity, kterou náš pořad potřebuje.*“

„*Předpokládá to však aspoň trochu sexu*“, podotkl kameraman skepticky.

*Copak si ostatní myslí, že je nějaký začátečník. Prohlédl si tu dámu podrobně. Docela jará už pochopitelně není. Ale co maska! Neměli by podceňovat maskování.*²⁵⁴

Oba muži uvažují o ženě jako o objektu, senzaci, která přitáhne diváky k obrazovkám. Evidentně tedy oba považují ženu, která pracuje v odvětví obecně vnímaném jako „mužské“, dokonce za „perversitu“, něco nevhodného a skandálního.

V obou zmíněných povídkách hrají ženské protagonistky jednu z hlavních rolí, celý děj se točí okolo nich. Přesto se však tentokrát nedozvídáme prakticky nic o jejich pocitech a myšlenkách. Téměř vše je podávané z mužské perspektivy vedoucích pracovníků, na rozdíl od předchozích povídek jsou tyto však vyprávěné v er formě, hlavní ženské postavy tedy nejsou zároveň vypravěčkami. V případě povídky *Lemma 1* se dozvídáme alespoň nějaké osobní informace o ženské postavě: „*Její největší chybou byl fanatismus ve všem, co podnikala [...]. Rozhodně byla Johanna vášnivou matematickou a předpovídali jí skvělou budoucnost.*“²⁵⁵ Stejně jako Corneliu je tedy velmi úspěšná ve svém oboru a až události popisované v povídkách přinesou oběma protagonistkám problémy a ztrátu dosavadní pozice. Johanna si je vědoma svých úspěchů a je poněkud výstřední („[...] *i v té nejnevhodnější situaci kreslila na útržky papíru obrazce podobné hyperbolám.*“²⁵⁶). Sice se dopustí chyby, ale je pouhou doktorandkou, na vině jsou tedy spíše ostatní vedoucí pracovníci, kteří její výzkum nadšeně podpořili, aniž by se pokoušeli (nebo to snad nebylo v jejich silách?) jej ověřit. Naproti tomu Corneliu v povídce *Zaručený tip* nijak nepochybí. Pouze souhlasí s účastí v pořadu a připraví si zajímavý a vhodný program. Následující sled

²⁵³ KÖNIGSDORF, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon, 1998, s. 22

²⁵⁴ tamtéž s. 107

²⁵⁵ tamtéž s. 14

²⁵⁶ tamtéž s. 15-16

událostí je způsoben pouze neschopností mužů přijmout úspěch ženy ve stejném povolání a pochybnými praktikami ve vedení nejen Střediska, ale i médií, televize a celé společnosti. Kritika systému tedy přesahuje jak vědecké kruhy, tak téma diskriminace žen.

Obě ženské postavy z analyzovaných povídek trpí nespravedlností způsobenou mužskou neschopností vyrovnat se s tím, že by žena mohla dosáhnout stejných (případně dokonce větších) profesních úspěchů jako oni. Johanna se pouze snaží dostat své cti a podávat pravdivé informace, ačkoli si je vědoma toho, že to způsobí problémy pro ni i Středisko. Když vidí následky svého jednání, dokonce se i omluví a pokusí se vzít celou vinu na sebe, avšak „o Johannino ujišťování o lítosti sotvakdo už jevil zájem.“²⁵⁷ Pouze jednala dle svého nejlepšího vědomí a svědomí, udělala chybu, na kterou má každý, zejména v počátcích vědecké kariéry, právo, přesto je uvržena v nemilost.

Nespravedlnost bije v Corneliině případě do očí ještě výrazněji. Ta se provinila pouze tím, že je úspěšná žena – a to někteří muži nedovedou přijmout. Místo toho, aby byl Papst pyšný na slávu a pozornost, kterou Corneliino vystoupení v médiích Středisku přinese, pocítuje „rozmrzelost, o jejíchž příčinách však vůbec neuvažoval.“²⁵⁸ Stahuje tedy její navržení na cenu a jako odůvodnění mu stačí, že „čím déle o tom dumal, tím zřetelněji poznával, že podlehl chybnému úsudku.“²⁵⁹ Situace však zůstává stejná, v čase mezi jeho rozhodnutím navrhnout ji na cenu a následným zvrácením tohoto rozhodnutí se nestalo nic, co by zpochybnilo Corneliiny zásluhy a vědecké počiny. Pravděpodobně mu jen není příjemné, že se tolik uznání dostává někomu jinému, než jemu – a co víc, dokonce ženě.

Závěr obou povídek je velmi podobný. Ačkoli Johanna i Corneliie musí odejít ze svého současného pracoviště, ani jedna z nich nepůsobí nešťastně, ani neodporuje. Johannu „ovládla nová činorodost,“²⁶⁰ je nadšená z nových výzev. Corneliie pak „přímo rozkvetla,“²⁶¹ vstoupila do nového vztahu s asistentem onoho pořadu. Její spokojenost si pravděpodobně zakomplexovaný Papst vykládal jako „neomalenost.“²⁶²

Povídky Helgy Königsdorfové, které jsou zaměřené na partnerské a rodinné vztahy, většinou přinášejí velmi subjektivní pohled hlavní ženské protagonistky, která většinu z nich vypráví. Čtenáři je tedy umožněno poznat její myšlenky, způsob vnímání určitých situací a názory (ačkoli je to mnohdy skryto v satirickém a ironickém ztvárnění). Naproti tomu povídky

²⁵⁷ KÖNIGSDORF, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon, 1998, s. 23

²⁵⁸ tamtéž s. 108

²⁵⁹ tamtéž s. 109

²⁶⁰ tamtéž s. 23

²⁶¹ tamtéž s. 113

²⁶² tamtéž s. 113

z vědeckého prostředí představují úplný opak. Ačkoli ve zmiňovaných dvou povídkových textech vystupují ženské protagonistky a hrají stěžejní roli, dostává se nám jen stručného popisu jejich vlastností a názorů – v případě Cornélie Fröhlichové pak téměř žádného. Ačkoli celý příběh je vyprávěním prakticky pouze o ní, nikdy se nedozvíme, s jakými pocity přijala pozvání do pořadu, jak reagovala, když se vše začalo hroutit. Z perspektivy Papsta se pouze na závěr dozvídáme, že působí šťastně a bezstarostně.²⁶³

Možným záměrem autorky je pokus o objektivní kritiku vědecké společnosti a jejího nastavení. Snaží se demonstrovat nemožnost ubránit se zjevné nespravedlnosti v oboru, ve kterém by měla být pravidla jasně definovaná a transparentní. Systém však umožňuje bezpočet klíčků a možností, jak předpisy snadno obejít, a dovoluje, aby do rozhodovacího procesu vstoupily individuální subjektivní názory, jejichž motivace je různá: závist, osobní nadřazenost, komplexy, patriarchální postoje atd.

²⁶³ KÖNIGSDORF, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon, 1998, s. 113

Závěr

Cílem první části práce byl ucelený přehled informací o životě Helgy Königsdorfové v kontextu její doby a tvorby, jenž měl tvořit podklad pro následnou interpretaci vybraných povídkových textů s důrazem na analýzu ženských postav.

Z rešerše vyplynulo, že většina analyzovaných děl obsahuje autobiografické prvky a opakující se motivy. Analyzované povídky s ohledem na hlavní ženské postavy lze rozdělit do dvou základních skupin. První skupinu tvoří povídky zabývající se primárně rodinnými a partnerskými vztahy z pohledu ženské protagonistky-vypravěčky (*Bolero*, *Der Zweite*, *Die Wahrheit über Schorsch*, *Das Krokodil im Haussee*). Hlavními tématy prvních tří jmenovaných povídek jsou (většinou nespokojená a nenaplněná) partnerství s mužem. Jejich protagonistky si připouští nespokojenost a nenaplněný život, nemají však sílu daný stav změnit. Často bojují s obecně přijímaným pravidlem, že žena bez muže má menší hodnotu a méně spokojený život. Pouze vypravěčka z povídky *Bolero* se nakonec rozhodne k razantnímu činu, hrdinky ostatních dvou povídek jen pasivně a smířeně přijímají svůj osud, případně unikají do fantazií a fiktivních představ ideálního partnerského vztahu. Povídka *Das Krokodil im Haussee* (*Krokodýl v domácím jezeře*) se zabývá podobnou tematikou, tentokrát se ale nejedná primárně o partnerství mezi mužem a ženou, ale o vztahy v nefunkční rodině. Vypravěčka opět popisuje svůj nespokojený život, tentokrát však není kvůli pocíťovanému tlaku společnosti uvězněná v nenaplnujícím vztahu s mužem, ale v rodině vedené tyranskou matkou. Vzorec je však podobný – ani ona není schopná nezdravý vztah opustit a osamostatnit se. Charakteristickými rysy těchto povídek je ponor do osobní roviny, tematizované jsou především intimní problémy související se soukromým životem protagonistek.

Druhou skupinu povídek pak tvoří *Lemma 1 a Der todsichere Tip* (*Zaručený tip*). Jedná se o povídky z vědeckého prostředí, ve kterých je hlavní postavou a katalyzátorem celého děje ženská postava. Navzdory tomu se však o obou ženských protagonistkách dozvídáme poměrně málo. Obě se stávají oběťmi nespravedlivého byrokratického systému, který na vyšších pozicích vědecké hierarchie (a potažmo i státního zřízení jako takového) umožňuje nerovné zacházení. Jedná se o úspěšné vědkyně, jejichž inteligenci a průbojnost nesou jim profesně nadřazení muži těžce. Kromě komplikované situace žen ve vědě tedy tyto povídky vykreslují témata, jako je kritika vědeckého prostředí (nejen v autorčině době) a role subjektivity a osobních preferencí při hodnocení vědeckých prací. Hlavní hrdinky těchto

dvou povídek nakonec také akceptují vzniklou situaci. Na rozdíl od protagonistek z první skupiny povídek se však nevzdávají a nové situace využijí k osobnímu rozvoji. Nejzásadnější rozdíl oproti první skupině však spočívá v tom, že se nám nedostává vhledu do myšlenek dané ženské postavy a její úhel pohledu nepoznáváme vůbec nebo pouze náznakově a okrajově. V tomto případě jsou tematizované především problémy profesní. Nejdlejší analyzované dílo, kratší román *Respektloser Umgang*, by bylo možné zařadit do obou výše zmíněných skupin. Vypráví jej ženská protagonistka, jejíž jméno tak jako v ostatních povídkách z prvního okruhu neznáme. Potýká se s osobními problémy, reflektuje svou minulost, komplikovaný vztah k mužům i matce, popisuje své obavy, strachy, životní postoje a priority. Zároveň zde však hraje podstatnou roli věda, technický pokrok a jeho následky. Vypravěčka řeší prostřednictvím fiktivních rozhovorů s již zesnulou fyzičkou Lisou Meitnerovou jak osobní, tak profesní problémy a situaci ve vědě obecně, a to ve stejné míře. Společným jmenovatelem všech povídek je komplikovaná a obtížná pozice žen. V případě první skupiny se jedná o pozici v partnerských vztazích a ve společnosti obecně, v případě druhém o pozici žen v profesním světě exaktních věd. Jak již bylo zmíněno, román *Respektloser Umgang* se dotýká obou oblastí a zároveň slouží nejvíce ze zmiňovaných próz jako semi-autobiografie Helgy Königsdorfové.

V analyzovaných povídkách tedy lze nalézt všechny hlavní formální i tematické rysy charakteristické pro tvorbu Helgy Königsdorfové. Specifika jejího jazyka spočívají například v na první pohled objektivních a nezaújatých popisech situací, které skrývají břitkou ironií a paradox často hraničící s absurditou. Zejména v prózách, v nichž je do reálných příběhů zakomponován prvek fantastična (například krokodýl, který se ocitne v berlínském jezeře a sežere souseda, zjevení dávného milence uprostřed vypravěččina obývacího pokoje atd.), autorka s absurditou cílevědomě pracuje za účelem dosažení kýženého účinku při ztvárnění paradoxních a satirických situací.

Neobvyklé je také mnohdy satirické používání vědeckého žargonu, které je nejvíce zřejmé v dílech z tohoto prostředí. Motivy se často dotýkají problematičké emancipace žen (ať už v osobních či profesních vztazích) a boje (nebo jeho nedostatku) s předsudky společnosti vůči ženám.

Z analýz tedy vyplývá, že hlavní ženské postavy v prózách Helgy Königsdorfové jsou většinou vzdělané a inteligentní ženy, které se potýkají s různými problémy často pramenícími z pocíťované potřeby emancipace. Jejím dosažení však stojí v cestě zastaralé nastavení společnosti či jiné výše zmiňované komplikace. Většina povídek obsahuje

autobiografické prvky (těžkosti spojené s pozicí ženy ve vědě, problémový vztah s matkou, nenaplňující vztahy s muži, pocity méněcennosti z důvodu pohlaví).

Resumé

Die vorliegende Diplomarbeit beschäftigt sich mit den ausgewählten Prosawerken der 1938 in Gera geborenen deutschen Autorin Helga Königsdorf. Sie studierte Physik in Jena und Ost-Berlin. Die erste Hälfte ihres Lebens war eng mit der exakten Wissenschaft verbunden. Sie arbeitete schließlich als Leiterin der Abteilung für Wahrscheinlichkeitsrechnung und Mathematische Statistik am Mathematischen Institut der Akademie der Wissenschaften in Berlin, 1974 ist sie Professorin geworden.

Ihre literarische Karriere begann erst, als sie 40 Jahre alt war, mit der Herausgabe ihres ersten Erzählbandes *Meine ungehörigen Träume*.

Diese Diplomarbeit besteht aus zwei Teilen. Der erste Teil beschäftigt sich zuerst mit den einzelnen Lebensstadien und dem literarischen Schaffen der Autorin. Als Primärquelle für die biografische Darstellung diente das Erinnerungsbuch *Landschaft in wechselndem Licht*. Dieses Buch wurde im Jahre 2002 als Königsdorfs letztes literarisches Werk herausgegeben worden. In diesem Teil der Arbeit werden auch ihr spezifischer Schreibstil und typische Themen und Motive untersucht. Dazu gehören zum Beispiel die Probleme der Gleichberechtigung der Frauen in der zweiten Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts, das Leben in der DDR und Probleme im Bereich der Wissenschaften oder Partnerbeziehungen aller Art.

Königsdorfs politische Standpunkte und öffentliche Beiträge, die sie in der sog. „Wendezeit“ am häufigsten äußerte, wurden unter dem Titel *1989 oder ein Moment der Schönheit: Eine Collage aus Briefen, Gedichten und Texten* veröffentlicht. Sie war auch als Publizistin (vor allem in dieser Zeit) tätig. Sie schrieb für die Zeitungen wie *Neues Deutschland* oder *Frankfurter Allgemeine*. Außerdem verfasste sie vor allem Erzählungen. Daneben veröffentlichte sie auch zwei Romane, Essays und Gedichte. Im ersten Teil der Arbeit wird ebenfalls genauer auf ihre persönliche Krise eingegangen, die dazu führte, dass die Wissenschaftlerin eine literarische Karriere begann. Das Ziel ist einen umfassenden Überblick über das Leben der Autorin im Kontext ihrer Zeit und ihrer Arbeit zu geben, der die Grundlage für die nachfolgende Analyse der weiblichen Hauptfiguren in ausgewählten Prosatexten bilden soll.

Im zweiten Teil führe ich eine Analyse der Frauenfiguren aus sieben Prosatexten durch. Es wurden folgende Erzählungen ausgewählt: *Der Zweite*, *Das Krokodil im Haussee*, *Bolero*, *Lemma 1*, *Der todsichere Tipp*, *Die Wahrheit über Schorsch* und der Roman *Respektloser*

Umgang. Die Analyse beginnt immer mit der inhaltlichen Zusammenfassung der Handlung. Der Schwerpunkt liegt auf der Charakterisierung einzelner Frauenfiguren, wobei die Protagonistinnen im Zentrum der Untersuchung stehen. Mit dem Erzähltext als Grundlage soll ein detailliertes Porträt der Figuren zusammengestellt werden. Jedes Medaillon enthält nicht nur faktische Grundinformationen, wie Name, Alter, Beruf, Familienstand der dargestellten Personen, sondern auch deren Meinungen und Stellungnahmen.

In fünf Prosawerken gibt es eine Ich-Erzählerin, die die Perspektive der Hauptfigur einnimmt. Diese Erzählperspektive ermöglicht alles mit den Augen einer weiblichen Figur zu sehen. So ist es einfacher, ihre Beschaffenheit und Prioritäten zu erkennen. Meine Analyse zeigt, dass die Mehrheit der untersuchten Texte autobiographische Elemente und sich wiederholende Motive enthalten. Die Protagonistinnen kämpfen oft mit der weit verbreiteten Denkweise, dass Frauen ohne einen Mann von geringerer Bedeutung sind beziehungsweise nicht so erfolgreich wie ein Mann sein können.

Königsdorfs eigenes Leben, ihre Erlebnisse und Erfahrungen waren für sie eine Inspiration. Durch ihre literarischen Werke präsentiert sie auch ihre eigenen Meinungen, ihre Ängste, Prioritäten, Probleme und unerfüllte Wünsche. Das Schreiben stellte für Königsdorf in späteren Lebensphasen in gewisser Weise eine Therapie dar. Auch das Thema ihrer Diagnose (Parkinson-Krankheit) nimmt sie in ihren Werken mit auf. Die Ich-Erzählerin im Roman *Respektloser Umgang* ist zum Beispiel eine Wissenschaftlerin, die an einer unheilbaren Krankheit leidet. Während der fiktiven Begegnungen mit der Physikerin Lise Meitner, die bereits tot ist, setzt sich die Protagonistin mit Themen, wie Sterblichkeit, Schuld der Deutschen am Holocaust oder die Verantwortung der Wissenschaftler in Folge der technologischen Entwicklung, auseinander.

Das Hauptthema der Erzählung *Das Krokodil im Haussee* sind Beziehungen in einer disfunktionalen Familie, die von der tyrannischen Mutter geführt wird. Auch in dieser Erzählung kann man autobiografische Elemente finden, wie zum Beispiel eine schwierige Mutter-Tochter Beziehung.

In den Kurzgeschichten *Lemma 1* und *Der todsichere Tipp* kritisiert die Autorin Probleme der damaligen Wissenschaftswelt und des gesamten staatlichen Systems. Die Kritik wird oft durch Ironie und Satire verdeutlicht und in vielen absurden Bildern hervorgehoben. In beiden Erzählungen erscheint eine weibliche Hauptfigur: Eine Wissenschaftlerin, die mit verschiedenen Problemen des Lebens in der Männergesellschaft zu kämpfen hat. In diesem

Fall sind die Frauenfiguren keine Erzählerinnen und der Leser erfährt nicht viele Informationen über ihre Gedanken und Meinungen.

Die drei Erzählungen *Der Zweite*, *Die Wahrheit über Schorsch* und *Bolero* thematisieren unerfüllte Wünsche und Bedürfnisse von drei Frauen, die in unglücklichen Partnerschaften leben. Alle drei Ich-Erzählerinnen sind sich bewusst, dass sie nicht glücklich sind, unternehmen aber nichts dagegen – eine Ausnahme stellt nur die Erzählerin von der Erzählung *Bolero* dar. Bei ihr weiß man aber nicht, ob die Trennung nur in einem Traum oder in der Realität vollzogen wird. Diese drei Frauenfiguren haben viele Berührungspunkte: sie sehnen sich nach Zärtlichkeit. Allerdings wollen sie sich nicht dazu bekennen, da sie das Gefühl haben, emanzipiert sein zu müssen. Deshalb fliehen sie oft in die Fantasiewelt, deren Grenze zur realen Welt sehr oft nicht zu erkennen ist. Der Leser kennt die Namen der Protagonistinnen nicht.

Die Besonderheiten und Spezifika von Königsdorfs Sprache liegen zum Beispiel in der auf den ersten Blick objektiven und unvoreingenommenen Beschreibungsweise der Situationen. In ihrem Ausdruck verbergen sich scharfe Ironie und Paradoxa, die oft an Absurdität grenzen. Ungewöhnlich ist auch der oft satirische Gebrauch des Fachjargons aus dem Bereich der Mathematik und Physik. Mit diesem Thema beschäftigte sich zum Beispiel Horst Haase in seinem Vortrag *Von der Mathematik zur (schönen) Literatur – Helga Königsdorf*, der auch als Quelle in dieser Arbeit dient.

Am Ende der Diplomarbeit werden die Unterschiede und Ähnlichkeiten der weiblichen Figuren zusammengefasst. Dazu gehören Themen und Leitmotive, sowie alle sieben Erzählungen im Allgemeinen.

Seznam použitých informačních zdrojů

Knižní zdroje

- BEAUVOIROVÁ, Simone. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis, 1966. ISBN: 11-047-67
- GERIGK, Horst-Jürgen. *Lesen und interpretieren*. Heidelberg: Mattes Verlag, 2013 (3.Auflage), ISBN: 978 – 3 – 86809 – 083 – 3.
- KAMINSKY, Anna. *Frauen in der DDR*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2016. ISBN 978-3861539131
- KÖNIGSDORF, Helga. *1989 oder ein Moment der Schönheit*. 2. vydání. Berlin: Aufbau Verlag, 2016. ISBN: 978-3-8412-1224
- KÖNIGSDORFOVÁ, Helga. *Běh věcí*. Praha: Odeon, 1998. ISBN 01-077-88.
- KÖNIGSDORF, Helga. *Landschaft in wechselndem Licht*. Berlin: Aufbau Verlag, 2002. ISBN: 978-3-8412-1229-0.
- KÖNIGSDORF, Helga. *Lauf der Dinge*. Berlin: Aufbau Verlag, 2006. ISBN 978-3-8412-1219-1.
- KÖNIGSDORF, Helga. *Meine ungehörigen Träume*. Berlin: Aufbau Verlag, 1990. ISBN 978-3351016401.
- KÖNIGSDORF, Helga. *Respektloser Umgang*. Berlin: Aufbau Verlag, 1986. ISBN 3-351-00177-0.
- VON OPPEN, Karoline. *Helga Königsdorf: An intellectual opposition? v: Textual Responses to German Unification: Processing Historical and Social Change in Literature and Film*. Berlin: Walter de Gruyter, 2001. s. 121-125. ISBN 3-11-017022-1.

Internetové zdroje

- Die Welt [online]. Hannes Schwenger: Schach dem Tod. Die DDR-Autorin Helga Königsdorf schreibt um ihr Leben. [cit. 16.04.2019]. Dostupné z: <https://www.welt.de/print-welt/article390830/Schach-dem-Tod.html>
- HAASE, Horst. Leibniz-Sozietät der Wissenschaften zu Berlin: Von der Mathematik zur (schönen) Literatur – Helga Königsdorf. s. 117-130. [online], 2006. [cit. 10.04.2019] Dostupné z: https://leibnizsozietat.de/wp-content/uploads/2012/11/10_haase.pdf
- KÖNIGSDORF, Helga. Was nun? Neues Deutschland. Berlín. 17/18 únor 1990.
- Lise Meitner – Leben und Werk. Lise-Meitner-Gesamtschule Köln-Porz [online]. [cit. 11.04.2019]. Dostupné z: <https://lmgporz.de/schulleben/lise-meitner-leben-und-werk/>
- Otto Hahn und Lise Meitner. SEILNACHT - Naturwissenschaften unterrichten [online]. [cit. 16.04.2019]. Dostupné z: <http://www.seilnacht.com/chemiker/chehah.html>
- Otto Hahn – Wikipedia. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Otto_Hahn
- RBB Online. Zur Person: Günter Gaus im Gespräch mit Helga Königsdorf. [online], 1994. [cit. 10.04.2019]. Dostupné z: https://www.rbb-online.de/zurperson/interview_archiv/koenigsdorf_helga.html
- Spiegel online - Aktuelle Nachrichten. Helga Königsdorf: DDR-Autorin wegen Parkinson gestorben. [online], 2014. [cit. 10.04.2019]. Dostupné z: <https://www.spiegel.de/kultur/literatur/helga-koenigsdorf-ddr-autorin-wegen-parkinson-gestorben-a-967666.html>
- Spiegel online - Aktuelle Nachrichten. Revolutionäre: Die letzte Guerrillera. [online], 2002. [cit. 09.04.2019]. Dostupné z: <https://www.spiegel.de/panorama/revolutionaere-die-letzte-guerrillera-a-186598.html>
- The Story Of Ravel's Boléro - Classic FM. Classic FM - The World's Greatest Music [online]. [cit. 16.04.2019]. Dostupné z: <https://www.classicfm.com/composers/ravel/guides/story-maurice-ravels-bolero/>

- Weibernetz e.V. - die bundesweite Interessenvertretung für behinderte Frauen [online]. Anneliese Mayer: Berühmte behinderte Frauen: Helga Königsdorf. [cit. 16.04.2019]. Dostupné z: https://www.weibernetz.de/download/WZ-Nr-31_Dez_2016_schwer.pdf